

Tallinna Ülikool
Ühiskonnateaduste Instituut

Grete Perlbach

**INIMKAUBANDUSE TEEMAVALDKONNA
KÄSITLUS ÜHISKONNAÕPETUSE AINETUNDIDES:
HARJUMAA KOOLIDE ÜHISKONNAÕPETUSE
ÕPETAJATE NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja: Karmen Toros, PhD

Tallinn 2016

RESÜMEE

Grete Perlbach (2016). Inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlus ühiskonnaõpetuse ainetundides: Harjumaa koolide ühiskonnaõpetuse õpetajate näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Ühiskonnateaduste Instituut. Käsikiri. Tallinn, 83 lk. Magistritöö sisaldab kahte joonist, 69 kasutatud kirjanduse allikat ja kahte lisa.

Inimkaubanduse teemavaldkonna alal on viimaste aastate jooksul tõsiseks murekohaks asjaolu, et Eesti elanike ning seal hulgas noorte teadlikkus on antud teemal madal. Kodusel ning ühiskondlikul tasandil ei ole võimalik eeldada, et iga õpilase ja nooreni jõuab inimkaubanduse alase probleemi arutelu peresisesele või läbi vabaajategevuse. Koolis käsitletakse riiklike õppekavade alusel inimkaubanduse teemavaldkonda ühiskonnaõpetuse ainetundides, mistõttu on ühiskonnaõpetuse õpetajal võtmeisiku roll õpilaste inimkaubanduse alase teadmuse edendamisel.

Magistritöö eesmärk on välja selgitada ühiskonnaõpetuse õpetajate inimkaubanduse alane teadmus ning inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlus ühiskonnaõpetuse ainetundides.

Töö teoreetiline raamistik tugineb Shulman'i (1986) pedagoogilise sisu teadmuse ehk PCK (Pedagogical Content Knowledge) mudelile, mida toetab enesetõhususe kontseptsioon (Bandura, 1977). Empiiriline materjal koguti perioodil 5.04.2016 – 13.04.2016, intervjuuerides kümnet ühiskonnaõpetuse õpetajat Harjumaa, sh selle administratiivse keskuse Tallinna koolidest.

Magistritöö uurimistulemuste põhjal käsitlevad ühiskonnaõpetuse õpetajad oma ainetundides inimkaubanduse teemavaldkonda vastavalt riiklikes õppekavades ette nähtule ning lähtuvalt õpetaja enda initsiatiivist antakse ainetundidesse omapoolne sisend ning lisapanus. Õpetaja poolset lisapanust on uurimistulemuste alusel võimalik täheldada suuremas osas põhikooli III kooliastme ühiskonnaõpetuse ainetundide raames, mille puhul õpetajad tunnevad vajadust pühendada inimkaubandusele rohkem aega, kui vaid ühe ette nähtud ainetunni. Ühiskonnaõpetuse õpetajad rakendavad inimkaubanduse alastes ainetundides erinevaid meetodikaid, kuid näevad vajadust õppekirjanduse täiendamise järele. Uurimistulemuste põhjal tekib ebakõla, kuna õpetajad mainivad inimkaubanduse alase õppematerjali puudust, kuid samas on riikliku arengukava raames 2013. a koostatud meetodilised artiklid inimkaubandusest nii põhikoolile kui gümnaasiumile ning varasemalt ka ühiskonnaõpetuse õpetajatele suunitletud inimkaubanduse alane juhendmaterjal 2005. a. Uurimistulemuste järgi ei ole õpetajad materjalidega kursis või pole neid läbi lugenud. Uurimistulemustest ilmneb, et ühiskonnaõpetuse õpetajate teadmus inimkaubanduse alal on pigem madal ning olemasolevad teadmised on nad hankinud iseseisvalt. Tegemist on olukorraga, kus ühiskonnaõpetuse õpetajad käsitlevad ainetundides teemat, mida nad suurepäraselt ei valda. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajatest enamus ei ole osalenud inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel, kuid oleksid sellest huvitatud sobiva ja asjakohase koolituspakkumise saamisel. Lähtudes käesoleva magistritöö uurimistulemustest, tõuseb esile vajadus koolitada ühiskonnaõpetuse õpetajaid inimkaubanduse teemavaldkonna alal tõstmaks nende sellealast teadmust.

Võtmesõnad: inimkaubandus, ühiskonnaõpetus, õpetaja, teadmus, Harjumaa.

ABSTRACT

Grete Perlbach (2016). Approach To The Subject Of Human Trafficking In Social Studies Lessons: In The Example Of The Social Studies Teachers In Harju County. Thesis for Master's Degree. Tallinn University. School of Governance, Law and Society. Manuscript. Tallinn, 83 pages. The thesis consists of two diagrams, 69 references and two appendices.

For recent years there has been a serious concern in the field of human trafficking about the low knowledge of the topic among Estonian population, including the youth. It is impossible to assume that the discussion about human trafficking reaches every pupil and youngster inside their family or through recreational activities. Based on the national curricula human trafficking is handled in social studies lessons and thus the social studies teacher has the key role in enhancing the pupils knowledge about human trafficking.

The aim of this thesis is to ascertain the human trafficking based knowledge of the social studies teachers and the handling of the subject of human trafficking in social studies lessons.

The theoretical framework of the thesis is based on the model of pedagogical content knowledge (PCK) by Shulman (1986). The PCK model is supported by the concept of self efficacy (Bandura, 1977). The empirical data was collected during 5.04.2016 – 13.04.2016 by qualitative research methods - expert interviews. Interviews were conducted with ten social studies teachers in Harju County, including its administrative centre Tallinn.

The research results show, that the social studies teachers handle the topic of human trafficking in their subject lessons according to what has been prescribed in the national curricula and based on the teachers own initiative, their input and extra contribution is added to the subject lessons. It is possible to notice the teachers' additional contribution largely in the social studies subject lessons of the III stage of basic education, in which occasion the teachers feel the need to dedicate more time for human trafficking, than only the one prescribed subject lesson. The social studies teachers implement various methodologies during the subject lessons of human trafficking, however they see the need for replenishment of textbooks and educational literature. Though based on the research results one conflict arises in the fact that the teachers mention lack of educational literature about human trafficking, while there have been compiled two methodical articles about human trafficking on the ground of the national development plan in 2013 for basic education and gymnasium, also an instructional material for social studies teachers in 2005. Based on the research results the teachers are not familiar with these materials or they have never read them. The research results show, that the social studies teachers have low knowledge on human trafficking and while admitting this themselves also in the research results, they have independently been searching for additional information about the topic. This is a situation in which the social studies teachers are handling a topic in their subject lessons, that they do not know perfectly. Most of the teachers that took part in this research, have not participated in human trafficking based trainings, but they are interested in doing so when receiving a suitable and relevant offer. Based on the research results of this master thesis the need for teacher oriented continuing education regarding human trafficking arises to promote social studies teachers knowledge in this topic.

Key words: human trafficking, social studies, teacher, knowledge, Harju county.

SISUKORD

JOONISTE LOETELU	5
EESSÕNA	6
1. SISSEJUHATUS	7
2. INIMKAUBANDUSE OLUKORD EESTIS	10
2.1. Inimkaubanduse tõkestamine Eestis	10
2.1.1. Riiklikud arengukavad inimkaubanduse tõkestamiseks	12
2.2. Inimkaubanduse teemavaldkonna käsitus riiklikes õppekavades	16
2.3. Varasemad uurimused Eestis inimkaubanduse teemavaldkonnas	18
3. TÖÖ TEOREETILINE LÄHTEKOHT	24
3.1. Pedagoogiline sisu teadmuse mudel	24
3.2. Enesetõhususe kontseptsioon	26
4. UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA	29
4.1. Uurimisprobleemi asetus	29
4.2. Uurimistöö metoodika ja valim	31
4.3. Analüüsimeetod	34
4.4. Eetika	36
5. UURIMISTULEMUSED JA ARUTELU	37
5.1. Valimi kirjeldus	37
5.2. Suhestumine inimkaubanduse teemavaldkonnaga	38
5.3. Inimkaubandust puudutavad mahud riiklikes ning koolide õppekavades	44
5.4. Inimkaubanduse alaste ainetundide läbiviimine ja teema käsitlemine	47
5.5. Inimkaubanduse alased täiendkoolitused	58
5.6. Arutelu	60
6. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED	71
KASUTATUD KIRJANDUS	75
LISA 1. Ekspertintervjuu küsimused	81
LISA 2. Nõusoleku vormi näidis	83

JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Eesti asetus USA inimkaubanduse alase raporti pingereas aastate kaupa.....	11
Joonis 2. Pedagoogiline sisu teadmus pedagoogilise ja sisulise teadmuse kattumisel.....	24

EESSÕNA

Inimkaubandus on oma olemuselt keeruline nähtus ning selle ohvriks langeb Eestis igal aastal kümneid inimesi. Mitmed sellealased kuriteod jäävad aga ilmsiks tulemata ning ohvrid ei saa endale vajalikku abi. Peamiseks põhjuseks on seejuures üldine madal teadlikkus inimkaubanduse olemusest ning selles peituvatest ohtudest. Mida saaks aga teha teadlikkuse tõstmiseks? Kust täpselt alustada? Need küsimused tekkisid minus 2012. aastal peale diplomitöö raames Eesti noorte teadlikkuse alase uurimuse läbi viimist inimkaubanduse teemavaldkonnas. Uurimistulemuste seas joonistus muuhulgas välja noorte ettekujutus sellest, kes on nende arvates tüüpiline inimkaubitseja. Selleks arvati olevat umbes 50. aastane vene keelt kõnelev mees, kes kannab nahktagi ja dressipükse ning kellel on suus kuldhammas. Seesugune stereotüüpne kujund oli jahmatav ning tõstatas minus huvi jätkatauurimistööd inimkaubanduse teemavaldkonnas.

Paraku ei ole võimalik eeldada, et kõigi laste ja noortega arutletakse inimkaubanduse teemal kodus või, et lapsed ja noored osalevad noortekeskuste või muude ennetustööd ellu viivate organisatsioonide programmides, kus võiks olla kõne all just inimkaubanduse teemavaldkond. Seega on kool see koht, kus on võimalik kõige suuremale hulgale lastele ja noortele teha inimkaubanduse alast ennetustööd. Lähtudes riiklikest õppekavadest põhikoolis ja gümnaasiumis, on inimkaubanduse mõiste sisse toodud ühiskonnaõpetuse ainekavades. Ühiskonnaõpetuse õpetajatel lasub oluline roll inimkaubanduse alase ennetustöö elluvijjana, mida nad otseselt ehk ise ei tajugi, kuid mida ei saa ka võtta iseenesest mõistetavalt või pealiskaudselt. Kas neil on aga selleks vajalikud oskused, materjalid ja võimalused? See ajendab käesolevas magistritöös lähemalt uurima, kas ja kuidas täpselt ühiskonnaõpetuse õpetajad inimkaubanduse teemat oma ainetundides käsitlevad.

Soovin tänada neid, kes on magistritöö valmimisel olnud toeks:

Karmen Toros, magistritöö juhendaja

Ühiskonnaõpetuse õpetajad, kes avaldasid valmisoleku uurimuses osalemiseks

Koolide direktorid, kes andsid nõusoleku õpetajate kaasamiseks uurimusse

MTÜ Living For Tomorrow juhataja Sirle Blumberg

1. SISSEJUHATUS

Inimkaubandus on üks organiseeritud kuritegevuse alaliik, mille ohvriteks on nii lapsed kui täiskasvanud. Inimestega kaubitsetakse seksuaalse ja tööjõu ärakasutamise, kuritegevusele ja kerjamisele sundimise, elundite eemaldamise, fiktivabielude läbi elamisloa taotlemise eesmärkidel. See on oma olemuselt keerukas protsess ning toimunud juhtumitest tuleb avalikuks tihtipeale vaid teatud osa ja alati ei saa vajalikku abi kõik ohvid. Justiitsministeeriumi andmetel on 2015. aastal registreeritud 85 inimkaubandusega seotud kuritegu. Samuti märgitakse, et inimkaubandus ja sellega seotud kuriteod on peitkuriteod, mida inimesed ei pea levinuks. (Ahven et al., 2015, 50.) Antud kuritegevuse ohud valitsevad Eesti noori nende ümber internetis, meedias ja ka ümbritsevates pahatahtlikes inimestes. Laste ja noortega on taolistel inimestel lihtsam manipuleerida, kuna nad on rohkem haavatavamad ning riskialtimate. Noortel inimestel üldjuhul puudub senine kogemus nii elus kui töövaldkonnas ning nad usaldavad ümbritsevaid inimesi rohkem. Noored lähevad kergemeelselt välismaale tööd otsima, olles sealjuures arvamusel, et ise inimkaubanduse riskirühma ei kuuluta. Tihtipeale ei teata ega osata mõelda sellele, mis töö neid reaalsuses ees oodata võib. Antud asjaolu ilmneb varasemates uurimustes inimkaubanduse alase teadlikkuse osas (Pajumets, 2002; Socio Uuringukeskus, 2007; Komp, 2012; TNS Emor, 2014, 2015) ning seetõttu on antud teema aktuaalne ning tekitab vajaduse panna üha enam rõhku inimkaubanduse ennetustööle ning tõkestamisele.

Eesti üldhariduskoolides õpib käesoleval õppeaastal kokku 145 860 õpilast, kellest 119 981 õpib põhikoolis ehk 1.-3. kooliastmes ning 25 879 õpilast gümnaasiumis (Haridussilm, 2016). Kõik need õpilased on noored ühiskonna kodanikud, kellel peavad olema teadmised ja oskused inimkaubandust ära tunda ning sellest hoiduda. Paraku ei ole võimalik eeldada, et iga õpilasega arutletakse inimkaubanduse teemal kodus, huviringis, noortekeskuses või sõpruskonnas. Kool on see koht, kus suurim hulk lapsi ja noori veedab haridust omandades suure osa oma ajast. Haridussilma statistika näitab, et suurim õpilaste osakaal on põhikooli õpilaste hulgas, ent paljud õpilased on otsustanud peale põhihariduse omandamist jätkata õpinguid gümnaasiumis. Siinjuures tuleb pidada silmas fakti, et Eesti Vabariigi Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse järgi on iga isik koolikohustuslik kuni põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni (RT I, 31.12.2015, 15). Kõik need õpilased läbivad oma haridustee vältel mitmete ainetundide seas ka ühiskonnaõpetuse aine, mis on riiklike põhikooli ja gümnaasiumi õppekavade järgselt ainuke õppeaine, mille õppesisudesse on

sisse toodud konkreetne inimkaubanduse mõiste (Põhikooli riiklik õppekava Lisa 5, Gümnaasiumi riiklik õppekava Lisa 5, RT I, 29.08.2014, 18). Seega on ühiskonnaõpetuse õpetaja võtmeisik, kes peab enda ainetundides algatama õpilastega inimkaubanduse teemavaldkonna alase diskussiooni edendamaks nende teadmust selles lasuvatest ohtudest. Missugune on aga ühiskonnaõpetuse õpetajate teadmus inimkaubanduse teemavaldkonnas ning kas neile on võimaldatud piisavalt asjakohaseid täiendkoolitusi ja õppematerjale inimkaubanduse teema efektiivseks käsitlemiseks ainetundides – need on valupunktid, millele ei ole varasemalt laiemat tähelepanu pööratud.

Magistritöö eesmärk on välja selgitada ühiskonnaõpetuse õpetajate inimkaubanduse alane teadmus ning inimkaubanduse teemavaldkonna käsitus ühiskonnaõpetuse ainetundides.

Magistritöö eesmärgist lähtuvalt otsitakse vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

1. Kuidas suhestuvad ühiskonnaõpetuse õpetajad inimkaubanduse teemavaldkonnaga?
2. Kuidas hindavad ühiskonnaõpetuse õpetajad riiklikes õppekavades ette nähtud inimkaubandust puudutavaid mahte ning mis mahus ise teemat ainetundides käsitlevad?
3. Mis metoodikast ja materjalidest juhindub ühiskonnaõpetuse õpetaja inimkaubanduse alase ainetunni läbiviimisel?
4. Missugused täiendkoolitused on ühiskonnaõpetuse õpetajaid toetanud nende töös?

Teoreetilise lähtekohana toetatakse töös pedagoogilise sisu teadmuse ehk PCK (Pedagogical Content Knowledge) mudelile, mis käsitleb pedagoogilise teadmuse ja õppeainete sisulise teadmuse omavahelise sidumise ning koostoimimise olulisust (Shulman, 1986). PCK mudelit toetab enesetõhususe kontseptsioon, mis põhineb inimeste uskumusele organiseerida ja läbi viia vajalikku käitumist võimalike tekkivate situatsioonide lahendamiseks (Bandura, 1977). Töö empiiriline osa põhineb uurimusele, mis esitab tulemused ekspertintervjuudest kümne ühiskonnaõpetuse õpetajaga Harjumaalt, sh selle administratiivsest keskusest Tallinnast.

Läbivad **põhimõisted** käesolevas uurimistöös:

Inimkaubandus – isiku eksploateerimiseks tema värbamine, vedamine, üleandmine, majutamine või vastuvõtmine, inimröövi toimepanemise või muul viisil jõu kasutamise või sellega ähvardamise, petmise, võimu kuritarvitamise või isiku abitu seisundi ärakasutamise või teist isikut kontrolliva isiku nõusoleku saavutamiseks makse tegemise või vastuvõtmise või muu hüvise pakkumise või vastuvõtmise või muu kuritarvituse teel. Eksploateerimisena käsitletakse ka teise isiku prostitueerimisele sundimist või muul viisil seksuaalset ärakasutamist, sunniviisilist tööd või teenistust, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundi sunniviisilist eemaldamist. Ohvri nõusolek seoses eksploateerimisega ei muuda kuriteo kvalifikatsiooni, kui tegu on toime pandud mistahes eelnimetatud viisil. (United Nations, 2000, 42-43.)

Ühiskonnaõpetus – sotsioloogia, ühiskonna ja sotsiaalsete rühmitiste talitlust ning inimeste sotsiaalse käitumise seaduspärasusi uuriv teadus (Erelt, Leemets, Mäearu, & Raadik, 2013, 859, 1116).

Õpetaja – koolis lapsi õpetav isik; see, kes ütleb või näitab, kuidas midagi teha; autoriteet, kelle loomingu, tõekspidamistest või oskustest võetakse õppust, kes on teistele eeskujuks (Langemets et al., 2009b, 557).

Teadmus – teadmised millegi kohta kogumina; kogemuslik, meeleline, abstraktne, konkreetne teadmus; süstemaatiliseks kasutamiseks korraldatud faktide, sündmuste ja tõdemuste kogu (Langemets et al., 2009a, 668).

Harju maakond – Eesti territooriumi haldusjaotuse seaduse alusel kinnitatud maakondlik haldusüksus, mille administratiivne keskus on Eesti pealinn Tallinn (RT I 1995, 29, 356) ning mille nimistusse kuuluvad linnad Keila, Loksa, Maardu, Paldiski, Saue, Tallinn ning vallad Aegviidu, Anija, Harku, Jõelähtme, Keila, Kernu, Kiili, Kose, Kuusalu, Nissi, Padise, Raasiku, Rae, Saku, Saue, Vasalemma, Viimsi (Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine, RT I 1995, 40, 567).

2. INIMKAUBANDUSE OLUKORD EESTIS

Justiitsministeeriumi andmetel registreeriti Eestis 2015. aastal 85 inimkaubandusega seotud kuritegu, mille osas on märkimisväärselt suur alaealiste ärakasutamise eesmärgil toimuvate inimkaubanduse kuritegude arv (63 kuritegu koguarvust). Võrdluseks oli inimkaubandusega seotud registreeritud kuritegude arv 2014. aastal 28 ning 2013. aastal 42 kuritegu. (Ahven et al., 2015, 50.) Registreeritud kuritegude kõrval tuleb võtta arvesse, et tõenäoliselt toimunud ka neid, mida ei ole tuvastatud, kuid mille tõttu on ohvrid pidanud kannatama või siiani kannatamas. Ent juba registreeritud kuritegude statistikale toetudes on probleem ilmne – Eestis toimub inimkaubandus. Inimkaubanduse temaatika aktuaalsuse lahtimõtestamiseks tuleb avada selle probleemse nähtuse olemuslik ja faktiline taust ning anda ülevaade antud teemavaldkonna käsitlusest Eesti riiklikes õppekavades, samuti varasematest inimkaubanduse alastest uurimustest.

2.1. Inimkaubanduse tõkestamine Eestis

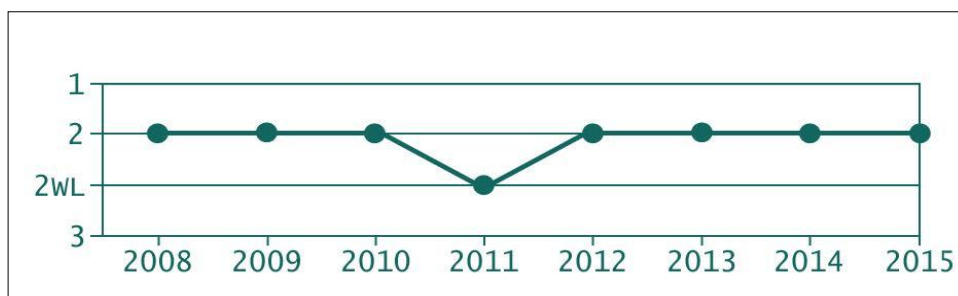
Eesti ratifitseeris 2002. aastal ÜRO rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsiooni (RT II 2003, 1, 1), mille eesmärk on edendada koostööd rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse tõhusamaks ärahoidmiseks. Aastal 2004. ratifitseeris Eesti ka selle juurde kuuluvad täiendavad protokollid

- naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmiseks ja selle kategooria kuritegude eest karistamiseks;
- maa-, mere- ja õhuteed pidi üle riigipiiri välismaalase ebaseadusliku toimetamise tõkestamiseks;
- tulirelvade ja nende osade ning laskemoona ebaseadusliku tootmise ja nendega ebaseadusliku kauplemise tõkestamiseks (RT II 2004, 7, 23).

Konventsiooni naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kategooria kuritegude eest karistamise protokollis, laiemalt tuntud ka kui Palermo protokollis sätestatud inimkaubanduse mõiste on ühtlasi rahvusvaheliselt kõige laialdasemalt kasutatav ning seda võetakse aluseks, kui on vaja teha õigusaktides muudatusi efektiivse inimkaubanduse vastase võitluse eesmärgil (Surva, 2012, 10).

Seesuguse äärmiselt olulise sisuga õigusakti muudatuseni jõudis Eesti alles 2012. aastal, kui võeti vastu karistusseadustiku muutmise seadus, mis rakendas esimest korda riigi seadusandlusesse sisse inimkaubanduse mõiste ning konkreetsed karistusviisid inimkaubitsemisega tegelevate isikute suhtes. See andis võimaluse vabadusevastaste süütegude toimepanemise eest hakata vastutusele võtma isikuid, kes on inimkaubandust toime pannud, inimkaubandust toetanud, prostitutsioonile kaasa aidanud, kupeldanud, inimest doonorlusele sundinud või kallutanud. Eraldiseisvana on karistusseadustiku muudatuses välja toodud paragrahvid inimkaubanduse eesmärgil alaealise ärakasutamise ning lapsporno valmistamise ja võimaldamise osas. (RT I, 04.04.2012, 1.)

Karistusseadustiku muutmise seadus oli ülimalt oluline, kuna tol hetkel oli Eesti Euroopa Liidu riik, millel ei olnud veel vastavat seadusandlust inimkaubanduse vastu võitlemiseks. Eesti kõrval oli samas seisus näiteks ka Malta. Selle tõttu määras Ameerika Ühendriikide välisministeerium 2011. aasta keskel Eesti 2. taseme jälgitavate riikide nimekirja ehk „*watch-list*’i“ (Joonis 1). Väljastatud raporti kohaselt ei olnud selleks ajaks Eesti valitsus täielikult täitnud minimaalseid nõudeid inimkaubanduse vältimiseks ja kõrvaldamiseks, küll aga tegi selle jaoks siiski pingutusi. Raporti järgselt oli Eesti lähte-, siht- ning transiitriik sunniviisilisele prostitutsioonile allutatud naiste ja sunnitöö tingimustele allutatud meeste ja naiste osas. Riigisisest oli maapiirkondade naisi, keda oli pealinnas allutatud prostitutsioonile, välismaal oli Eesti naisi seksikaubandusse kaasatud Soomes, Hollandis, Inglismaal, Saksamaal ja Itaalias. Välja olid toodud noored naised, kes olid välismaal töö leidmise lootuses sunnitud seal astuma fiktiivabeludesse. Mehi ning naisi oli allutatud sunniviisilisele tööle Hispaanias, Rootsis, Norras ja Soomes. Eestil soovitati sel aastal tungivalt üle vaadata ning muuta inimkaubandust puudutav seadusandlus ning täielikult ellu viia sel hetkel kehtinud Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010-2014 eesmärk inimkaubanduse tõkestamise ja ennetamise osas. (U.S. Department of State, 2011, 156-157.)



Joonis 1. Eesti asetus USA inimkaubanduse alase raporti pingereas aastate kaupa (U.S. Department of State, 2015, 154)

Järgnevatel aastatel on Eesti 2012. a vastuvõetud Karistusseadustiku muudatuse tõttu olnud Ameerika Ühendriikide välisministeeriumi iga-aastastes inimkaubanduse alastes raportites taas pingereas kõrgemal, tasemel 2. Tase 1 ei tähenda aga seejuures, et riigis inimkaubandust üldse ei eksisteeriks, vaid eeldab pigem vastutuse võtmist ja 2000. aastal vastu võetud TVPA-s (Trafficking Victims Protection Act) ehk inimkaubanduse ohvrite kaitse aktis määratud minimaalsete nõuete täitmist inimkaubanduse elimineerimiseks (U.S. Department of State, 2000). USA välisministeeriumi 2015. aasta raporti järgselt jääb Eestil kõrgema taseme saavutamiseks vajaka ohvrite tuvastamise valdkonnas, tööjõu ärakasutamise tuvastamise valdkonnas, spetsialistide koolitamise valdkonnas (politseiametnikud, prokurörid, kohtunikud) (U.S. Department of State, 2015, 153-154).

Oluline dokument Eesti riigi pingutustes inimkaubanduse tõkestamises ja selle vastu võitlemises on ka Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon. Dokument on koostatud ja Eestis ka vastu võetud aastal 2005, kuid ratifitseeriti see alles 2014.a lõpus ning jõustus 2015.a keskel (RT II, 23.12.2014, 1). Inimkaubandusevastane Euroopa Nõukogu konventsiooni eesmärgiks on inimkaubandust ennetada ning selle vastu võidelda, kaitsta inimkaubanduse ohvrite inimõigusi ja edendada rahvusvahelist inimkaubandusevastast koostööd. Konventsioonis mainitud inimkaubanduse mõiste ei erine mõistest Palermo protokollis, kuid Euroopa Nõukogu konventsiooni kohaldamisala on selle kõrval laiem. Kui ÜRO konventsiooni kohaldatakse pigem rahvusvahelisele kuritegudele, mille toimepanija on kuritegelik ühendus, siis Euroopa Nõukogu konventsioon puudutab ka riigisiseseid inimkaubanduse juhtumeid, kuhu ei ole alati organiseeritud kuritegevus kaasatud. (Council of Europe, 2005, 2.)

2.1.1. Riiklikud arengukavad inimkaubanduse tõkestamiseks

Eesti Vabariigi Valitsus võttis 2006. aastal vastu Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava aastateks 2006-2009. Arengukava oli esimene seesugune antud valdkonnas ning asetaski toona rõhu inimkaubanduse ekspertide vahel koostöövõrgustiku loomisele, ohvritega kokku puutuvate inimeste koolitamisele, laiema avalikkuse ees inimkaubanduse teema aktualiseerimisele ja inimeste teadlikkuse täiendamisele. Arengukava vältel hakati 2009. aastal ette valmistama ka Karistusseadustiku muudatust inimkaubandust puudutava paragrahvi koostamiseks. Laiemat tähelepanu sai antud arengukava raames

inimkaubanduse alaliik seksuaalse ekspluateerimise temaatikas, tahaplaanile jäi tööjõu ärakasutamine ja lastega kaubitsemise temaatika, mida käsitletakse edasi järgmises arengukavas ehk vägivalda vähendamise arengukavas. (Justiitsministeerium, 2006.)

Vägivalda vähendamise arengukava kinnitati Vabariigi Valitsuse poolt aastateks 2010-2014 ning selle eesmärk oli ennetada ja vähendada vägivalda selle mitmesugustes vormides. Arengukava elluviimiseks püstitati neli eesmärki. Esimesed kolm puudutasid laste vastu toimepandud vägivalda, alaealiste vägivalda ja perevägivalda vähendamist ja ennetamist, neljas eesmärk puudutas inimkaubanduse tõkestamist ja ennetamist. Neljanda eesmärgi alla kuulusid meetmetena inimkaubandusalane ennetustöö, tööalase ekspluateerimise ennetamine ja tuvastamine, inimkaubanduse ohvrite abistamisvõimaluste arendamine, inimkaubanduse juhtumite uurimise tõhustamine. Ennetustegevuse osas on murekohana välja toodud noorte madal teadlikkus inimkaubandusega seotud ohtudest ning mainiti Pajumetsa 2002. ja Socio Uuringukeskuse 2007. aasta uurimuste tulemusi. Nähti, et kuigi inimkaubanduse alal on varasemalt toimunud ennetustegevus, ei saa uurimuste tulemuste põhjal väita, et noorte teadlikkus oleks paranenud. Arengukava raames hakati ennetustegevusi ja teavitustööd varasemast rohkem süstematiseerima võttes aluseks eelmise arengukava raames tehtud töö. Teavitustöö tegemiseks täpsustati selle sihtrühmadena inimkaubanduse ohvritega kokku puutuvad ametnikud ning 14-26. a noored, kes kõige tõenäolisemalt on suundumas välismaale õppima ja töötama. Toodi ka välja, et siiani on avalikkuse laiema teadlikkuse parendamise eesmärgil arendatud riiklikke õppekavasid, kuid tahaplaanile on jäänud õpetajate koolitused. Arengukava võttis sellega üheks alaeesmärgiks hakata koolitama ühiskonnaõpetuse õpetajaid ning samas ka jooksvalt uuendada inimkaubanduse alast infot õppekirjanduses. (Justiitsministeerium, 2010a.)

Eesti Vabariigi Valitsus ei ole veel kinnitanud ega avalikustanud Vägivalda vähendamise arengukava aastateks 2010-2014 lõpparuannet ning sellega seotult ka 2014. aasta täitmise aruannet. Arengukava täitmist ning progressi on võimalik vaadelda aga 2010-2013 aastate täitmise aruannete alusel. Ühiskonnaõpetuse õpetajate koolitamine ning õppekirjanduse täiendamine inimkaubanduse teemavaldkonna osas kuuluvad arengukava neljanda eesmärgi meetme nr 14 ehk inimkaubandusalase ennetustöö punkti alla. (Justiitsministeerium, 2010a, 31-32.) Arengukava 2010. aastal koostatud esimeses rakendusplaanis aastateks 2010-2014 on meetme nr 14 all laiema avalikkuse ja riskirühmade (ennekõike noored ja tüdrukud) inimkaubandusalase teavitamise tegevuse

indikaatoritena välja toodud ühiskonnaõpetuse ainearaamatute täiendamine, ühiskonnaõpetuse õpetajate koolitamine ning telefonipõhise teavitamise tagamine. Ühiskonnaõpetuse ainearaamatute täiendamise eest on vastutajaks määratud Haridus- ja Teadusministeerium ning tähtajaks aasta 2012. Konkreetse tegevusena planeeriti õpetajatele välja töötada täiendavad õppematerjalid inimkaubanduse teemal ning seal hulgas ka ohvrite abisaamise võimaluste käsitlemiseks. (Justiitsministeerium, 2010b, 16.) Arengukava 2012. a täitmise aruandes on aga välja toodud, et ainearaamatute täiendamise raames on küll valminud ja toimetatud temaatilised artiklid, kuid ainearaamatute täiendamine jätkub siiski aastal 2013 (Justiitsministeerium, 2012b, 32). Arengukava 2013. a täitmise aruandes on välja toodud, et ühiskonnaõpetuse ainearaamatute temaatilised artiklid „Inimkaubandus – metoodiline artikkel põhikoolile” ja „Inimkaubandus – metoodiline artikkel gümnaasiumile” on valminud. Artiklid avaldati Põhikooli sotsiaalainete valdkonnaraamatu ning Gümnaasiumi sotsiaalainete valdkonnaraamatu veebides õppekava internetilehel www.oppekava.ee. (Justiitsministeerium, 2013, 28.)

Mõlemad kõnealused nii põhikoolile kui gümnaasiumile suunatud artiklid on oma iseloomult ja ülesehituselt sarnased, ent sisuliselt vastavalt kohandatud. Põhikooli metoodiline artikkel annab õpilastele praktilise ülevaate inimkaubanduse olemusest, et õpilane omandaks teadmised inimkaubandusest, oskused kriitiliselt mõelda, tunneks inimkaubandusega seotuid mõisteid ja suudaks osaleda diskussioonides (Mölder, 2013a). Gümnaasiumi metoodiline artikkel avab põhikoolis käsitletud teemad veidi laiemalt ning toob juurde rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse aspekti, et õpilane oskaks inimkaubanduse olemust seostada ühiskondlike protsessidega (Mölder, 2013b). Artiklid on informatiivsed ning annavad ühiskonnaõpetuse aineõpetajatele aluse inimkaubanduse teemavaldkonnas orienteerumiseks. Kriitiliselt artikleid analüüsid, tuleb kommentaarina välja tuua asjaolu, et artiklites esinevad vead vormistuses ning kirjaõppes, kohati on keelekasutus konarlik. Ametlikelt dokumentidelt, mis on Vägivalla vähendamise arengukava 2010-2014 olulised väljundid, võiks eeldada põhjalikumaid toimetusi ning korrektsust.

Arengukava esimeses rakendusplaanis aastateks 2010-2014 on ühiskonnaõpetuse õpetajate koolitamise eest on vastutajaks määratud samuti Haridus- ja Teadusministeerium ning tähtajaks aasta 2014 ehk arengukava lõppemise aeg. Konkreetse tegevusena planeeriti õpetajatele anda adekvaatset informatsiooni inimkaubanduse olemuse kohta ning teavet

ennetuse, juhtumite äratundmise ja nende suhtes reageerimise kohta. (Justiitsministeerium, 2010b, 17.) Nii 2010. kui 2011. (Justiitsministeerium, 2010, 2011) aastatel koostatud arenduskava rakendusplaanides on ühiskonnaõpetuse õpetajate koolitamise ressursideks planeeritud Haridus- ja Teadusministeeriumi tegevuskulud. Alates 2012. aasta rakendusplaanist on ressursideks määratud välisvahendid ning sinna juurde toodud märke „Tegevus viiakse rakendusplaanis toodud mahus ellu välisvahenditest toetuse saamise korral või kui eraldatakse vajaminev summa eelarvesse” (Justiitsministeerium, 2012a, 22, 28). Kuidas ühiskonnaõpetuse õpetajatele planeeritud koolitused realselt toimusid, pole aga arengukava 2013. a täitmise aruandes välja toodud. Ainukese kommentaarina on märgitud, et tegevus jätkub 2014. aastal. (Justiitsministeerium, 2013, 29.) Nagu aga juba mainitud, siis arengukava 2014. aasta täitmise aruannet ega ka arengukava lõpparuannet ei ole veel avalikustatud ning seetõttu jääb hetkel selgusetuks, kas ja millal kõnealused koolitused aset on leidnud.

Hetkel kehtib Eestis Vägivalla vähendamise strateegia aastateks 2015-2020 ning see on jätk Vägivalla vähendamise arengukavale, mis kehtis aastatel 2010-2014. Strateegia käsitleb lastevahelist vägivalda, laste väärkohtlemist, perevägivalda ja sh lähisuhtevägivalda, seksuaalvägivalda ning inimkaubandust. Tuuakse välja, et ühiskonnas on hakatud vägivalla teema olulisust üha rohkem teadvustama ning seetõttu on seotud kuritegevusvastasteks prioriteetideks perevägivald, lastega seotud vägivald ja inimkaubandus. Murekohana tuuakse välja, et tervishoiu- ja haridusasutusi on siiani vägivallaennetusse kaasatud tagasihoidlikult ning kuna on põhjust arvata, et inimkaubanduse ohvreid on rohkem, kui tuvastatakse, siis on vaja suurendada menetlejate ja teiste spetsialistide teadlikkust inimkaubanduse kuritegude tuvastamise osas. Muutust paremuse poole soovitakse strateegias saavutada läbi erinevate alaeesmärkide, millest esimene keskendub inimeste oskuste edendamisele vägivallast hoidumisel, selle ära tundmisel ning sellesse sekkumisel. Ühe komponendina pööratakse tähelepanu just koolide kaudu toimuvatele ennetustegevustele. Suur osa õpilaste sotsiaalsest õppimisest toimub koolis ning seal aset leidvad ennetustegevused aitavad kujundada nende käitumist ja hoiakuid. Lisaks tuuakse taas välja, nagu eelmises vägivalla vähendamise arengukavaski, et tuleb tagada täiendkoolitus vägivallateemade käsitlemiseks lasteaia- ja kooliõpetajatele. (Justiitsministeerium, 2015a.) Strateegia rakendusplaanis aastateks 2015-2018 on planeeritud 2015. a läbi viia koolinoorte inimkaubanduse teadlikkuse alane uuring koostöös MTÜ Living For Tomorrow'ga (koolinoorte teadlikkuse uurimus on eelmisel

aastal läbi viidud ning selle tulemused on kajastatud käesoleva töö peatükis 2.3), 2016. a ellu viia inimkaubanduse alane teavituskampaania ISF projekti raames ning 2017. a läbi viia veebiloengud õpetajate, sh inimese- ja ühiskonnaõpetuse õpetajate, pädevuse suurendamiseks vägivalda märkamisel ja vägivalda teema õppetöös käsitlemisel. Täpsustatud ei ole aga, kas veebiloengutes käsitletakse ka inimkaubanduse teemat. (Justiitsministeerium, 2015b.) Kogu strateegia puhul tuleb aga silmas pidada, et see käsitleb vägivalda, kui väga laialdast probleemi ning inimkaubandus ning selle tõkestamine on strateegias vaid üks alapunkt.

2.2. Inimkaubanduse teemavaldkonna käsitus riiklikes õppekavades

Põhikooli ja gümnaasiumi riiklikes õppekavades on sotsiaalainete valdkonnas õppesisu ühe osana välja toodud inimkaubanduse teemavaldkond (Põhikooli riiklik õppekava, RT I, 29.08.2014, 20; Gümnaasiumi riiklik õppekava, RT I, 29.08.2014, 21). Põhikooli riikliku õppekava järgi puudutatakse inimkaubanduse teemat III kooliastme ühiskonnaõpetuse ainekavas, täpsemini alateema „Ühiskonnaliikmete õigused” all. Ühiskonnaõpetuse aine algab II kooliastme lõpus 6. klassis, kuid inimkaubanduse temaatika juurde jõutakse hiljem. III kooliastmes on riikliku õppekava järgi ette nähtud ühiskonnaõpetust 2 ainetundi nädalas. (Põhikooli riiklik õppekava Lisa 5, RT I, 29.08.2014, 18.)

III kooliastme ühiskonnaõpetuse ainekava õppeprotsessi kirjelduse alusel on ühiskonnaõpetuse ainekava alateema „Ühiskonnaliikmete õigused” kogumahuks kuus ainetundi, millest inimkaubanduse mõiste ja temaatika on ette nähtud läbida ühe ainetunni raames. Õppeprotsessi kirjelduse kohaselt käsitletakse ainetunnis inimkaubandust paralleelselt lastekaitse rahvusvaheliste probleemide, tööorjuse, seksuaalse eksploateerimise, elundikaubanduse ning UNICEF-i tegevusega. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2011a, 10-11.) Eraldi konkreetselt inimkaubandusele pühendatud ainetundi ette ei nähta. Antud õppeprotsessi kirjeldus pärineb aastast 2011, kuid on hetkel kooskõlas 2014. aastal muudetud riikliku õppekavaga (Vabariigi Valitsuse ..., RT I, 29.08.2014, 18). Õppekava muudatuse alusel täiendatakse peatselt ka ainekavade õppeprotsesside kirjeldusi. Hetkel veel avaldamata 2016. a III kooliastme ühiskonnaõpetuse ainekava õppeprotsessi kirjelduse (E.Müil, e-kirjavahetus, 14.03.2016) kohaselt läbib ühiskonnaõpetuse ainekava alateema „Ühiskonnaliikmete õigused” all

inimkaubanduse temaatika kokku kolm ainetundi. Kui hetkel käsitletakse inimkaubandust vaid ühes ainetunnis, siis sellele lisandub uuest õppeaastast veel kaks ainetundi. Inimkaubanduse mõiste lisatakse õppeprotsessi kirjeldusse inimõiguste teema alla.

Gümnaasiumi riikliku õppekava järgi on ühiskonnaõpetuse ainekavas ette nähtud kaks kohustuslikku kursust õppeaines, „Ühiskonna areng ja demokraatia” ning „Majandus ja maailmapoliitika”, mõlemas neis on õppesisu ühe osana välja toodud inimkaubanduse teema. Valikkursusena on koolidel võimalus õpilastele pakkuda ühiskonnaõpetuse aine raames ka kursust „Inimene ja õigus”, kuid riikliku õppekava kohaselt selles inimkaubanduse teemat ei tõstatata. I kursuse „Ühiskonna areng ja demokraatia” vältel puudutatakse inimkaubanduse teemavaldkonda alateema „Demokraatliku ühiskonna valitsemine ja kodanikuosalus” all. II kursuse „Majandus ja maailmapoliitika” vältel puudutatakse inimkaubanduse teemavaldkonda alateema „Maailma areng ja maailmapoliitika” all. (Gümnaasiumi riiklik õppekava Lisa 5, RT I, 29.08.2014, 18.)

Gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse ainekava õppeprotsessi kirjelduse alusel on ühiskonnaõpetuse ainekava I kursuse alateema „Demokraatliku ühiskonna valitsemine ja kodanikuosalus” kogumahuks 23 ainetundi, millest viis ainetundi on ette nähtud inimõiguste teemale. Viie ainetunni raames puudutatakse inim- ja kodanikuõiguste, võrdõiguslikkuse, sotsiaalse kaitse ja rahvusvahelise kaitse hulgas ka inimkaubanduse ning lapstööjõu temaatikat. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2011b, 11, 20-21.) Antud õppeprotsessi kirjeldus pärineb samuti aastast 2011, kuid vastupidiselt põhikooli III kooliastme ühiskonnaõpetuse ainekava õppeprotsessi kirjeldusele ei ole see enam kooskõlas 2014. aastal muudetud riikliku õppekavaga (Vabariigi Valitsuse ..., RT I, 29.08.2014, 18). Uue õppekava järgi on inimkaubanduse mõiste sees ka gümnaasiumi II kursusel. Õppekava muudatuse alusel täiendatakse peatselt ka gümnaasiumi ainekavade õppeprotsesside kirjeldusi. Hetkel veel avaldamata 2016. a gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse ainekava õppeprotsessi kirjelduse (E.Müil, e-kirjavahetus, 14.03.2016) kohaselt käsitletakse inimkaubanduse temaatikat lisaks I kursusele ka II kursusel. Inimkaubanduse teema viiakse lisana sisse II kursuse alateema „Maailma areng ja maailmapoliitika” alla, millest kaks ainetundi on ette nähtud illegaalse immigratsiooni, põgenike ning inimkaubanduse temaatika käsitlemiseks. Eraldi konkreetselt inimkaubandusele pühendatud ainetundi ei nähta ette ka gümnaasiumis.

Riiklike õppekavade juures tuleb silmas pidada, et vastavalt Põhikooli- ja Gümnaasiumiseadusele (RT I 2010, 41, 240) on need koolidele aluseks oma õppekavade koostamisel. Seadusest tulenevalt tuleb koolidel täita õppekavade kohustuslik õppesisu, kuid tegelikkuses on iga kooli õppekava erinev ning kohandatud vastavalt kooli spetsiifikale.

Põhikooli ja gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse aineõpetajatele on riiklikes õppekavades ja ainekavades välja toodud kohustuslike teemade läbiviimiseks loodud ka toetavaid materjale. Uusimad neist Eda Mölder 2013. a Vägivalla vähendamise arengukava 2010-2014 ühe väljundina koostatud metoodilised artiklid „Inimkaubandus – metoodiline artikkel põhikoolile” ning „Inimkaubandus – metoodiline artikkel gümnaasiumile”.

Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni (IOM-i) poolt on 2005. a välja antud ka käsiraamat „Inimkaubanduse ennetamine: metodoloogia tööks noortega”, mida on õpetamisel soovitanud lisa- ja juhendmaterjalina kasutada Üleriigiline Ühiskonnaõpetuse ainenõukogu. Lisaks on antud materjal toodud õpetajatele välja toetava õppevahendina põhikooli III kooliastme ja gümnaasiumi nii 2011. kui ka veel avaldamata 2016. aasta ühiskonnaõpetuse ainekavade õppeprotsesside kirjeldustes. Tänapäevaks on käsiraamat küll aegunud selles välja toodud Eesti seadusandlust puudutavates punktides, kuid selles on siiski palju efektiivseid harjutusi ning töölehti õpetajatele inimkaubanduse teemavaldkonnaga tutvumiseks ning tundide ettevalmistamiseks. Erinevad harjutused on koostatud eesmärgiga edendada õpilaste iseseisvust, õpetada ära tundma ja vältima inimkaubitsejaid ning teavitada noori abi saamise võimalustest. Mitmekülgne lähenemine võimaldab probleemi sügavamalt mõista, nähes võimalike ohvritena nii noormehi kui tütarlapsi. (Pajumets & Laan, 2005.)

2.3. Varasemad uurimused Eestis inimkaubanduse teemavaldkonnas

Inimkaubanduse temaatikat on varasemalt uuritud mitmeti ning erinevate lähtepunktide alt. Palju on koostatud sisulisi uuringuid, juhendmaterjale ja analüüse inimkaubanduse toimimise protsesside kohta. 2000 aastate alguses on koostatud mitmeid uurimusi inimkaubanduse alaliigi prostitutsiooni valdkonnas nt: Pajumets uuris 2004. a, kas ja miks käsitlesid arvamusi liidrid prostitutsiooni sotsiaalse probleemina; Saar, Markina, Strömpl ja

Annist uurisid 2005. a naistega kaubitsemist Eestis ning seda nähtust soodustavaid tegureid; Eespere uuris ja analüüsis 2007. a prostitutsiooni kui sotsiaalset nähtust ja probleemi seksi ostjate perspektiivist. Hilisemad uurimused kajastavad juba enam ka töajõualast ärakasutamist nt: Kase ja Markina uurisid 2011. a sunniviisilise töö eripära Eestis ning andsid ülevaate ärakasutamisuhtumistest ja sellest, mis majandusharudes neid Eestis kõige rohkem esineb; Soo ja Markina uurisid 2014. a töajõualase ärakasutamise mustreid ja riskifaktoreid, keskendudes Eestist välisriiki tööle läinud inimeste kogemustele. Eesti koolinoorte teadlikkust on inimkaubanduse alal varasemalt uuritud erinevatel aastatel (Pajumets, 2002; Socio Uuringukeskus, 2007; TNS Emor, 2015). Lisaks 2012. aastal mu enda toonase lõputöö raames Tallinna Pedagoogilises Seminaris (Komp, 2012). Üldise elanikkonna teadlikkust inimkaubanduse teemal on uuritud vaid kord, seda alles hiljuti aastal 2014 (TNS Emor, 2014).

Eesti Humanitaarinstituudi ja Pajumetsa 2002. a enam kui dekaadi tagune uuring oli esimene omanäoline inimkaubanduse temaatikas, mis kaardistas just noorte teadlikkust ning vajab seetõttu kindlasti väljatoomist. Uuring keskendus keskkooli lõpetavate tütarlaste kui tulevaste töötajate inimkaubanduse alasele teadlikkusele. Uuringu kohaselt oli enamik keskkooli lõpetavaid neid valmis välisriiki tööle minema ning umbes kolmandik neist ei olnud kunagi mõelnud enne kodust lahkumist eeltöö vajalikkusele nagu tööloa taotlemine, töölepingu sõlmimine, ettevõtte tausta uurimine. Võõrkeele oskust ei peetud oluliseks, loodeti ainult inglise keele oskusega hakkama saada või sihtriigi keel kiiresti selgeks õppida. Kõige rohkem usaldati töökohtade osas sõprade ja tuttavate soovitusi. Hea tööpakkumise puhul oldi valmis võtma riske, seal hulgas ka illegaalselt töötama, rõhutati prostituutide „head“ ja „suhteliselt kerget“ teenistust. Välja tuli tendents, et nn „korralike keskmiste Eesti“ perede tütreid olid seni elanud vanemate ja sõprade hoolitsuse all, mistõttu ei mõistnud nad, miks võiks kellelgi tekkida nende suhtes halbu kavatsusi. Nad ei olnud harjunud tundma ennast ohustatuna ja eeldasid igäühelt vaid head. Ennast arvati riskirühmast välja ning hoiak „minuga seda ei juhtu“ oli läbiv. (Pajumets, 2002.)

Socio Uuringukeskuse 2007. a uuring oli jätk Pajumetsa 2002. a uurimusele. Sel korral kaasati uurimusse keskkooliõpilaste kõrval ka kutsekoolide õpilased ning tütarlastele lisaks ka noormehed. Uurimuse tulemuste järgselt arvasid kutse- ja keskkooliõpilased, et inimkaubandus on pigem võõras ja kaugel probleem, mis neisse ei puutu. Inimkaubanduse ohvriks satuvad nende arvates peamiselt rumalad, rahaahned ja naiivsed inimesed, kellega

nad ennast ei samasta. Samas oskasid õpilased siiski nimetada inimkaubanduse alaliike ning määratleda sellega kaasnevaid võimalikke riske ja ohte. Peamiseks ajendiks välismaale tööle minemises olid siinsetest paremad töötingimused ja ootus teenida palju raha ükskõik, mis tööd tehes. Töölepingu sõlmimist peeti küll oluliseks, kuid peamiselt vaid eesmärgil väljateenitud tasu õigeaegselt kätte saada. Keeleoskuse puhul arvati, et ainult töö eesmärgil välismaale minnes ei olegi sihtriigi keele oskamist vaja ning vajadusel saab sihtriigi keele kohapeal olles paari kuu jooksul ära õppida. Uurimuse raames toimunud fookusgrupi aruteludes räägiti ka inimkaubanduse ennetamisest. Õpilaste sõnul peaksid ennetuskampaaniasse olema kaasatud inimesed, kelle sõnu usutakse ning kes oleksid nende jaoks usaldusväärsed – nendeks nimetati reaalsed inimkaubanduse ohvrid või muud autoriteetsed isikud. Ohvriks sattunu oleks õpilaste silmis usaldusväärne, kuna on ise situatsiooni läbi elanud ning pakuks seetõttu šokeerivat emotsiooni. Ehk noored oleksid huvitatud seesugusest ennetustööst, mis on nende jaoks huvipakkuv ja mõistetav. (Socio Uuringukeskus, 2007.)

Kõige laialdasem uuring Eesti elanikkonna teadlikkusest inimkaubanduse valdkonnas viidi Sotsiaalministeeriumi tellimusel läbi aastal 2014 TNS Emori poolt. Uuringu eesmärk oli kaardistada 15. aastaste ja vanemate Eesti elanike hoiakuid ning teadlikkust pere- ja soopõhise vägivalda ning inimkaubanduse valdkondades. Uuringu tulemustest selgus, et võrreldes pere- ja soopõhise vägivaldaga on inimkaubanduse teema elanike jaoks võõram, isiklike kokkupuuteid ei ole või siis ei osata neid märgata. Inimkaubandus seostus inimestele pigem prostitutsiooniga ning sedagi nähti erinevalt. Osade jaoks ei ole see sund, vaid inimese vaba valik, teiste jaoks pigem suletud ring ja orjus, kust on raske välja pääseda. Tööorjuse mõistet, kui sellist, otseselt nimetada ei osatud, kuid osati seda situatsiooni sisuliselt kirjeldada. Samas leiti ka, et võrreldes varasemaga on inimeste ebaaus välismaale tööle meelitamine muutunud tänapäeval palju kavalamaks, mistõttu võib petuskeemide varakult ära tundmine osutada väga raskeks ning ohver võib skeemist aru saada siis, kui on juba hilja. Võrreldes noorte arvamust teiste vanusegruppide arvamusega, oldi noorte hulgas enim arvamusel, et tööandja tohib nende käest ära võtta isikut tõendavad dokumendid. Riikliku ennetustööna nähti eelkõige inimkaubandusealast teavitustööd ning teema tõstatamist põhikoolides ja gümnaasiumides. Sealjuures peetakse oluliseks ka elementaarsete teadmiste ja oskuste edasiandmist nii kodus kui koolis, et noored mõistaksid ühiskonnas toimivaid süsteeme. (TNS Emor, 2014.)

Kõige hiljutisem uurimus noorte hoiakutest ja teadlikkusest inimkaubanduse teemavaldkonnas viidi MTÜ Living For Tomorrow tellimusel läbi aastal 2015 TNS Emori poolt. MTÜ Living For Tomorrow üheks tegevusvaldkonnaks on inimkaubitsemise ennetamise alase nõustamisteenuse pakkumine, koolituste läbiviimine spetsialistidele ja ennetustöö elanikkonna hulgas, ühtlasi ka inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõustamisliini tasuta teenuse pakkumine. (MTÜ Living For Tomorrow, 2000.)

2015. a TNS Emori uurimus andis ülevaate 17-20 aastaste kesk- ja kutsekoolide noorte hoiakutest ja teadmistest inimkaubanduses, prostitutsioonis ja välismaale tööle- või õppimaminekus. Uurimistulemuste järgi meelitab noori välismaale tööle raha, mida loodetakse seal teenida rohkem, kui kodumaal. Ohutegurina ei nähtud sihtriigi keele mitte oskamist, vaid oldi veendumusel, et elementaarse inglise keele oskusega saab enamikes riikides hakkama. Inimkaubanduse mõistega seostati pigem prostitutsiooni ja tööorjust. Fiktiivabielude termin jäi neile võõraks ning seda ei osatud ka seostada inimkaubandusega. Enim aktuaalseks peeti prostitutsiooni temaatikat, seda nii kodu- kui välismaal. Valdavalt arvati, et prostitutsiooni näol on tegemist suletud ringi ning sunniviisilisusega, kust on raske välja tulla. Ent oli ka noori, kes leidsid, et sellega tegelemine on vabatahtlik. Tööorjuse alane teadlikkus oli noorte seas pinnapealne ning kuigi see toimub nende arvates ka eestlastega, siis pigem ainult välismaal. Puudutades inimkaubanduse alase ennetustöö teemat, võis täheldada, et noortel puudus sisuliselt arusaam, kes sellega Eestis tegeleb. Toodi välja, et koolides on olnud selleteemalisi loenguid, kuid tegelikkuses on nende formaat noored ära tüüdanud. Noored nägid aga vajadust muuta inimkaubanduse alane ennetustegevus süsteemsemaks ning kõige efektiivsem oleks nende silme läbi rääkida reaalseste ohvrite või neid abistanud inimestega. Inimkaubanduse alast teadlikkust uurivate Eesti uuringute seas nägid noored esmakordselt võimalust ennetustööna kaasata teema kooliprogrammi ühiskonnaõpetuse tundide raamesse. Ühiskonnaõpetuse tundides sooviksid noored käsitleda inimkaubandust laiemalt ning sealjuures ka puudutada välismaal õppimise ja töötamise teemat. (TNS Emor, 2015.)

2012. aastal uurisin Tallinna Pedagoogilises Seminaris oma lõputöö raames samuti noorte inimkaubanduse alast teadlikkust. Uurimus andis sisuliselt sarnase tulemuse nagu Pajumetsa uuring 2002. ning Socio Uuringukeskuse uuring 2007. aastal. Uurimuses osalesid 15-19 aastased õpilased, kes olid lõpetamas põhikooli ja gümnaasiumi ning tegemas edasisi karjäärivalikuid või juba astumas tööturule. Õpilased justkui omasid

teoreetilisi teadmisi inimkaubanduses varitsevatest ohtudest, kuid ei tunnetanud ennast riskirühma kuuluvana. Osati nimetada olulisi tegevusi enne välismaale tööle minemist ning sellega seonduvaid võimalikke ohte, kuid kolmveerand uurimuses osalenud õpilastest väitis, et nemad ei ole inimkaubandusest ohustatud, kuna nad on ettevaatlikud ja uurivad tööpakkumiste tausta ega suhtle kahtlaste inimestega. Osa poistest arvas aga, et mehi inimkaubandus ei ohusta üldse ning nendel on seetõttu turvaline. Samas, kui õpilastel paluti välja tuua põhjuseid, mis ajendavad naisi prostitutsiooniga tegelema, siis arvasid pea pooled õpilased, et prostitutsioon on pelgalt lihtne ja kiire viis raha teenimiseks. Sellele järgnes arvamus, et nendele naistele lihtsalt meeldib seksida ja ennast näidata. Võõrriiki tööle asudes pidas sealse keele valdamist või õppimist oluliseks vähene osa uurimuses osalenud õpilasi, veidi alla veerandi kogu valimist. Õpilaste antud vastustest oli eristatav nende pinnapealne tajumise inimkaubanduse ohtudest ning fakt, et ei osatud seostada inimkaubandust välismaale tööle minemise või prostitutsiooniga. (Komp, 2012.)

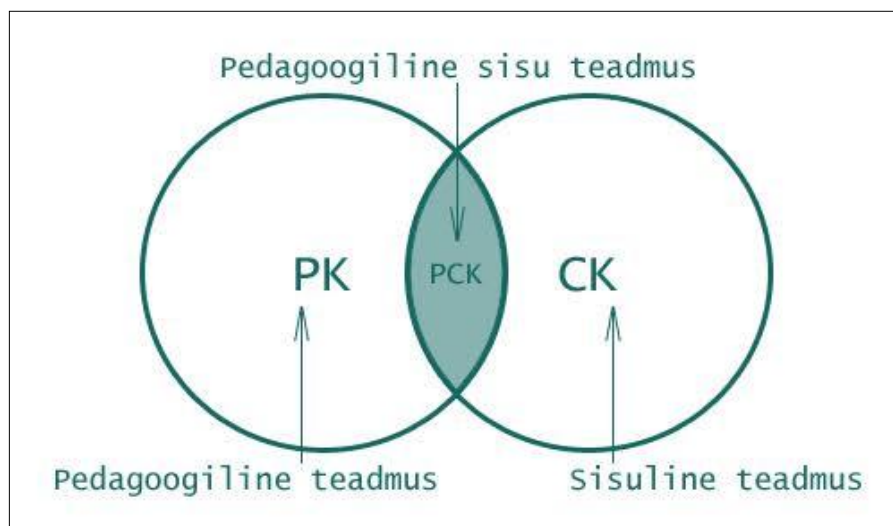
Iga varasema inimkaubanduse alase teadlikkuse uurimuse tulemustest jookseb läbi üks sarnane joon – nimelt, et inimkaubanduse teemat peetakse võõraks, selle riskirühmaga ei suhestata ning inimkaubandusega seonduvad probleemid jäävad kaugeks ja esinevad uurimustes osalenute silmis mujal maailmas. Aastate lõikes on teadmised prostitutsiooni ning seksuaalse ekspluateerimise osas jäänud samale tasemele, kasvanud on noorte teadlikkus tööalasest ärakasutamisest ning teoreetiliselt osatakse seda seostada inimkaubandusega. Jätkuvalt on noored valmis minema välismaale tööle sealsete kõrgemate palkade ja paljulubavate tööpakkumiste ahvatlustel ning ei pea seejuures tingimata oluliseks sihtriigi keele valdamist. Noored on pidanud piisavaks inglise keele oskust mistahes võõrriiki suundudes ning vajadusel loodetakse kohalik keel ära õppida mõne kuu jooksul. 2015. a uurimuses (TNS Emor, 2015) näevad noored võõrriigis oma keeleoskuse arendamise võimalust pigem positiivse elemendina. 2014. a uuringus (TNS Emor, 2014) ei uuritud hoiakuid keeleoskuse aspektis. Ennetustöö tõhustamise ja edendamise osas on Socio Uuringukeskuse 2007. ja TNS Emori 2015. aastate uuringutes osalenud noored toonud välja sarnased ettepanekud. Mõlemal korral soovitati edaspidi ennetustöösse kaasata reaalset teemaga kursis olevaid spetsialiste või inimkaubanduse küüsi sattunud ja sellest väljunud ohvreid. Vahetu kontakt asjaga kursis olevate isikutega oleks noorte endi sõnul usutav ning suhtlus nende jaoks autoriteetse isikuga avaldaks ennetava tegevusena sügavama mulje. Traditsioonilised ning keelitava väljundiga loengud on nende jaoks igavad ega paku huvi. Et 2007. aastal (Socio Uuringukeskus, 2007) noorte

enda poolt välja öeldud soovid ja ettepanekud on noorte suus kordunud aastal 2015 (TNS Emor, 2015), siis on võimalik järeldada, et vahepeelsel perioodil on 2007. aasta uuringu tulemusi ning ettepanekuid rakendatud vaid vähesel määral ning need ei ole jõudnud noorteni laialdasemalt. 2015. a TNS Emori uuringus osalenud noored on ise öelnud, et sooviksid inimkaubanduse teemat enim süvitsi puudutada ühiskonnaõpetuse tundides. Õpilaste mõttekäik on asjakohane ning aktuaalne. Ometi ei ole varasemalt uuritud õpetajate ning just ühiskonnaõpetuse õpetajate hoiakuid inimkaubanduse temavaldkonna alaste teadmiste edasiandja rollis, et saada selgust, kas neil on selleks piisavad võimalused ja tugi ning kuidas nemad reflekteerivad seesuguse aktuaalse teema ennetustegevust koolikeskkonnas.

3. TÖÖ TEOREETILINE LÄHTEKOHT

3.1. Pedagoogiline sisu teadmuse mudel

Pedagoogiline sisu teadmuse mudel ehk *Pedagogical Content Knowledge* (PCK) on aluse saanud Shulmani (1986) poolt ning see toob esile pedagoogilise teadmuse ja õppeainete sisulise teadmuse omavahelise sidumise ning koostoimimise olulisuse. PCK mudeli järgi tuleb pedagoogiline sisu teadmus esile kahe komponendi, pedagoogika ning aine sisu koosmõjul nende kattumisalal (vt Joonis 2). Pedagoogilise teadmusena näeb Shulman õpetamise ning õppimise meetodite ja protsesside süvateadmisi ning kuidas need hõlmavad üldisi hariduse eesmärgesid, väärtuseid ja ülesandeid. Sisulise teadmusena näeb ta reaalseid ja konkreetseid õpetatava aine alaseid teadmisi, seal hulgas fakte, mõisteid, teooriaid. (Shulman, 1986, 5, 9.)



Joonis 2. Pedagoogiline sisu teadmus pedagoogilise ja sisulise teadmuse kattumisel (Mishra & Koehler, 2006)

Shulmani PCK mudeli järgi peavad õpetamise protsessis pedagoogiline ja õppeaine sisuline pool teineteist täiendama ning olema tasakaalus. Ta leiab, et edukaks tööks peab õpetaja suutma paralleelselt rakendada nii oma pedagoogilisi kui sisulisi ainealaseid teadmisi ja oskuseid. Õpetaja peab tõlgendama õpetatavat teemat niisugusel viisil, et selle sisu jõuaks iga õpilaseni just talle mõistetaval kujul. (Shulman, 1986, 9.) Seejuures lasub õpetajal teema sisulise valdamise osas määrav vastutus, kuna just tema on esmane allikas, mille vahendusel õpilane hakkab enda jaoks uut teemat mõistma ja omandab ettenähtud oskused (Shulman, 1987, 9). Shulman toob ka välja (1986, 8), et õpetamise protsessi käigus võib ette tulla seesuguseid teemasid, millega õpetaja on varasemalt kokku puutunud vaid vähesel määral või üldse mitte. Õpetaja peab aga oskama igal juhul selgitada, miks

teatud õpitavad teemad on olulised, kuidas need lõimuvad üksteisega ning kuidas need tulevad esile nii teoreetilisel tasandil kui reaalses elus (Shulman, 1986, 9). Õppeainete vahelist lõimimist näeb Shulman ühtlasi olulise komponendina PCK mudelis. Ta väidab, et õpetajatel peab olema oskus mõista õpetatavaid teemasid mitmetel tasanditel, seejuures nii ühe õppeaine siseselt kui ka lõimides muude ainetega. (Shulman, 1987, 14.)

PCK mudeli järgi on õpetaja keegi, kes teab midagi, mida teised, õpilased, ei mõista ja ei oska. Õpetaja saab aga õpilases mõistmise, oskused, hoiakud või väärtused esile kutsuda läbi pedagoogilise tegevuse. On võtteid, kuidas rääkida, näidata ja etendada teemat nii, et need õpilased, kes ei saa aru või kellel puuduvad oskused, hakkavad teemat mõistma ning uusi oskusi omaks võtma. Õpetaja ülesanne on leida õpilaste jaoks huvipakkuvaid analoogiaid, metafoore, näiteid, demonstratsioone ja simulatsioone, mis aitaksid luua õpetaja ja õpilaste vahel silla oskuste ja teadmiste edasiandmiseks. Õpetamise protsess algab tavaliselt õpetaja poolse konstateerimisega, mida tuleb õpetada ning kuidas seda tuleb õpetada. Seejärel kulgeb õpetamise-õppimise protsess läbi mitme erineva tegevuse, mille raames tagatakse õpilastele kindlaid juhiseid ja võimalused õppimiseks. Õppimine ise ning uue teema lõplik omandamine jääb aga ikkagi õpilaste enda vastutusele. Õpetamise-õppimise protsess lõpeb mõlemapoolse tõdemusega, nii õpetaja kui õpilase, et uuest teemast on aru saadud. Shulman järgi tuleb aga kindlasti silmas pidada, et õpetamine tähendab enam, kui lihtsalt info edasi andmist õpetajalt õpilasele. (Shulman, 1987, 7-8.) Shulman ütleb, et õpetamine on mõneti justkui rätsepa ülikonna õmblemine, kus valmistatakse ette mitu ülikonda, mis siis hiljem vastavalt kandjale parajaks kohendatakse. Ülikond siinkohal siis kui õppematerjal, mida õpetaja iga klassi ja õpilase jaoks vastavalt ette valmistab ja ainetunnis käsitleb. (ibid, 17.)

Shulmani PCK mudelit on täiendatud ning edasi arendatud Mishra ja Koehleri poolt (2006). Mishra ja Koehler lisasid PCK mudelile tehnoloogia alase komponendi, mis muudab mudeli tänapäevaseks ning toob sellesse sisse tehnoloogia ehk IKT vahendite kasutamise haridusvaldkonnas. Nii toodi välja tänapäevase õppimiskeskonna olulised kolm komponenti – pedagoogika, õppeained ja tehnoloogia. PCK mudeli uueks nimetuseks anti TPCK ehk *Technological Pedagogical Content Knowledge*. (Mishra & Koehler, 2006).

TPCK mudelis on siiski sees PCK komponent ning Mishra ja Koehleri järgi võtab see vaatluse alla pedagoogilised tehnikad, mõistete representatsioonid ja formuleeringud ning arusaama sellest, mis muudab õppimise lihtsaks või raskeks. Pedagoogilise sisu teadmuse puhul teab õpetaja konkreetse aine õpetamise jaoks sobilikke meetodeid, teab, mis on õpilaste jaoks õppeaines keerulised osad, oskab rakendada sisulisi ainealaseid teadmisi, oskab ainet õpetada nii, et vältida väärarusaamade ja õpiraskuste tekkimist. (Mishra & Koehler, 2006.)

PCK mudeli alusel on võimalik ühiskonnaõpetuse õpetajaid käsitleda kui võtmeisikuid, kes rakendavad pedagoogilise sisu teadmust inimkaubanduse teemavaldkonna puudutamisel ainetundides ning koolides laialdasemalt. Ühiskonnaõpetus on riiklike õppekavade järgi ainuke õppeaine, mille raames käsitletakse konkreetset inimkaubanduse mõistet ning ühiskonnaõpetuse õpetajatel lasub seega vastutus omada piisavat pedagoogilist sisu teadmust, et valmistada õpilasi ette inimkaubandust ära tunda ning sellest hoiduma. Ühiskonnaõpetuse õpetajad peavad omama inimkaubanduse teemavaldkonnas eelteadmisi, et õpilastele selgitada selle aktuaalsust ühiskonnas, nad peavad oskama leida ja ära tunda asja- ja ajakohaseid õppematerjale, nad peavad oskama seesugust tundlikku teemat tunnis käsitleda õpilastele huvipakkuval viisil nii, et tunnis tekiks arutelu, kaasamõtlemine ning samastumine, nad peavad olema võimelised selgitama õpilastele, et iseenda teadmatus ja ettevaatamatuse tõttu võib inimkaubanduse ohvriks langeda igaüks.

3.2. Enesetõhususe kontseptsioon

Pedagoogilise sisu teadmuse mudelit õpetajate töö edukuse osas toetab enesetõhususe kontseptsioon. Enesetõhusus tähendab inimeste uskumust organiseerida ja läbi viia vajalikku käitumist võimalike tekkivate situatsioonide lahendamiseks (Bandura, 1977a). Enesetõhusus puudutab inimtegevuse igat valdkonda. Määratledes, mis uskumusi inimene oma võimete osas omab mingit situatsiooni mõjutada, avaldab see mõju nii tema võimele reaalsele väljakutsetele vastu astuda kui ka otsuseid langetada. Bandura järgi võib seda tõlgendada, kui inimese oskust olla püsiv ning püüelda õnnestumiseni ülesande täitmisel. Näiteks, et kui kauaks suudab inimene jääda kindla treeningprogrammi või dieedi järgimise juurde. Kõrge ja madal enesetõhusus määravad, kas inimene otsustab vastu võtta keerulise ülesande või loobub ta sellest juba eos. (ibid.)

Enesetõhususel ei ole mitte ainult otsene mõju tegevuste ja olukordade valikule, vaid see mõjutab läbi eeldatava edu saavutamise ka jõupingutusi toimetulekuks. Ootused iseenda tõhususele määravad kindlaks, kui palju inimesed peavad vastu ja panustavad aega nende jaoks ebameeldiva olukorra või takistuse ületamiseks. Mida tugevam ja kõrgem on enesetõhusus, seda teokamad on jõupingutused. Inimesed, kes püsivad keerulise olukorra lahendamise teel ega anna alla, kogevad lahenduse leidmise võimalikkust ja eduelamust ning seeläbi tugevneb nende enesetõhusus. Seevastu inimesed, kes jätavad enneaegselt oma jõupingutused pooleli, jäävad veel pikaks ajaks ennast nõrgestavate ootuste ja mõtete juurde. Samas ei piisa eesmärgi saavutamiseks vaid lihtsalt endale seatud kõrgetest ootustest, kui seejuures jääb puudu oskustest ja võimekusest. Edu saavutamiseks on palju võimalusi, mida aga ei kasutata, sest puudub motivatsioon. Pakkudes aga asjakohaseid oskuseid ja stiimuleid motivatsiooniks, määravad ootused iseenda tõhususele inimeste edasisi valikuid ning eesmärgi saavutamiseks tehtavaid jõupingutusi. (Bandura, 1977b, 194-195.)

Bandura järgi on kool on koht, kus õpilastel arenevad kognitiivsed pädevused ning kus nad ammutavad teadmisi ja oskusi probleemsete situatsioonide lahendamiseks ühiskonnas. Seetõttu lasub õpetajatel täielik kohustus luua õpilastele õpikeskkond tunnetuslike ja praktiliste oskuste arendamise jaoks. Õpetajad, kellel on kõrge enesetõhususe tase oma õpetamise oskuste ja võimete osas, suudavad õpilasi motiveerida ning seeläbi edendada nende arengut. Seevastu õpetajad, kellel on madal enesetõhususe tase, eelistavad õpetamisel minna laskvat stiili ning püüavad õpilasi õppima sundida läbi negatiivsete lähenemisviiside. (Bandura, 1994, 11-12.)

Goroshit ja Hen (2014) on arutlenud õpetajate enesetõhususe ning emotsionaalse enesetõhususe vaheliste seoste üle. Nad on leidnud, et õpetajate enesetõhususlikud uskumused, motivatsioon ja panus õpetamise ning õppimise osas on seotud õpilaste õppe edukuse ja saavutustega. Siinjuures on õpetajate enesetõhusus otseselt seotud õpilaste enda enesetõhususlike uskumuste ning õpimotivatsiooni kujunemisega. Õpetajate emotsionaalne enesetõhusus mängib seejuures kahesugust rolli lubades neil ühelt poolt integreeruda haridus- ja sotsiaalsüsteemi paralleelselt professionaalset edukust saavutades, ning teiselt poolt lubab neil oma õpilastes kasvatada ja arendada kõrgeid sotsiaalseid ja emotsionaalseid väärtuseid. (ibid.)

Enesetõhususe uskumused reguleerivad ja mõjutavad Bandura (1998, 57) järgi inimeste toimetulekut läbi nelja põhilise protsessi:

- Kognitiivne protsess – enesetõhususe uskumused mõjutavad mõttemustreid, mis võivad eneseteostust edendada või ka õõnestada. Inimesed, kellel on kõrgem enesetõhususe tase oskavad endale eesmärgi saavutamiseks visualiseerida positiivseid ja edukaid võimalusi. Ühtlasi on kõrge enesetõhususega inimestel suurem kognitiivne leidlikkus ning strateegiline paindlikkus;
- Motiveeriv protsess – enesetõhusus mängib kesket rolli inimese motivatsioonitaseme reguleerimises. Enamust inimese motivatsiooni ja käitumist reguleerivad ennetavalt oodatavate või eeldatavate saavutuste tulemused. Kui inimesed keskenduvad oluliseks peetavatele eesmärkidele, siis otsivad nad nende täitmise vältel sellest tegevustest enda jaoks rahulolu;
- Afektiivne ehk tunnetuslik protsess – inimeste uskumused oma võimetusse raskete ja keeruliste situatsioonidega toime tulemisel mõjutavad seda, kui palju stressi ning depressiooni nad võivad tunda. Enesetõhususe uskumused reguleerivad emotsionaalseid olekuid läbi ohtude tunnetusliku töötlemise, muundatud tegevuste, mõttetegevuse kontrollimise ning afektiseisundi;
- Valikute protsess – enesetõhususe uskumus mõjutab keskkonda, milles elatakse. Valides omale keskkond, on võimalik saavutada kõik, mida soovitakse. Tehtavatest valikutest sõltub ka uskumus enda võimetusse edu saavutada. Mida enam inimesed oma enesetõhususse usuvad, seda suuremad valikud nende ees avanevad. (Bandura, 1998, 57-62.)

Tuues pedagoogilise sisu teadmuse mudelile õpetaja ning õpetamise kontekstis paralleelselt kõrvale enesetõhususe kontseptsiooni, võib täheldada, et need toetavad teineteist. Kompaktset ja sügavat pedagoogilise sisu teadmust omav õpetaja on eneseteadlik ning enesetõhus. Ta on püsiv ega anna alla ka keeruliste ja raskete õppeainete käsitlemisel. Ta teab, milliseid õppematerjale ja meetodeid kasutada, et õpilaste jaoks oleks käsitletav teema huvitav ja haaraks neid kaasa diskussiooni. Ta innustub iseenda õnnestumisest oma töös.

4. UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA

4.1. Uurimisprobleemi asetus

Inimkaubanduse teemavaldkonnas on viimastel aastatel olnud üheks murekohaks asjaolu, et elanikud, ning seal hulgas eriti noored, ei taju inimkaubandusest tulenevaid ohte ja ei näe ka seeläbi ennast inimkaubanduse riskirühma kuuluvana. Ometi registreeritakse Eestis igal aastal kümneid inimkaubanduse alaseid kuritegusid (Ahven et al., 2015, 50). Ennetava progressi ja töö puhul ei ole aga võimalik eeldada, et inimkaubanduse teemal arutletakse igas kodus. Samuti ei saa eeldada, et iga Eesti laps ja noor osaleb huviringides või noortekeskuste programmides, kus võidakse organiseerida inimkaubanduse alaseid koolitusi, teabepäevi, infotunde. Iga laps ja noor käib aga koolis ning läbib seal oma haridustee jooksul nii põhikoolis kui gümnaasiumis ühiskonnaõpetuse õppeaine. Ühiskonnaõpetus on riiklike põhikooli ja gümnaasiumi õppekavade järgselt ainuke õppeaine, mille õppesisudesse on sisse toodud konkreetne inimkaubanduse mõiste (Põhikooli riiklik õppekava Lisa 5, Gümnaasiumi riiklik õppekava Lisa 5, RT I, 29.08.2014, 18.)

Inimkaubanduse teemavaldkonnas on Eestis varasemalt uuritud sellealast teadlikkust ühiskonna liikmete hulgas (vt ptk 2.3.), kuid mitte kunagi ühiskonnaõpetuse õpetajaid õpilaste sellealase teema teadlikkuse tõstja rollis. Varasemates õpetajatele ning õpetamise protsessidele suunatud uurimustes on uuritud ühiskonnaõpetuse õpetajate otsesest erialast ettevalmistust ja läbitavaid täiendkoolitusi Lõuna-Eestis (Pääsukene, 2012) ning õpetajate hinnanguid täiendusõppe korraldusele Eesti üldhariduskoolides (Juurmann, 2015). Mugu (2011) uuris õpetajate läbipõlemise, enesetõhususe ja taustategurite seoseid. Laane (2015) käsitles tegevõpetajate hinnanguid nende tehnoloogia-, pedagoogika- ja aineteadmistele. Mõttus (2015) uuris õpetajate hinnanguid nende tööga seotud motivatsiooniteguritele ning Alev (2014) õpetajate tööle pühendumise tegureid Järvamaal.

Ühiskonnaõpetuse õpetaja on riiklike õppekavade alusel koolis inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemise ning õpilasteni viimise protsessis võtmeisikuks, kes peab olema pädev antud teemavaldkonnas ning selle jaoks sobilike ja mõjusate õppemeetodite valdamises, kuid seejuures ei ole uuritud ühiskonnaõpetuse õpetajate teadmust inimkaubanduse alal ega ka kuidas ning mis mahus nad antud teemavaldkonda oma ainetundides käsitlevad. Ühiskonnaõpetuse õpetaja peab suutma algatada õpilastega

inimkaubanduse teemavaldkonna alase diskussiooni, et edendada nende teadmust selles lasuvatest ohtudest ja võimalikest tagajärgedest ohvrile. Varasemate inimkaubanduse teadlikkuse alaste uurimuste tulemuste andmetel (Pajumets, 2002; Socio Uuringukeskus, 2007; Komp, 2012; TNS Emor, 2014, 2015) on ilmnenud probleem, et noorte teadlikkus sellel alal on madal ning ühtlasi on tänapäeval muutunud inimeste inimkaubanduse ohvriks meelitamise mehhanismid raskesti äratuntavateks (TNS Emor, 2014). Nimetatud varasemate uurimuste tulemuste põhjal ei ole toimunud teadlikkuse tõusu inimkaubanduse teemavaldkonna ning selle erinevate aspektide osas. Riikliku Vägivalla vähendamise arengukava 2010-2014 raames võeti avalikkuse laiema teadlikkuse parandamise eesmärgil kavasid hakata inimkaubanduse alal koolitama ühiskonnaõpetuse õpetajaid ning uuendada inimkaubanduse alast infot õppekirjanduses (Justiitsministeerium, 2010a, 32). Seega on vajadus uurida, missugune on ühiskonnaõpetuse õpetajate teadmus inimkaubanduse teemavaldkonnas ning kas neile on võimaldatud piisavalt asjakohaseid täiendkoolitusi ning õppematerjale inimkaubanduse teema efektiivseks käsitlemiseks ainetundides.

Käesoleva magistritöö eesmärk on välja selgitada ühiskonnaõpetuse õpetajate inimkaubanduse alane teadmus ning inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlus ühiskonnaõpetuse ainetundides.

Magistritöö eesmärgist lähtuvalt otsitakse vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

1. Kuidas suhestuvad ühiskonnaõpetuse õpetajad inimkaubanduse teemavaldkonnaga?
2. Kuidas hindavad ühiskonnaõpetuse õpetajad riiklikes õppekavades ette nähtud inimkaubandust puudutavaid mahte ning mis mahu ise teemat ainetundides käsitlevad?
3. Mis meetodikast ja materjalidest juhindub ühiskonnaõpetuse õpetaja inimkaubanduse alase ainetunni läbiviimisel?
4. Missugused täiendkoolitused on ühiskonnaõpetuse õpetajaid toetanud nende töös?

4.2. Uurimistöö metoodika ja valim

Lähtudes käesoleva magistritöö eesmärgist ja uurimisülesannetest, on uurimistöö läbiviimiseks kasutatud kvalitatiivset uurimisviisi. Õunapuu (2014) võtab kvalitatiivse uurimuse olemuse kokku läbi mitmete autorite ja teoreetikute pakutud võimalike definitsioonide – uuritakse loomulikes tingimustes, huvitatakse subjektiivsetest tähendustest, uurimistööl on induktiivne iseloom, töötatakse mitteamvuliste andmetega, tulemuseks on teooria või põhjalikud ja detailsed kirjeldused uuritavast nähtusest. Kvalitatiivse uurimuse eesmärkidena toob ta välja põhjaliku ja sügavuti mõistmise, uute aspektide avastamise ja uute hüpoteeside püstitamise, maailma nähtavaks tegemise, tõsiasjade avalikkuse ette toomise, tegelikkuse kirjeldamise, seletamise ja tõlgendamise. Kvalitatiivse uurimuse katse mõista tegelikkust eeldab uuritava nähtuse olemuseni jõudmist ja selle varjatud aspektide avastamist ning avalikkuse ees nähtavaks tegemist. Uurimises keskendutakse sotsiaalsetele ja inimeste seasmistele nähtustele nagu interaktsioon, mõttes, eesmärgid, hoiakud, tõekspidamised, arvamused ja elukogemus. (Õunapuu, 2014, 54-58.)

Creswelli järgi kasutatakse kvalitatiivses uurimuses interaktiivseid ja humanistlikke meetodeid. Andmeid kogudes taotletakse uuritavate aktiivset osalemist ning uurija püüab nendega luua uurimise vältel usaldussuhte. Uurija põimib uurimusse sisse oma rolli ja isikliku suhestumise uuritava teemaga, et töös oleks reflekteeritud tema enda väärtushinnangud. Tulemusi analüüsides kasutab uurija mitmetahulist viisi järeldusteni jõudmiseks ning peegeldab tagasi juba varem töös välja toodud punktidele. (Creswell, 2003, 5-9.)

Syrjälä, Ahose, Syrjäläise ja Saari toovad välja elemendid, mille järgi on sobilik kvalitatiivset uurimisviisi kasutada:

- Huviorbiidis on sündmuste detailid, mitte nende üldised või sagedased jooned;
- Olulisteks peetakse tähendusi ja nende struktuure, mida uurimuses osalejad neile pakuvad;
- Soov on uurida loomulikke olukordi, mida ei saa eksperimentaalselt käsitleda või neid mõjutavaid tegureid kontrollida;
- Soov on saada sündmustega seotud põhjus-tagajärg suhetest tulenevaid andmeid. (vt Laherand, 2012, 23-24 järgi.)

Kvalitatiivset uurimisviisi iseloomustab soov mõista sotsiaalse elu mingeid kindlaid aspekte, mis keskenduvad andmete analüüsis pigem sõnadele, kui arvudele. Põhiliselt püüab kvalitatiivne uurimismeetod mõista uuritavate objektide kogemusi ja suhtumist ning selle käigus soovitakse leida vastuseid küsimustele „mis”, „kuidas” või „miks”. Kvantitatiivses uurimismeetodis seevastu soovitakse leida vastuseid küsimustele „kui mitu” või „kui palju”. Seega, kvalitatiivne uurimisviis on sobiv, kui uurimuse eesmärk on mõista, kuidas mingi inimrühm või selle liikmed tajuvad teatud kindlat probleemi. (McCusker & Gunaydin, 2015, 537.)

Käesolevas magistritöös soovitakse uurida ja lahti mõtestada ühiskonnaõpetuse õpetajate arusaamu, kogemusi ja tõlgenduste mõistmist inimkaubanduse teemavaldkonnas läbi nende omalt poolt antud tähenduste. Uurimuses osalevatelt õpetajatelt oodati aktiivset kaasaráärmist inimkaubanduse kui õppesisu olulise komponendi osas ning neilt sooviti seejuures ka saada andmeid põhjus-tagajärg seoste loomise osas. Kvalitatiivne uurimismeetod on paindlik ning võimaldab uurijal-uuritaval uurimisprotsessi käigus samuti pöörduda tagasi varem puudutatud mõtete või küsimuste juurde.

Empiirilise ainestiku kogumiseks kasutati poolstruktureeritud ekspertintervjuusid, mis annavad aluse suhestuda uuritavaga kui oma teemavaldkonna eksperdina, kes on uurimusse kaasatud kui kindla rühma esindaja (Berg, 2001, 68, 70-71). Poolstruktureeritud intervjuu tähendab osaliselt standardiseeritud vestlust, mille puhul on standardiseeritus oluline intervjuu alustamiseks. Vestluse käigus selgub, missuguseid vajalikke ning oodatud andmeid hakkab ilmne. Seega algab intervjuu kindla kava ja küsimustiku järgi, kuid kulgeb edasi avatult ning lähtudes konkreetsest vestlusest ja olukorrast. Intervjuu kavandamisel pannakse kirja konkreetsed teemad, kuid esitatavate küsimuste järjekorda võib intervjuu käigus muuta, samuti võib intervjuueerija vajadusel esitada täpsustavaid lisaküsimusi. Lisaks on intervjuueerijal võimalus ise vastata intervjuueeritava küsimustele ning anda selgitusi. Intervjuu salvestatakse ning vastused kirjutatakse üles sõna-sõnalt ehk transkribeeritakse. (Õunapuu, 2014, 171-172.)

Hirsjärvi ja Hurme (1991) on leidnud, et intervjuude läbiviimise sobivuse tingimusteks on, kui uuritakse väikest arvu isikuid, enamik küsimusi on avatud ja eeldavad põhjalikke ja sisukaid vastuseid, teema on tundlik ja selle käsitlemine eeldab usaldust, uuritavatele tagatakse konfidentsiaalsus, keskne on tähenduse süvitsi mõistmine, eesmärk on nähtuse

mõistmine ning püütakse saada usaldusväärset ja kehtivat informatsiooni (vt Hirsjärvi, Remes, & Sajavaara, 2005, 194-195 järgi).

Magistritöö raames oli oluline koguda andmeid ühiskonnaõpetuse õpetajatelt kui ekspertidelt, kes esindavad ühiskonnaõpetuse õppeainet. Kuna inimkaubanduse teemavaldkond on tundlik ning vajab personaalsemat ja uuritavate jaoks usalduslikku lähenemist, samas eeldades õpetajatelt sisukaid ja põhjalikke vastuseid läbi temaatika süvateadmuse, siis õigustab end siinkohal andmekogumismeetodina poolstruktureeritud ekspertintervjuu.

Käesoleva uurimuse valimisse kuulub kümme ühiskonnaõpetuse õpetajat Harjumaalt (n=3), sealhulgas maakonna administratiivsest keskusest Tallinna linnast (n=7). Valimi koostamisel lähtuti eesmärgipärasest valimist, mille objektid kaasatakse üldkogumist uurimusse mingi kindla sisulise kriteeriumi alusel (Õunapuu, 2014, 143, 150). Käesoleva uurimistöö eesmärgipärase valimi koostamise kriteeriumiks oli kaasata sellesse ühiskonnaõpetuse õpetajad, kes õpetavad ühiskonnaõpetust nii põhikoolis kui gümnaasiumis. Seejuures ei olnud tingimuseks, et õpetajab peab paralleelselt nii põhikoolis kui gümnaasiumis õpetama. Õpetajate valimisse kaasamiseks edastati Harjumaa ning Tallinna linna koolide ühiskonnaõpetuse õpetajate e-posti aadressidele e-kirja teel lühitutvustus uurimistöö eesmärkidest ja metoodikast koos palvega uurimuses osalemiseks. Uurimistöö valimisse kuuluvad õpetajad, kes avaldasid valmisoleku uurimuses osalemiseks. Ühiskonnaõpetuse õpetajate valimisse kaasamine osutus oodatust keerukamaks, kuna paljudele e-kirjadele ei saadud vastuseid ning mitmed õpetajad põhjendasid uurimuses mitte osalemast väidetega, et nad ei ole inimkaubanduse teemaga piisavalt kursis, nende teadmised on liiga vähesed, et sel teemal kaasa rääkida ning et seeläbi ei tunne nad, et nendest oleks uurimuse läbiviimisel kasu. Ühtlasi tõid õpetajad uurimuses osalemisest loobumise põhjuseks välja asjaolu, et neil ei leidu selle jaoks piisavalt vaba aega.

Intervjuud viidi ühiskonnaõpetuse õpetajatega läbi neile sobivatel aegadel ning neile sobivates kohtades (õpetajate töökohtades koolimajades, Tallinna kesklinna kohvikutes) ajavahemikus 5.04.2016 – 13.04.2016.

Lähtudes uurimuse eesmärgist, koostati empiirilise materjali kogumiseks intervjuu küsimused (vt Lisa 1), mis jagunesid viide blokki: üldandmed ja valimi kirjeldus; suhestumine inimkaubanduse teemavaldkonnaga; arvamus riiklikes õppekavades ette nähtud inimkaubandust puudutavatest mahtudest; inimkaubanduse alaste ainetundide läbiviimine; osalemine inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel. Õpetajate nõusolekul salvestati intervjuud diktofonil helifailina ning transkribeeriti ehk litereeriti seejärel.

Töö puhul on selle puuduseks kvalitatiivsest uurimusest tingitud väike valim, mille alusel pole võimalik üldistada uurimistulemusi laiemale ühiskonnaõpetuse õpetajate üldkogumile.

4.3. Analüüsimeetod

Kvalitatiivses uurimuses ei püüta uurimistulemusi üldistada nagu kvantitatiivses uurimuses, vaid toetutakse põhimõttele, et üksikus kordub üldine ehk piisavalt täpselt üksikjuhtumit uurides on võimalik tuua välja nähtuse olulised jooned (Hirsjärvi et al., 2005, 152, 169). Seejuures on kvalitatiivse uurimuse andmete analüüsi juures iseloomulik andmestikus sisalduva varjatud informatsiooni ilmutamine ning andmete kogumise ja analüüsi paralleelsus (Õunapuu, 2014, 182).

Poolstruktureeritud ekspertintervjuude raames kogutud andmeid analüüsitakse redutseerides, uurimisküsimustele vastuseid otsides, varasemate uurimustega seostades, andmetes sisalduvat varieeruvust käsitledes, tunnuste esinemissagedusest lähtudes, tulemuste moonutamist vältides ning andmete selgust ja läbipaistvust taotledes. Uurimistulemused peavad olema kirjeldatud viisil, et teistele uurijatele või uurimistöö lugejatele oleks arusaadav, kuidas on andmeid kogutud ja analüüsitud. (Õunapuu, 2014, 182-183.)

Andmete analüüs algas läbiviidud intervjuude korduskuulamise ning sõna sõnalt transkribeerimisega. Transkribeerimise meetodiga kogutakse teavet, mis aitab uurida ja mõista uuritavate indiviidide sõnaliste väljenduste või nende poolt esitatud sõnumite koostamise taustategureid (Õunapuu, 2014, 160). Transkribeerimise järel kasutati kogutud andmete analüüsimiseks tematiseerimist. Tematiseerimise käigus jagatakse intervjuueeritavatelt saadud materjal ja andmed kategooriatesse, mis on süsteemne

protseuur ja mille käigus otsitakse kindlalt korduvaid ning teemadesse ja alateemadesse jagunevaid mustreid. See võimaldab kogutud andmeid omavahel kõrvutada, kirjeldada, nende tegeliku tähenduseni jõuda, andmete erinevate osade seoseid uurida, andmete sarnasusi ja erinevusi selgitada ning välja tuua. (Matthews & Ross, 2010, 373-374.) Tematiseerimise juures tuleb arvestada, et täielik kategoriseerimine pole võimalik ning mingi osa tekstist jääb kategoriseerimata ja seetõttu ka analüüsimata (Õunapuu, 2014, 183).

Tematiseerimise käigus moodustuvad järgmised teemad ja alateemad, millest lähtuvalt on esitatud ka tulemuste esitamise struktuur:

- Üldandmed ja valimi kirjeldus: haridus, tööstaaž, ajendatus ühiskonnaõpetuse õpetajaks saamisel;
- Suhestumine inimkaubanduse teemavaldkonnaga: teadmus inimkaubanduse teemavaldkonnas, nägemus üldise inimkaubanduse alase ennetus- ja teavitustöö toimimisele, ennetustöö võtmeisik väljundi edastamises, koolikeskkonnas võimalik inimkaubanduse alane ennetustöö;
- Inimkaubandust puudutavad mahud riiklikes ja koolide õppekavades: arvamus riiklike õppekavade mahust inimkaubanduse osas, arvamus vajadusest riiklikke õppekavasid inimkaubanduse osas täiendada, inimkaubanduse kajastatus õpetajate enda koolide õppekavades;
- Inimkaubanduse alaste ainetundide läbiviimine ja teema käsitlemine: põhikoolis ja gümnaasiumis läbiviidavate inimkaubanduse alaste ainetundide arv, meetodika ja tunni ülesehitus, kasutatavad materjalid ja lisamaterjalid, kursisolek õppekava veebis ning õppeprotsesside kirjelduses välja toodud inimkaubanduse alaste materjalidega, hinnang inimkaubanduse käsitlemise keerukusele, käsitlemisel ette tulevad takistused ja raskused;
- Inimkaubanduse alased täiendkoolitused: täiendkoolituste raames saadud tugi ja abi õppetöö läbiviimiseks, ühiskonnaõpetuse õpetajate soov inimkaubanduse alase koolituse järele.

Transkribeerimisel on intervjuueeritavad tähistatud ühiskonnaõpetuse õpetaja ametinimetuse lühendiga ÜÕP ning järjekorra numbriga (nt ÜÕP-1).

Käesolevas töös on andmete analüüsis kasutatud järgnevat märgistust:

/.../ - osa tekstist on tsiteerimisel välja jäetud

... - pikem paus

[] - autoripoolne selgitus

4.4. Eetika

Andmeid analüüsides ja tõlgendades on uurimuse läbiviijal kohustus kaitsta uurimuses osalejate anonüümsust. Uurimistulemused tuleb esitada viisil, et isikud ja sündmuste toimumiskohad ei oleks äratuntavad, selleks võib näiteks kasutada varjunimesid. Kvalitatiivse uurimuse puhul järgitakse kindlasti ka konfidentsiaalsuse nõuet ning uurimismaterjal tuleb hoiustada viisil, et see ei satuks kolmandate isikute kätte. (Berg, 2001, 59.)

Käesoleva magistrیتöö uurimuse valimisse kuuluvatele isikutele on tagatud anonüümsus ning konfidentsiaalsus. Neid informeeriti, et uurimuses osalemine on vabatahtlik, et neil on õigus keelduda vastamast intervjuu käigus esitatavatele küsimustele ja lõpetada intervjuu, kui peavad seda vajalikuks. Intervjueeritavate vastused transkribeeriti intervjuu käigus salvestatud helifailide alusel ning neid esitatakse uurimuses viisil, mille kohaselt ei ole võimalik tuvastada intervjueeritud isikut. Vastavat infot sisaldab ka iga intervjuu alguses mõlemapoolselt kooskõlastatud ning allkirjastatud nõusoleku vorm intervjueerija ja uurimuses osaleja vahel (vt Lisa 2). Nõusoleku vorm koostati iga intervjuu puhul kahes võrdses eksemplaris, millest üks jäi uurimuses osalejale ning teine intervjueerijale.

Kuna iga uurimuses osalenud õpetaja on seotud kindla haridusasutusega, siis kooskõlastati konkreetse õpetajaga intervjuu läbiviimine enne selle toimumist vastavalt iga kooli direktoriga, kes kinnitas oma nõusoleku tema alluvuses töötava õpetaja osas. Koolide direktoritele edastati kooskõlastuse raames lühitutvustus uurimustöö eesmärkidest ja meetodikast.

5. UURIMISTULEMUSED JA ARUTELU

5.1. Valimi kirjeldus

Ekspertintervjuu valimis oli kokku kümme ühiskonnaõpetuse õpetajat, kellest seitse on omandanud ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja magistrikraadi. Kaks õpetajat on omandanud ajaloo bakalaureusekraadi ning õpingute vältel võtnud juurde valikainena ühiskonnaõpetuse. Üks ajaloo bakalaureuse haridusega õpetaja on hetkel lõpetamas õpinguid ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse magistriõppes, teine plaanib antud magistriõpingutega alustada tuleval õppeaastal. Üks õpetaja on õppinud algselt klassiõpetajaks, kuid on hiljem juurde õppinud ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja eriala. Üks õpetaja on lisaks ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja erialale õppinud ka filosoofiat.

Uurimuses osalenud õpetajate keskmine tööstaaž on 9,2 aastat, kuid konkreetselt ühiskonnaõpetuse õpetaja rollis on keskmine tööstaaž 7,6 aastat. Tingitud on see asjaoludest, et kaks valimisse kuulunud õpetajat alustasid ühiskonnaõpetuse tundide andmisega alles mõni aeg peale kooli tööle asumist ning üks õpetaja viibis vahepealsel perioodil tööst eemal lapsehoolduspuhkusel. Uurimuses osalenud õpetajatel on intervjuude läbiviimise hetkel pikim tööstaaž ühiskonnaõpetajana 30 aastat, lühim 8 kuud.

Tuues välja põhjendusi oma eriala valiku osas, lahknesid õpetajad peamiselt kahte rühma. Kolm õpetajat tõid välja, et soovisid ajaloo õpetaja kõrval saada ka ühiskonnaõpetuse õpetajaks, kuna neid **huvitab antud teema ja valdkond, riigivalitsemise toimimine ning ühiskonnas toimuvad protsessid.**

./.../ Sest mind huvitab ühiskond. Ma tahan, et lapsed, kes tulevad saaksid aru, mis on ühiskond, kuidas asjad käivad, kuidas asjad toimivad. Mitte, et läheks tavaellu ja valiks selle, kes on nende arvates positiivne või nii edasi. Saaks aru, mis toimub, mitte ei vaataks maailma läbi roosade prillide. ./.../ (ÜÕP-7)

./.../ Mul on huvi poliitika ja riigivalitsemise toimimise vastu. ./.../ (ÜÕP-4)

./.../ Teema ja valdkond mind huvitavad ja ka ühiskonnas toimuvad protsessid ning see oli nii öelda õppimise loogiline jätk. ./.../ (ÜÕP-10)

Seitse õpetajat soovisid tõid välja, et neid on ennekõike **huvitanud ajalugu** ning oli soov saada ajalooõpetajaks, ent magistriõppesse õppima asudes tuli ajaloo kõrval õppida ka

ühiskonnaõpetuse õpetajaks. Mainitakse, et kui on soov saada ajaloo õpetajaks, siis tuleb arvestada, et ühiskonnaõpetus käib ajaloo kaasas ja need kaks ainet on omavahel seotud.

.../ Pigem oli see nagu olude sunnil, kuna mulle ajalugu koguaeg meeldinud. .../ Ehk läksin siis õppima ajalugu ja sinna tuli paratamatult kaasa ka ühiskonnaõpetuse eriala. .../ (ÜÕP-3)

.../ Ajalugu huvitas rohkem, aga see ühiskonnaõpetus tuleb sinna juurde, nad on omavahel ju seotud. .../ (ÜÕP-6)

.../ Ühiskonnaõpetuse õpetaja tuli tegelikult selle ajaloo ainega kaasa. Kui sa pedagoogilise juurde võtsid, siis ta oligi juba paaris seal. Ei olnudki varianti. .../ (ÜÕP-8)

Kaks õpetajat seitsmest aga toonitasid, et kuigi nad läksid algselt ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse magistriõppesse õppima vaid tingituna huvist ajaloo ning ajaloo õpetamise vastu, siis õpingute käigus tekkis neil ka **huvi ühiskonnaõpetuse** vastu. Nad toovad välja, et naudivad ühiskonnaõpetuse ainetundide andmist rohkem, kuna see on elulisem, võimaldab õpilastelt saada enam tagasisidet ning on nende enda jaoks huvitavam.

.../ Tegelikult algselt läksin õppima ajalugu isiklikust huvist, ühiskonnaõpetust mulle meeldib õpetada sellepärast, et see on eluline ja aktuaalne. Õpilastel tekib sellega selline isiklik kontakt, nad oskavad tuua elulisi näiteid ja neid see kuidagi mõjutab ja huvitab, et sellepärast on seda hea õpetada. Ja mulle meeldib see isegi rohkem kui ajalugu, õpilasi kõnetab see rohkem. .../ (ÜÕP-1)

.../ Ühiskonnaõpetus tuli sinna juurde, mis on ka väga positiivne ja mind huvitab tegelikult. .../ (ÜÕP-9)

5.2. Suhestumine inimkaubanduse teemavaldkonnaga

Ühiskonnaõpetuse õpetajate suhestumist inimkaubanduse teemavaldkonda vaadeldakse käesolevas uurimistöös läbi nende isikliku inimkaubanduse alase teadmuse ning läbi nende nägemuse üldise inimkaubanduse alase ennetus- ja teavitustöö toimimise, ennetustöö võtmeisiku nimetamise ja koolikeskkonnas võimaliku inimkaubanduse alase ennetustöö elluviimise osas.

Õpetajate teadmus inimkaubanduse teemavaldkonnas. Uurimuses osalenud õpetajatest ei hinda ükski oma inimkaubanduse alast teadmust suurepäraseks või täiuslikuks. Seitse õpetajat leiavad, et nende teadmised inimkaubanduse alal on **keskmised** ja **rahuldavad**. Tuuakse välja, et suuresti on nad olemasolevad teadmised ***hankinud ise inimkaubanduse alaseid lisamaterjale otsides*** või ***koolitustel osaledes***.

.../ Mul on olemas teadmised, kuna ma olen läbinud maailmahariduse koolitusi. Sealt ma olen saanud infot ja valmistades ise ka tunde ette, siis ma olen seda infot ise juurde ka otsinud. Aga samas ma ei kiidaks neid oskusi ja teadmisi suurepäraseks ega isegi mitte headeks vaid pigem hindaks hindega rahuldav. .../ (ÜÕP-3)

.../ Ma arvan, et kindlasti tuleb kasuks lisateadmised. Kindlasti ma ei oma mingeid absoluutseid teadmisi. See on selline asi ka, millele sa pead pidevalt juurde lugema. See ei ole nii, et ühe õpid ära ja siis tead. Siin pead pidevalt kursis olema. .../ (ÜÕP-6)

.../ Ma eeldan, et mul on sellised keskmised teadmised - vähemalt ma loodan, et mul on. Et kui õpilastega rääkida sellel teemal, et ma oskan põhjendada, tuua näiteid, viidata neile mingisuguseid allikaid, kus nad saavad ise lisamaterjali. .../ (ÜÕP-2)

Kolm õpetajat leiavad, et nende teadmus inimkaubanduse alal on **vähene**, kuna nad ei ole osalenud selleteemalistel koolitustel ning antud teema leiab üldiselt ka vähe kõlapinda. Neist üks ei ole ühiskonnaõpetuse ainetunnis teemat ise puudutanud ning on kutsunud sellest rääkima ***välise eksperdi***.

.../ Tegelikult on teadmised väga vähesed selles valdkonnas sellepärast, et eraldi inimkaubanduse teemalist koolitust ma ei ole saanud ja samuti tegelikult ka õpingute käigus .../ inimkaubandust eraldi kuskil nagu ei käsitletud. .../ (ÜÕP-1)

.../ See on vähene. Akadeemilises ühiskonnas või tundides seda räägitakse väga vähe. .../ (ÜÕP-7)

.../ Ma pean tunnistama, et inimkaubandusest ise ma lastele väga ei ole rääkinud. Olen kutsunud inimkaubandusest rääkima oma ala eksperdi inimõiguste keskusest. (ÜÕP-4)

Inimkaubanduse alase teavitus- ja ennetustöö toimimine käesoleval ajahetkel. Uurimuses osalenud kümnest ühiskonnaõpetuse õpetajast kaheksa leidis, et ühiskonna

tasandil **ei toimu hetkel piisavat avalikku teavitamist** või ennetamisega seotud tegevust, mis puudutab inimkaubandust. Õpetajad **ei** olnud täheldanud seesugust tegevust **tänavapildis ega meedias**.

.../ Mina arvan nii, et seda ei ole väga teadvustatud. .../ Mina küll ei ole märganud meedias, olen küllaltki selline, kes pingsalt jälgib mis ümberringi toimub. .../ (ÜÕP-4)

.../ Et seda teemat on ikka nagu olnud aga üldjuhul vähe. Võiks olla rohkem. Vähe ikkagi on. .../ (ÜÕP-9)

.../ Ühiskonnaalane teadlikkus või teavitamine on minu arvates puudulik. Võiks olla parem. Mõni ennetuskampaania või tegevus inimkaubanduse teema puhul. .../ (ÜÕP-10)

Samas avaldusid kahes õpetajas antud kontekstis vastanduvad mõtted. Üks õpetaja avaldas arvamust, et hetkel aktuaalse pagulasproblemaatika valguses teadvustavad ehk inimesed ka rohkem inimkaubanduse probleemi.

.../ Võib olla nüüd seoses selle põgenike tulekuga, Süüria või Afganistani või kust iganes tulevad Euroopasse, nüüd võib olla see hakkab rohkem teadvusesse jõudma. .../ (ÜÕP-4)

Teine õpetaja seevastu leidis, et pagulasproblemaatika varjutab muud aktuaalsed murekohad.

.../ Võib olla see põgenike teema on nii üle võimendatud, et ülejäänud kõik kaovad sellesse ära. .../ (ÜÕP-8)

Kaks ühiskonnaõpetuse õpetajat kümnest olid arvamusel, et **meedia kajastab** inimkaubanduse temaatikat **piisavalt** ning isegi **rohkem, kui varasemalt**. Otseseid näiteid välja aga ei toodud.

.../ Üldiselt ju meedia aeg-ajalt kajastab ka, et kuna ma ei loe tegelikult ainult Eesti meediat, vaid ka muude maade ajalehti näiteks, siis seal tegelikult ju need teemad kajastuvad päris tihedalt. .../ (ÜÕP-2)

.../ Võib olla viimasel ajal rohkem. Konkreetset näidet tegelikult ei ole, aga kuidagi on jooksnud meediast rohkem läbi kui varasematel aastatel. .../ (ÜÕP-6)

Kaks õpetajat toovad välja televisioonist läbi käinud **dokumentaalsaadet**, mis on neile inimkaubanduse teemavaldkonnas jäänud meelde ning mida nad on **õpilastega vaadanud** ka ühiskonnaõpetuse tunnis.

./.../ Selle [inimkaubanduse] kohta on tehtud selliseid ütleme dokumentaalsaateid, mis mul tuleb meelde ja mis ma ka näitasin õpilastele. Viimati oli näiteks „Müüdnud naised”. ./.../ (ÜÕP-9)

./.../ India inimkaubandusest oli üks osa [film]. Ja Eesti oma oligi see, ./.../ mis toimub Eesti lõbumajades. ./.../ (ÜÕP-7)

Ühele õpetajale meenub ka enam, kui kümne aasta tagune Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni (IOM-i) **meediakampaania „Sind müüakse nagu nukku”**.

./.../ Olen näinud neid plakateid, ma ei oska öelda millal, mingi aeg tagasi, kui ma nüüd õigesti mäletan. Bussipeatustes. Oli selline naisterahvas, keda tõmmati nagu hüpniknukku [kirjeldab IOM-i meediakampaaniat] ./.../ (ÜÕP-9)

Võtmeisik ennetustöö väljundi jõudmises sihtrühmani. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajate silmis võib ennetustöö väljundi jõudmises sihtrühmani omada olulist rolli mitu erinevat võtmeisikut. Õpetajate mõtted jäävad selles punktis laialivalguvaks ning ei mainita kedagi konkreetset. Kolm õpetajat on arvamusel, et esmane õpilaste teavitamine peab algama **kodust**, et selle toel koolis või mujal teadlikkust edendada.

./.../ Loodan, et see kõige esimene ennetaja on lapsevanem, pere. Ja siis sealt saab seda toetada kool, saab seda toetada ühiskond, sõbrad, riik. ./.../ (ÜÕP-2)

./.../ Vanemad ikkagi hoiaks silma peal, et mida ./.../ [laste poolt] sotsiaalmeedias avaldatakse. ./.../ Koolis seda võib nagu rääkida ja mingeid juhtumeid lahendada ja arutleda selle üle, siis ma arvan, et vanemad on võibolla isegi suuremad otsustajad või võtmeisikud, kui õpetaja ise või klassijuhataja näiteks. ./.../ (ÜÕP-5)

./.../ Koolis on vaja ennetustööd, aga kindlasti see peaks tulema ka kodust. Selles mõttes, et kodul on väga tähtis roll. ./.../ (ÜÕP-9)

Üldisemas perspektiivis toovad ennetustöö puhul olulise võtmeisikuna **õpetajana** välja üheksa ühiskonnaõpetuse õpetajat kümnest.

./.../ Kui ma mõtlen kui õpetaja, siis ütleks õpetaja võiks olla. Ta vaatab asjale teistmoodi kui tavainimene. ./.../ (ÜÕP-8)

.../ Õpilaste puhul peaks olema õpetaja see, kes mitte ainult ei kutsu kedagi rääkima sellest, vaid ise ka rohkem arutleb selle teema üle. .../ (ÜÕP-4)

Üks õpetaja on arvamusel, et kuna ei saa loota kodusele või peresisesele arutelule inimkaubanduse teemal, siis on ainus võtmeisik siinkohal õpetaja.

.../ Õpetaja. Ma arvan küll jah, õpetaja on see isik. Sest õpetaja peaks rääkima sellest teemast, tooma konkreetseid näiteid, tegema praktilisi ülesandeid, lahendusi. .../ Perekonnas seda ka väga palju ei räägita. .../ Õpetaja on tegelikult see isik, kes lapsi või õpilasi informeerib sellest valdkonnast või teemast ja toob selle lastele reaalselt kohale, et selline probleem on aktuaalne, et kuidas teie saaksite ennast sellest hoida. .../ (ÜÕP-10)

Mitmed ühiskonnaõpetuse õpetajad toovad õpetaja, kui olulise võtmeisiku kõrval välja ka teised nende silmis **mõjusad faktorid**. Kolm ühiskonnaõpetuse õpetajat leiavad, et õpetaja on küll võtmeisik koolis, kes saab ennetustööd ning teavitamist suunata õpilasteni, kuid tema kõrval on koolil vaja **tuge** väljastpoolt **mittetulunduslike ühingute näol**. Seejuures sooviksid neli ühiskonnaõpetuse õpetajat näha ennetustöö alast **initsiatiivi ning tuge riiklikul tasandil**.

.../ Mittetulundusühingud, kes teevad koolidega koostööd. Õpetaja. Sellesmõttes, et ma mõtlen seda, et mina, kui üks õpetaja, mina võin seda ennetustööd küll enda klassis teha ainetundides, aga siiski läheks vaja mingeid suuremaid projekte mida mittetulundusühingud näiteks aitavad koolides läbi viia. .../ Neilt on võimalik kutsuda külalislektoreid, erinevatel teemadel ja see oleks inspireeriv. .../ (ÜÕP-3)

.../ Ma arvan, et riik ja tegelikult riik võiks rahastada just võibolla sotsiaalreklaame. Ma arvan, et sotsiaalreklaamid on just sellised asjad, mis jõuavad hästi laia vaatajaskonnani. Tänavareklaamid, televisioonis. .../ See on selline hästi primitiivne asi, aga see saavutaks lihtsalt laia kõlapinna. .../ (ÜÕP-1)

.../ Sotsiaalvaldkonnast ministeerium, kes konkreetselt tegeleb just nende küsimustega. Võib olla ka politsei mingil määral, kes tegelikult saab selle kriminaalse poole. Seal on veel variante, näiteks Välisministeerium ja need, kes tegelevad põgenikega. .../ (ÜÕP-8)

Üks õpetaja kümnest leiab, et ainus võtmeisik inimkaubanduse ennetustöö jõudmises sihtrühmani on antud teemavaldkonna alane **spetsialist, keda kutsuda kooli** õpilastega vestlema.

.../ Mõiten, et mingid eeskõnelejad, näiteks koolides programmide raames tullakse räägitakse sellest, et noh. Ainetunde on sellesmõttes küllaltki vähe, et selline info õpetaja kaudu nendeni jõuaks. Spetsialistid pigem. .../ (ÜÕP-6)

Inimkaubanduse alase ennetustöö ellu viimine koolikeskkonnas. Uurimuses osalenud kümnest ühiskonnaõpetuse õpetajast kuus näevad ühe võimaliku ennetustöö elluviimise võimalusena käsitleda inimkaubanduse teemavaldkonda konkreetselt **ühiskonnaõpetuse ainetundides**.

.../ Ühiskonnaõpetuse tundide raames kindlasti. .../ (ÜÕP-1)

.../ See on lihtsalt üks osa ühiskonnaõpetuse tunnist. Üldjuhul on niimoodi, et me läbime kõigepealt inimõiguste teema ja siis hakkame õppima inimkaubanduse teemat. .../ (ÜÕP-9)

.../ [Inimkaubandus] tuleb teatud teemade juures näidetena sisse. Et kus õpilaste jaoks näiteks inimõiguste teema juures väga hästi saab tuua erinevaid näiteid. Et seal tegelikult õpilased saavad sellise üldistatud pildi. .../ (ÜÕP-2)

Kaks õpetajat leiavad, et inimkaubanduse temaatikat oleks võimalik käsitleda ka **klassijuhataja tundides**.

.../ Ma arvan, et seda teemat tegelikult võiks ka rakendada näiteks klassijuhataja tunnis, mis on väga hea koht tegelikult, sest klassijuhatajad otsivad alati, et mida teha. .../ (ÜÕP-9)

.../ Ka klassijuhataja tundides .../ (ÜÕP-1)

Üks õpetaja näeb inimkaubanduse alase ennetus- ja teavitustöö elluviimise võimalusena ühildada see koolis korraldatavate ning õppekavades ettenähtud **projektipäevadega**. Antud õpetaja silmis saaks projektipäeva raames kutsuda spetsialistid kooli inimkaubandusest rääkima või ka minna õpilastega ise organisatsiooni kohale.

.../ Võib koolis korraldada projektipäeva. Ma tean, et Mondol konkreetselt on partnerkoolid, kus tehaksegi selliseid projektipäevi või projektiõpet ja tulevad sealt need oma ala spetsialistid ka rääkima klassidega. .../ või minna õpilastega sinna nii-öelda tundi läbi viima, teha koolis projektipäevi [koolist väljaspool], et

suurendada seda teadlikkust läbi praktilise kogemuse, läbi praktiliste ülesannete lahendamise. Et ei oleks lihtsalt kuiv teoreetiline õppimine, vaid see oleks praktiline omandamine, et õpilasel tekiks isiklik seos selle teemaga. /.../ (ÜÕP-10)

5.3. Inimkaubandust puudutavad mahud riiklikes ning koolide õppekavades

Õpetajate arvamus põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade mahust inimkaubanduse osas. Uurimuses osalenud kümnest ühiskonnaõpetuse õpetajast seitse on arvamusel, et hetkel on riiklikes õppekavades ette nähtud maht inimkaubanduse teemavaldkonna osas **vähene** ning **ebapiisav**. Tuuakse välja, et inimkaubanduse mõistet ja teemat on **võimalik lõimida teistesse õppeainetesse** ning suuresti **sõltub õpetajast** endast, kui palju ta antud teemat käsitleda oskab või soovib. Välja tuuakse ka **ajaline piirang**, mis kaasneb mitmete erinevate käsitlemist vajavate teemadega.

/.../ See on ju null, ei ole piisav! See on täiesti null, mis meil seal on. Ma olen kaks aastat gümnaasiumi ühiskonnaõpetust andnud ja neli aastat põhikooli. Mitte midagi ei ole, peale selle väikese lõigu ja see materjal, mida ma olen tahtnud tunnis teha, olen pidanud ise otsima. /.../ (ÜÕP-7)

/.../ Ei tegelikult on vähene. Et põhimõtteliselt inimõiguste teemal käsitletakse inimkaubandust, aga ta ei ole eraldi iseseisva teemana üldse õppekavas sees. Kindlasti võiks olla rohkem. See sõltub õpetaja enda teadmistest, oskustest ja soovist, kui palju ta teemat käsitleb. /.../ (ÜÕP-1)

/.../ Põhikoolis ja gümnaasiumis on see maht minimaalne, võttes arvesse kogu ainekava mahtu ja seda, et tihti teatud teemad me peame kokku võtma. Me ei saa keskenduda pikalt. Aga samas lõimimisvõimalusi on ainekavas väga-väga palju. Ehk kasvõi näiteks need globaalprobleemid. Õpetajal on endal võimalus võtta kõik need probleemid ja keskenduda neile. /.../ (ÜÕP-3)

Kolm õpetajat on arvamusel, et riiklikes õppekavades ette nähtud maht inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemiseks on **piisav**, kuid toovad samuti välja asjaolu, et tegelikkuses **sõltub õpetajast endast**, kui palju ja millises mahus ta konkreetselt inimkaubanduse teemat ainetundides puudutab. Ehk **õpetaja otsustab**, millistele teemadele ta rohkem pühendub ja millistele vähem.

.../ Mina arvan, et see maht on piisav. .../ Aga, mis on probleem on see, et ühiskonna teemasid on nii palju, et ütleme nagu süvitsi õpilastega arutada sellel teemal, mina ei ole leidnud aega. .../ (ÜÕP-4)

.../ Minu arvates on tegelikult piisav see maht. .../ Õppekava ei ole aga ses mõttes asi, mida peab õpetaja jälgima. See on aluseks ainult ja tegelikult sõltub õpetajast, kas ta pühendab sellele 45 minutit või ta pühendab sellele rohkem. .../ Ja kuna ta on erinevates teemades kajastatud, siis tegelikult õpilased saavad selle teema kätte. .../ (ÜÕP-10)

.../ Ma arvan, et põhikoolis inimõiguste valdkonna juures tegelikult saab sellest rääkida. Seda ma loodan, et õpetajad ka üldiselt teevad. .../ (ÜÕP-2)

Õpetajate arvamus vajadusest täiendada riiklikke õppekavasid inimkaubanduse teema osas. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajatest kuus leiavad, et riiklikke **õppekavasid** tuleks inimkaubanduse osas **täiendada** ning selleks pakuvad nad erinevaid võimalusi. Tuuakse välja vajadus täiendada **õppekirjandust** ning **õpetajatele mõeldud lisamaterjale**.

.../ Eraldi teemana ta kuidagi sisse tuua. .../ Aga kui ta oleks võib olla iseseisvalt seal sees, siis annaks seda ka rohkem käsitleda. .../ (ÜÕP-1)

.../ Kui inimõiguste teema juurde panna ta lihtsalt lisateemaks - näiteks gümnaasiumile. .../ Et kui ka nende põhiõpikute loojad paneksid selle teema kuidagi rohkem sisse, kasvõi näidetena, artiklitena. .../ Hetkel on õpikutes toodud sellist asjakohast materjali hästi vähesel määral. .../ (ÜÕP-2)

.../ Nad muudavad neid õppekavasid pidevalt. Vahepeal pannakse juurde ja siis võetakse vähemaks. Hetkel ma näen seda, et minnakse sinna poole, et elulised teemad jäävad sisse ja lähevad süvitsi. Ja mingid teemad jäävad seetõttu kõrvale, mis on ka mõistlik. Noh kui on võimalik, siis võiks ju veel mingi tunni näpistada siia. .../ (ÜÕP-9)

Kaks ühiskonnaõpetuse õpetajat kümnest **ei näe vajadust** riiklikke **õppekavasid muuta** või **täiendada** inimkaubanduse teemavaldkonna osas. Üks õpetaja nendest põhjendab oma arvamust asjaoluga, et **õpetajatel on võimalus ise otsustada**, mis teemadele suurem rõhk osutada.

.../ No, ma ei olegi kindel, kas seda on vaja muuta. .../ Minu meelest [on] õpetajatel nii vabad käed, et see kui palju ta, näiteks see inimõiguste teemal,

inimkaubanduse teemal rõhku paneb on tema enda otsustada. /.../ Inimkaubanduse teema on ju seal ainekavades olemas. Arvan, et on piisav. /.../ (ÜÕP-4)

Teine õpetaja toob aga riiklike õppekavade kõrval fookusesse vajaduse **täiendada õpetajatele pakutavaid koolitusi**.

/.../ Õppekava konkreetset minu arvates ei oleks vaja muuta. Millele peaks siis võib-olla tähelepanu suunama, et mida peaks muutma või täiendama on see, et on õpetajate koolitused /.../ (ÜÕP-10)

Kaks õpetajat jäid riiklike õppekavade täiendamise või muutmise küsimuse osas neutraalseks ning ei andnud otsest kommentaari, kas nende arvates oleks vaja inimkaubanduse teemavaldkonda täiendada või mitte.

Inimkaubanduse teema kajastatus õpetajate oma koolide õppekavades. Kuus ühiskonnaõpetuse õpetajat teab kindlalt, et nende koolide õppekavades on inimkaubanduse teemavaldkond kajastatud **vastavalt riiklikes õppekavades ette nähtule**. Kaks õpetajat lisab taas, et oma tegevuses **otsustavad** nad **iseseisvalt**, millistele teemadele enam rõhku asetada.

/.../ Vastavalt riiklikule õppekavale. Eraldi ei ole teda kuidagi rõhutatud. /.../ (ÜÕP-1)

/.../ Ma arvan, et mõistetena eraldi võivad seal olla ainult need mõisted, mis on nii-öelda riiklikult vajalikud. Sest enda töökavas saan ma alati kõike laiendada. /.../ (ÜÕP-2)

/.../ Mina lähtungi riiklikust õppekavast ja seal on see olemas. Omalt poolt pean tegema ainekava ja sealt ma võtangi teemasid ja jagan tundide peale ära. Kus ma pigistan rohkem, kus ma pigistan vähem on minu enda sisetunde küsimus. /.../ (ÜÕP-9)

Üks õpetaja teab kindlalt, et tema poolt antud ühiskonnaõpetuse tundides on inimkaubanduse **teema sisse toodud**, kuna **on ise õppekavad koostanud**. Samas ei ole ta kindel, kuidas üle-kooliliselt õppekava aga järgitakse.

/.../ Ma eile just tegin seda [õppekava]. /.../ Ehk ta on meie koolis, minu tundides vähemasti läbiviidud. Ma ei vastuta kõrvalklassi õpetaja ees, kas ta järgib meie kokkupandud kooliõppekava või mitte. /.../ (ÜÕP-3)

Üks õpetaja toob välja, et tema koolis on inimkaubanduse temaatika **lõimitud erinevatesse ühiskonnaõpetuse teemadesse**, kuid konkreetselt eraldi inimkaubanduse alaseid ainetunde neil ei ole ette nähtud.

./.../ See inimkaubanduse valdkond on lõimituna siis sinna mingite teiste teemade nagu vahele. ./.../ Konkreetsemalt, mina ei ole võtnud eraldi mingisugust tundi, vaid see on alati nagu teiste teemade raames meil olnud. ./.../ (ÜÕP-5)

Üks ühiskonnaõpetuse õpetaja teab kindlalt, et tema kooli õppekavas **inimkaubanduse teemat sisse ei ole toodud**, kuna on ise antud õppekava osa koostanud.

./.../ Seda ei olegi praegusel hetkel. See mis on just praegusel hetkel koostatud. Ja selle õppekava ühiskonna osa koostas minna. Ja ma võtsin selle praeguse kooli õpiku järgi. Kuna kooli õpikus seda ei ole, siis ei ole seda sees. Kuna ma olen ise tundnud, et õpilastel on vaja, siis ma olen lisa tunni teinud sellest. Aga õppekavas seda sees ei ole. ./.../ (ÜÕP-7)

5.4. Inimkaubanduse alaste ainetundide läbiviimine ja teema käsitlemine

Põhikooli III kooliastmes läbiviidavad inimkaubanduse alased ainetunnid ühe klassikomplekti kohta õppeaasta lõikes. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajatest annab hetkel põhikoolis ühiskonnaõpetuse ainet kaheksa õpetajat. Nendest seitse õpetajat käsitlevad inimkaubandust 9. klassi ühiskonnaõpetuse ainetunnis ning ühe õpetaja koolis on ühiskonnaõpetus jaotatud 8. ja 9. klassi peale. Kaheksast õpetajast kuus käsitlevad III kooliastmes inimkaubanduse teemavaldkonda ühe klassikomplekti kohta õppeaasta jooksul **kahe või kolme ainetunni raames**, kuid nad toovad välja, et inimkaubandusele **ei pühendata konkreetselt**, vaid see **tuleb esile erinevate teemade raames**.

./.../ Julgen öelda, kahes või kolmes aasta jooksul. Ma arvan, et kuskil kaks tundi inimõiguste teema raames ja siis kui me jõuame kevadel töö seadusandluse juurde, tööhõive ja kõik see, siis ta tuleb veel sisse. Ma arvan, et see on kuskil ühes tunnis. ./.../ (ÜÕP-1)

./.../ See läheb kokku nende inimõigustega, selles suhtes, et võib olla jooksvalt ta ongi seal. Ma ei oska öeldagi, kui ma mõnikord juurde räägin võib olla, aga konkreetselt inimõigustega ta seal kattub võib olla kaks tundi. Mul näeb kava ette,

mitu tundi ma saan ühele teemale pühendada. Alati ma saan kusagilt mujalt näpistada juurde ja rääkida juurde kui on väga vaja. Ajaloos ma saan sisse integreerida seda. /.../ (ÜÕP-6)

/.../ Mina näiteks üldjuhul tegelen sellega umbes 3 tundi. Ja teen seda mingi teise teema arvelt üldjuhul. Vähesemaga ei mängi välja. /.../ (ÜÕP-9)

Üks ühiskonnaõpetuse õpetaja püüab ühiskonnaõpetuse aines erinevaid **teemasid pidevalt lõimida** ning seeläbi käsitleb ta inimkaubanduse temaatikat õppeaasta jooksul **kuues või enam ainetunnis**.

/.../ Inimõigused, kui selline on kuus tundi /.../ Et kui on 70 tundi aastas ette nähtud ühiskonnaõpetust, et kindlasti mitte iga tund. Aga ma arvan, et ühe kolmandiku kindlasti, kui mitte rohkem. Lõimituna nagu teistesse ainetundidesse. /.../ (ÜÕP-5)

Üks õpetaja viib 9. klassile õppeaasta jooksul läbi **ühe** konkreetselt inimkaubandusele pühendatud ainetunni.

/.../ Tegelikult õppeaasta lõikes ühe tunni 9. klassis. Inimõiguste teemal ma räägin kuu aega, ütleme 6 tundi ja 7. tunnil teeme mingisuguse töö. Eks ta siis ka puudutab seda, aga tõesti ainult sellele pühendunult ainult ühe tunni. /.../ (ÜÕP-4)

Gümnaasiumis läbiviidavad inimkaubanduse alased ainetunnid ühe klassikomplekti kohta kursuste lõikes. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajatest annab hetkel gümnaasiumis ühiskonnaõpetuse ainet neli õpetajat, viies õpetaja on seda teinud varasemalt. Ühiskonnaõpetuse kursuste lõikes on õpetajad inimkaubanduse alaseid ainetunde läbi viinud varieeruvalt. Kolm õpetajat on viinud läbi **viis või kuus** inimkaubandust käsitlevat ainetundi **kahe ühiskonnaõpetuse kursuse raames**.

/.../ Töö seadusandluse juures on kindlasti. Seal on ikkagi kaks tundi ma arvan. Inimõiguste peale läheb neli. Aga samas see inimkaubandus jookseb läbi väga tugevalt. Ma arvan võib olla viis-kuus tundi. /.../ (ÜÕP-1)

/.../ Siis [gümnaasiumis tunde andes] ma suutsin vist teha viis. Kursuste lõikes, ühel kursusel kaks ja teisel kolm. /.../ (ÜÕP-7)

/.../ Inimkaubanduse teemat ma käsitlen I kursuse raames, kui on inimõiguste teema ja sellele teemale ma olen pühendanud, kas siis kaks või kolm ainetundi. Ja II kursusel /.../ sealt tuleb sisse, kas siis üks või kaks ainetundi. /.../ (ÜÕP-10)

Üks õpetaja on viinud läbi **kaks** inimkaubanduse teemat käsitlevat ainetundi **kahe ühiskonnaõpetuse kursuse raames**.

./.../ Ma arvan, et sellel aastal kaks tundi, mitte rohkem. ./.../ (ÜÕP-8)

Üks õpetaja näeb gümnaasiumi **kursuseid laiemas perspektiivis** ning toob välja ka **ajalooõpetuse kursused**, mille raames tainimkaubandusest iseseisvalt on käsitletud.

./.../ Gümnaasiumi kursuste teemadel ta käib läbi Ameerika Ühendriikide ajaloos, ühiskonnaõpetus I ja lähiajalugu II, tegelikult ka III, tegelikult peaks läbi käima ka IV kursuses. ./.../ (ÜÕP-3)

Metoodika ja tunni ülesehitus. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajad toovad välja mitmeid erinevaid metoodikaid, mida nad kasutavad inimkaubanduse alaste ainetundide läbi viimisel. Kümnest õpetajast kaheksa kasutab üldjuhul antud vastuste põhjal metoodikaid omavahel **kombineeritult**. Üks õpetaja toob välja, et on inimkaubanduse alase ainetunni läbi viimise jaoks **kutsunud kooli sellel teemal loengut pidama oma ala spetsialisti** ning et ta ise inimkaubandusest õpilastele ei räägi ja otseselt metoodikale keskendunud ei ole.

./.../ Eksperdi loeng, spetsialist peab, ise ei pea loengut. Nendel teemadel õpetajal ise rääkida, nendest juhtumitest, et mitte seda piiri ületada, on päris keeruline. Mina olen lihtsama vastupanu teed läinud. Metoodika peale ma ei ole ka üldse mõelnud, et kuidas õpilased ise seda teemat arutlema panna. ./.../ (ÜÕP-4)

Kõige enam tuuakse uurimuses osalenud õpetajate poolt inimkaubanduse alases ainetunnis rakendatava metoodikana välja **arutelu algatamine**. Seda nimetab seitse õpetajat, kuid ühtlasi mainitakse ka, et arutelu **kombineeritakse rühmatööga** ning **juhtumi või artikli analüüsi** ja **allikmaterjaliga töötamisega**. Üks õpetaja ei too arutelu kõrval välja muid kasutatavaid metoodikaid. Rühmatöö kasutamise on otseselt välja toonud kolm õpetajat. Juhtumi või artikli analüüsi ning allikmaterjaliga töötamise on välja toonud viis õpetajat.

./.../ Kasutan allikmaterjale, põhimõtteliselt inimõiguste erinevad juhtumid. Need jagan õpilastele ja õpilastele teevad rühmatööd, kas paaristööd või rühmas. Koos arutame siis need läbi ja et, kas võib öelda ka, et Eestis esineb inimkaubanduse juhtumeid või et kuidas siis Eesti on panustanud nende probleemide lahendamisse. ./.../ (ÜÕP-10)

.../ Kindlasti need diskussioonid, arutelud rühmadena või kasvõi paaris. Mingid juhtumilahendused on hästi head. Siuksed, mis kas ongi, noh, meediast läbi käinud või siis ise nagu midagi välja mõelda või leida mingid, mis on kunagi kuskil olnud. Et neid lahendada. .../ (ÜÕP-5)

.../ Otsin näiteks Postimehest vanu artikleid, mis räägivad inimkaubandusest. Lihtsalt annan artikli ja siis nad teevad artikli analüüsi või siis juhtumi analüüsi. Ka arutame, et mida teha, et vältida inimkaubanduse ohvriks langemist, mis on need põhjused, miks need asjad juhtuvad. .../ (ÜÕP-1)

Neli õpetajat on inimkaubanduse alastes ainetundides õpilastega koos vaadanud ka selleteemalisi **õppefilme, videoid ja telesaateid**, mida samuti kombineeritakse aruteludega.

.../ Diskussioon, videod ja maailmahariduse filmid, mida saab sealt Mondo leheküljelt .../videod, filmid, kindlasti ka fotode analüüs .../ (ÜÕP-3)

.../ Oleme ka näited lugenud ja siis näitan neile temaatilisi saateid või videoklippe. .../ (ÜÕP-9)

.../ Ma näitasin filme, et nad saaksid vaadata, mis toimub mujal maailmas. .../ (ÜÕP-7)

Neli õpetajat peavad muu metoodika kõrval oluliseks ka inimkaubanduse alase **teoreetilise loengu läbiviimist**, milles nad selgitavad õpilastele esitluse käigus põhimõisteid ning teoreetilist tausta. Traditsioonilises loengus kombineerivad õpetajad samuti sisse muid meetodeid, et muuta tund mitmekesisemaks.

.../ Leidsin ka internetist kunagi ühe esitluse inimkaubanduse teemaline esitus. Ma ei mäleta, kes selle koostas, seal oli mingi 48 slaidi. Mingi ajaloo õpetaja oli ise teinud ja jaganud netis. Siis seal oli erinevaid juhtumisi välja toodud. .../ (ÜÕP-1)

.../ Põhimõistete seletamine, sealjuures näidete ja allikate kasutamine, et need selgemaks saada. .../ (ÜÕP-2)

Teoreetilise loengu läbiviimise metoodikat välja tuues mainib üks õpetaja samas lisaks, et püüab alati omalt poolt teha kõik, et ainetunnid oleksid õpilaste jaoks **huvitavad ja kaasahaaravad**.

.../ Kindlasti ka seletan, annan teoreetilist osa juurde. Ma üritan hästi palju, et ei oleks tavaline loeng. Ma üritan kombineerida seda kõike, et nad kuulavad,

vaatavad, mõtlevad kaasa, arutavad. Et kuidagi jõuaks kohale. Üritan hästi erinevaid meetodikaid rakendada, et oleks huvitavam neile. /.../ (ÜÕP-9)

Sama õpetaja on inimkaubanduse alastes ainetundides kasutanud ka **rollimängu** meetodit, mille aluseks on võtnud IOM-i 2005. aasta materjali õpetajatele.

/.../ Ma olen teinud siit [osutab IOM-i 2005. a materjalile] neid huvitavaid ülesandeid, kus saab panna ennast kellegi rolli. /.../ (ÜÕP-9)

Üks õpetaja annab üldiselt tihti ühiskonnaõpetuse ainetundides õpilastele ülesande meediast läbi käinud **uudiste põhjal koostada iganädalased sündmuste kokkuvõtted**, mille raames **õpilased ise otsivad ja analüüsivad** ka inimkaubanduse teemalisi artikleid ja uudiseid.

/.../ Iganädalased sündmuste kokkuvõtted - keegi esitleb, siis esitluste tegemine. Siis selle nii-öelda selline ka esitluste tegemine, esinemisoskuse arendamine. /.../ Et kas nad oskavad sealt [internetist] infot otsida. /.../ Et siis selliste nagu ametlike, kas riigiportaalide või siis ametlike selliste institutsioonide kodulehtedega tutvumine ja seal selle info leidmine. Et hilisemas elus siis ka kuidagi kursis olla või osata leida siis sellise teema kohta midagi, kui vajadus on. /.../ (ÜÕP-5)

Kasutatavad materjalid ja iseseisvalt kasutusele võetud lisamaterjalid. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajad toovad kõik välja, et otsivad või koostavad inimkaubanduse teemaliste ainetundide läbi viimise tarbeks ise lisamaterjale. Kuus õpetajat kümnest toonitab seejuures, et nad ei kasuta õpikuid, kuna õpikutes ei ole inimkaubanduse teema piisavalt kajastatud ning need aeguvad üleüldiselt kiirelt.

/.../ Ma ei kasuta õpikuid. Ma ei ole ühiskonnaõpetuses juba aastaid õpikuid kasutanud. /.../ Sest ma leian, et ühiskonnaõpetus on selline ajas muutuv aine ja ma tõsiselt ei kasuta õpikut, sest ma teen ise materjale. /.../ (ÜÕP-1)

/.../ Et see ongi - et õpikut ei ole. Õpikus ei olegi. Mingi õpik on, aga minul tunnis õpikut ei ole ühiskonnaõpetuses. On küll mul endal kasutada, /.../ aga inimkaubitsemise teema kohalt on seal mingi väga väike lõik. /.../ Ühiskonnaõpetuses on üldiselt ka, /.../et kui mingeid õpikuid või asju võtta, siis see materjal vananeb sul - ma ei tea – nädalatega. /.../ (ÜÕP-5)

/.../ Õpikut ju selle teema kohta ei olegi ju mitte mingisugust. Mina pole küll kuskil näinud. Ühiskonnaõpetuse õpikus on üks väike lõik selle kohta, kus on

inimkaubandus selles inimõiguste peatükis. Sellest ei piisa ja õpetaja peab siis otsima lisamaterjali. /.../ (ÜÕP-9)

Interneti vahendusel otsivad ühiskonnaõpetuse õpetajad inimkaubanduse alaseid **lisamaterjale mittetulundusühingute ja ministeeriumide kodulehekülgedelt ning elektroonilistest meediaväljaannetest.**

/.../ Me otsime internetist allikaid, ma kasutan Statistikaameti andmebaasi. Ja otsin uudiseid, võtan ja prindin artikleid neile. On olemas igasugused materjalide kogumikud, eksamiks valmistumise kogumikud. Seal on tihtilugu allikmaterjale ja tekste. /.../ (ÜÕP-1)

/.../ Et eelkõige ongi, noh, ajaleheartiklid, meediaväljaanded, uudised. Siis interneti need leheküljed, Inimõiguste Instituut, /.../ ministeeriumide kodulehed Siseministeerium, Välisministeerium, Justiitsministeerium, Sotsiaalministeerium. /.../ (ÜÕP-5)

/.../ Internetist. Videoklipid, saated. MTÜ Living For Tomorrow lehelt. /.../ (ÜÕP-9)

Üks õpetaja **toetub** oma **pikale töökogemusele** õpetajana, mille tulemusel on ta aastate jooksul **kogunud palju materjale.**

/.../ Mul on oma materjalid, mida ma olen aastakümnete jooksul kogunud. Ma liigun ringi, igalt poolt tuleb materjale. Ma vaatan väga palju ka dokumentaalfilme. Mina ei kurda, et infot ei ole. /.../ (ÜÕP-8)

Kaks õpetajat on saanud inimkaubanduse alaseid materjale antud teemalistelt **koolitustelt**, millel õpetaja on **osalenud ise** või millel on **osalenud tema kolleeg.**

/.../ Mul on need materjalid, mis mulle on antud läbi koolituste. /.../ Mondo korraldas neid koolitusi ja osalesin 2010, 2011. /.../ koolitused olid põhimõtteliselt inimkaubanduse teemal /.../ ja anti siis ka õppematerjale, kuidas inimkaubandust käsitleda õppetundides. /.../ (ÜÕP-10)

/.../ Ühe kolleegi antud materjalid on mul ka olemas, kes käis kuskil kursusel. Ma küll ei tea, mis kursus see oli, et ma ei mäleta tõesti. Võimalik, et mingisugune inimkaubanduse teema. Sellise brošüüri ma tema käest sain, et sealt olen saanud ka mõne näite. /.../ (ÜÕP-2)

Vägivalla vähendamise arengukava 2010-2014 raames koostatud metoodilised artiklid põhikoolile ja gümnaasiumile. Antud artiklitega „Inimkaubandus – Metoodiline artikkel põhikoolile” ja „Inimkaubandus - Metoodiline artikkel gümnaasiumile”, mis on kättesaadavad õppekava veebilehel www.oppekava.ee sotsiaalainete valdkonnaraamatute all, on kaudselt kursis kolm uurimuses osalenud õpetajat. Nad toovad välja, et on teadlikud artiklite olemasolust õppekava **veebis**, kuid ei ole neid otseselt läbi lugenud.

.../ Jaa, ma tean, et sinna pandi üles. Aga vot, ei ole seal mõnda aega käinud. .../ (ÜÕP-2)

.../ Kusjuures ma olen sellest kuulnud, aga ma ei ole visuaalselt näinud. Minu meelest ma olengi võib olla seal seda näinud. .../ (ÜÕP-8)

.../ Ma ei ole seda artiklit niimoodi eraldi läbi lugenud. Ma tean, et seal on täiesti see õppekava lehekülg olemas küll. Silmaga oleks nagu näinud, võib-olla ma olen diagonaalis selle ka läbi lugenud. .../ (ÜÕP-10)

Seitse ühiskonnaõpetuse õpetajat ei ole antud artiklitega varasemalt kokku puutunud ega ei tea nende olemasolust. Seejuures mainivad kaks õpetajat, et kuigi nad õppekava veebilehte külastavad ja kasutavad, siis kõnealuseid artikleid nad seal märganud ei ole.

.../ Ei ole kursis. Kusjuures ma kasutan seda valdkonna raamatut, ma avan neid linke seal vahel, aga ma ei tea, miks ma ei ole seda näinud. .../ (ÜÕP-1)

.../ Eile, kui ma seda õppekava koostas, siis ma just avastas, et seal on igasuguseid põnevaid artikleid. Kahjuks olen mina ka üks mugav õpetaja, kes otsib asju sealt, kus ta teab, kus asjad on. Aga ma ei ole sealt vaadanud neid. Olen vaadanud lihtsalt õppekava. Aga neid artikleid, mis seal on juurde kirjutatud ja mida seal on lõputult, neid ma ei ole lugenud jah. .../ (ÜÕP-3)

.../ Mul on mingisugune - arvuti desktopil - on mingi inimkaubanduse teemaline fail olemas, aga ma ei tea, kes see autor on. Nii et ma ei oska... Ma arvan, ma praegu ütlen: “ei, ei ole.” .../ (ÜÕP-5)

Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni 2005. aasta materjal „Inimkaubanduse ennetamine: metodoloogia tööks noortega”. Antud IOM-i materjali on õpetamisel lisa- ja juhendmaterjalina soovitanud kasutada Üleriigiline Ühiskonnaõpetuse ainenõukogu. See on koostatud üle kümne aasta tagasi, kuid materjaliga on kümnest uurimuses osalenud õpetajast kursis neli. Üks õpetaja kasutab IOM-i materjali ühiskonnaõpetuse tundides oma **põhimaterjalina**, kui on käsil inimkaubanduse teemavaldkonna alased ainetunnid.

.../ Minu abimeheks olnud algusest saadik selline kogumik [võtab kotist IOM-i 2005. aasta materjali]. Rohkem mul ei ole. Ma olen seda kasutanud, olen siit neid näiteid võtnud ja see on nagu minu abimaterjal. .../ (ÜÕP-9)

Kaks ühiskonnaõpetuse õpetajat kinnitavad, et neil on antud IOM-i materjal olemas, kuid nad ei kasuta seda oma töös.

.../ Jah, see on mul isegi olemas, .../ tean, mis asi see on, aga ei ole seda jah, oma töös ma ei ole seda kasutanud. .../ (ÜÕP-5)

.../ No vaat selle koha peal ma ütlen kohe raudselt, et ma ei ole seda kasutanud, aga mul on ta täiesti olemas. .../ (ÜÕP-8)

Üks õpetaja on arvamusel, et tema koolis on IOM-i materjal olemas ning on seda ka ise varasemalt kasutanud, kuid ei ole materjali hiljuti näinud.

.../ See on siuke paks mustade kaantega roheline [kirjeldab IOM-i 2005.a materjali]...? Ma pealkirja jah ei fikseeri hetkel, aga üks põhimõtteliselt ma arvan, et on meil koolis olemas, aga kuna meil tehti siin alles remonti, siis ei tea, kus see on. Ilmselt ma olen ka kasutanud, aga lihtsalt ei fikseeri hetkel ära. .../ (ÜÕP-10)

Teemavaldkonna käsitlemise lihtsus või keerukus ainetundides. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajatest kuus leiab, et inimkaubanduse teemavaldkonda on ainetunnis käsitleda **keeruline** ja **raske**. Keerukust põhjendatakse asjaoludega, et antud **teema on tundlik** ning et **õpilased ei teadvusta endale inimkaubanduse probleemi** ega usu, et see võiks juhtuda nendega.

.../ Keeruline, sest õpilased arvavad, et see asi ei ole võimalik ja nendega sellist asja kunagi ei juhtu, .../ nad ei teadvusta probleemi tõsidust endale ja nad mõtleavad, et see on kaugel ja kuskil mujal. (ÜÕP-3)

.../ See on väga keeruline võibolla selles mõttes, et seal on selliseid võibolla väga küsitavaid asju kohati. Ja mingeid arusaamatuid asju õpilaste jaoks. See tuleb ära selgitada. .../ Sest seal on ka selliseid tundlikuid teemasid. Et võibolla selle inimkaubandusega on äkki keegi klassist kokku puutunud mingil määral, võibolla kasvõi kaudselt. .../ Ma tean ühte sellist juhtumit. .../ (ÜÕP-5)

.../ Ma arvan, et see teema on keeruline, on väga raske jõuda õpilasteni nii, et see teema puudutaks neid. Näiteks lapssõdurid Aafrikas või Ukrainas, see teema jääb neile kaugeks ja nad ei tunne empaatiat ega oska seda seostada. .../ (ÜÕP-10)

Kaks õpetajat leiavad, et inimkaubanduse teemavaldkonda on ainetunnis käsitleda **pigem lihtne**. Üks õpetaja kahest toob **lihtsuse kõrval** välja aga **raskuse**, mis väljendub **vajaduses ise otsida sobivad õppematerjalid**.

.../ Lihtne selles mõttes, et see teema pakub õpilastele huvi. Kui õpilastele pakub huvi, siis tegelikult on tunde väga hea läbi viia. .../ Õpilased üldiselt mõtlevad kaasa ja analüüsivad. .../ Keeruline ongi võib olla just see, et neid materjale olen ma ise otsinud. .../ (ÜÕP-1)

.../ Oleneb, 12. klassiga kindlasti on lihtne. Olen enamasti gümnaasiumiga tegeleenud, ja on lihtne. Jah, mõni ilgub vahest, on ju igasuguseid 12.-s ka. Aga mina küll ei ütleks, et see nüüd raske oleks nendega. Nad jagavad tegelikult päris hästi, võib olla rohkemgi, kui mina mõnda asja. .../ (ÜÕP-8)

Kaks õpetajat **ei võta kindlat seisukohta**. Nad leiavad, et inimkaubanduse käsitlemine ainetundides on nii **lihtne kui keeruline paralleelselt**. Üks õpetaja on arvamusel, et teema **käsitlemine otseselt ei ole raske, kuid teema pole õpilaste jaoks oluline** ning ühtlasi jääb õppekava järgi selle käsitlemiseks liiga **vähe aega**. Teine õpetaja leiab, et inimkaubanduse teema võib olla **õpilaste jaoks ebamugav** käsitleda ja **nad ei julge oma arvamust avaldada**, kuid samas ei arva õpetaja, et antud teema õpilasi liialt traumeeriks.

.../ See ei ole raske, aga see ei pruugi saada õpilase jaoks piisavalt tähtsaks või arusaadavaks. Et ta ei pruugi ikkagi aru saada, kuivõrd suur see probleem on ühiskonnas. Ja tegelikult tõenäoliselt ei anna selleks ka see õppekava järgi võimaldatav aeg võimalust, et õpilane jõuaks seda piisavalt analüüsida. .../ (ÜÕP-2)

.../ Ma arvan, et eks see ebameeldiv, ebamugav teema on, aga ma arvan, et nad niikuinii juba seal vaatamas kõikvõimalike saateid ja asju. Selles mõttes ma ei usu, et ma väga neid traumeerin selle teemaga. Võibolla õpilased ei julge oma arvamust avaldada. Kardavad öelda välja midagi, on kuulnud või lugenud. .../ (ÜÕP-9)

Takistused inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemisel ainetundides. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajad tõid välja erinevaid takistusi, mis tulevad ette või võivad tulla ette inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemisel ühiskonnaõpetuse ainetundides. Kõige enam toodi välja **õpilaste madal teadlikkus** inimkaubanduse olemusest ja selles peituvatest ohtudest ning nende **eelarvamus**, et **õpilased ise kunagi inimkaubanduse ohvriks ei lange**. Sealjuures toodi välja ka õpilaste suhestumine

põgenikekriisi. Nendes punktides näevad inimkaubanduse käsitlemise takistusi kuus ühiskonnaõpetuse õpetajat.

/.../ Noorte enda teadlikkus on vähene. Nad ei tea ja nad suurema osa ajast arvavad, et see on nali, kui õpetaja hakkab sellist asja rääkima. Nad naeravad ja ütlevad, et õpetaja tänapäeval ei ole selline asi võimalik. /.../ (ÜÕP-7)

/.../ Mõni kindlasti arvab, et mina olen tark ja minuga ei juhtu. /.../ kui rääkisime elundidoonorlusest, siis mõni ütles, et mis see ka ära ole, inimesel on kaks neeru. Mõni suhtub ju alati natuke kergemalt elusse. /.../ (ÜÕP-8)

/.../ Õpilaste jaoks ongi just see teema kuskil nagu kaugel ja „mind ei see ei puuduta”. Ehk siis praegu näiteks see pagulaste teema ja need lapsed, kes on sattunud inimkaubanduse ohvriks. Rääkisin seda gümnaasiumiga ja siis vastus oli selline, et osad õpilaste hulgas ütlesid, et „hea oli, et Euroopasse ei jõudnud”. Ei osata panna ennast sinna situatsiooni, vaid nähakse seda kuskil kaugelt. Tunnen, et seda teemat on raske lastele kohale viia. /.../ (ÜÕP-10)

Neli õpetajat toob välja, et õpilaste **kodune ja peresisene mõtteviis** võib takistada tundliku teema nagu inimkaubanduse käsitlemist ning õpilastele selle edukat selgitamist. Üks õpetaja seostab seejuures õpilaste koduse mõtteviisi üldise **vähese inimkaubanduse alase ennetustööga ühiskonnas**.

/.../ Ennetustööd üldse väljaspool kooli ei tehta. On ainult suured uudised, mis käivad läbi meedia. On jälle midagi juhtunud, aga keegi ei arvesta sellega, et võiks lastele [kodus] sellest ka kuidagi rääkida. Ja siis oodatakse, et õpetajad räägiksid. /.../ (ÜÕP-7)

/.../ Võib olla nende selline osade suhtumine ütleme põgenikesse ja siis teiste arvamused ja nad lähevad omavahel vastuollu. Ma arvan, et perekonnast tuleb see kusagilt. Üldiselt on noored palju sallivamad, kui täiskasvanud. Kui vaadata näiteks sotsiaalmeediat. Ma ei näe muud probleemi, kui perekonnast tulenevad mustrid. /.../ (ÜÕP-8)

/.../ Pagulaskriis on konkreetselt otseselt meie ukse lähel ja ei suudeta sellesse empaatiaga suhestuda. Aeg ajalt tuleb klassides ette lapsi, kes fännavad natsionaalsotsialistlikku Saksamaad. Mul on üks laps 6.klassis, kes õigustab, et see oli hea ja demokraatia on vale. See mõtteviis tuleb kodust. Ja väga raske on muuta seda maailmavaadet. /.../ (ÜÕP-10)

Kaks õpetajat toovad takistusena välja nii inimkaubanduse alaste **õppematerjalide vähesuse** kui ka **puuduse selle alastest täiendkoolitustest**.

.../ Materjale on vähe. Ja ei ole tehtud koolitusi, et täpselt teaks [inimkaubandusest]. .../ Aga kui õpetajad ei saa sellest rääkida, sest nad ei tea ise korralikult sellest. .../ (ÜÕP-7)

.../ Õpetajate enda teadmatus ka tegelikult. See sama ülikoolis ei käsitleta, võib olla mingite kursuste raames aga mõtlen kohustuslike kursuste raames. .../ Kui ei ole täiendkoolitustele ka sattunud, et siis tegelikult õpetajate enda teadmatus sellest teemast võib ka takistada. Võiks olla rohkem materjale. .../ (ÜÕP-1)

Kaks õpetajat leiavad, et ka **ajapuudus** takistab piisavalt efektiivselt inimkaubanduse teemavaldkonda ühiskonnaõpetuse ainetundides käsitleda.

.../ Ajapiirang ongi kõige rohkem. Ükskõik mis aine tegelikult - ma usun, et praktiliselt kõik õpetajad räägivad, et aega jääb puudu. Ja tegelikult nii see on. Ühiskond on nii lai mõiste, nii lai ala. .../ (ÜÕP-2)

.../ Ajapuudus... .../ (ÜÕP-6)

Kaks ühiskonnaõpetuse õpetajat leiavad, et inimkaubanduse teemavaldkond on väga **isiklik** ning **tundlik teema**, mida käsitleda ning seda tehes peab **jälgima, et ei riivaks õpilasi** isiklikult.

.../ See on ääretult õrn teema. Ühelt poolt seda on väga raske ikkagi rääkida ja eriti veel kui seda on teinud nende eakaaslased. Minu arust ühiskonnas ja ajaloos sa pead hästi jälgima, kuidas sa mingit teemat nagu räägid lahti, et sa kedagi isiklikult ei puudutaks. .../ (ÜÕP-6)

.../ Isiklik - ma arvan, jah - üks see asi, eksju. Jah, ma arvan, et see isiklik teema. .../ (ÜÕP-5)

Uurimuses osalenud kümnest õpetajast kaks ei näe inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemisel ainetundides konkreetseid takistusi.

.../ Ma väga ei näe takistusi. .../ (ÜÕP-4)

.../ Ma ei näegi erilisi takistusi tegelikult selles. See on selline ebamugav teema, aga samas mitte midagi sellist väga, noh. Tuleb ära õpetada ja kõik. Me ei saa neid [õpilasi] säästa ja hoida. Ja ei tohiksi. .../ (ÜÕP-9)

5.5. Inimkaubanduse alased täiendkoolitused

Uurimuses osalenud kümnest ühiskonnaõpetuse õpetajast on konkreetselt inimkaubanduse alastel koolitustel osalenud üks õpetaja. Ta osales **MTÜ Mondo** poolt korraldatud **koolitustel**, mis toimusid viis-kuus aastat tagasi ning mis õpetaja arvates olid väga **praktilised ja kasulikud**.

./.../ Inimkaubanduse valdkonnas ma olen läbinud need koolitused inimkaubanduse teemal, mida viis läbi see organisatsioon... Ühesõnaga see oli enne lapsehoolduspuhkusele jäämist siis. ./.../ Mondo korraldas neid koolitusi ja osalesin 2010, 2011. See on kõik. Need koolitused olid põhimõtteliselt inimkaubanduse teemal, me käsitlesime konkreetselt, mis inimkaubandus on, inimkaubanduse juhtumid, kuidas käsitleda inimkaubandust koolis ja anti siis ka õppematerjale, kuidas inimkaubandust käsitleda õppetundides. ./.../Need Mondo koolitused annavad hästi praktilisi teadmisi ja kogemusi konkreetselt inimõiguse juhtumitest, mida koolis on käsitletud. Seal tehakse koolituse teemad hästi lühidalt ja konkreetselt selgeks, milliseid valdkondi koolis käsitleda. Ehk nad õpetaja töö natuke teevad lihtsamaks. Ma ei pea õpetajana hakkama laiast interneti avarusest otsima neid juhtumeid, vaid ongi just õppematerjalid, mis on ette valmistatud ja mida ma saan kohe kasutada ainetunnis. ./.../ (ÜÕP-10)

Üks õpetaja teab, et ta ei ole osalenud konkreetselt inimkaubanduse alastel koolitustel, kuid ta puutub antud temaatikaga kokku hetkel tema koolis käimas oleva **projekti raames**, milles inimkaubanduse teemavaldkond on üks osa.

./.../ Ei, kindlasti mitte, aga me oleme oma kooliga ainuke, kes osaleb Euroopa Liidu projektis I Maailmasõja teemal. Seal oli just hästi palju seda teemat ka sees. Just see pagulasprobleem ja immigratsiooni probleem. ./.../ (ÜÕP-8)

Kolm ühiskonnaõpetuse õpetajat on osalenud **inimõiguste teemalistel täiendkoolitustel**, kuid nendel koolitustel on **inimkaubanduse teemat käsitletud** vaid **pinnapealselt** või **üldse mitte**.

./.../ Inimõigusi on küll mõningatel koolitustel olnud sees. Aga ma olen nii paljudel käinud, et ei tule meelde, kus mida täpselt. Konkreetselt sellise suunitlusega ei ole olnud. ./.../ (ÜÕP-2)

.../ Olen inimõigustega seoses, aga inimkaubandusega mitte. Inimkaubandusest on seal väga pinnapealselt räägitud. Seal olid rohkem kodaniku ja poliitilised õiguste teemad. .../ (ÜÕP-4)

.../ Üks moment... Ei inimkaubandust, kui sellist mitte. Ma mõtlen, ma olen osalenud inimõiguste alastel jah, aga inimkaubandust, kui selliselt konkreetselt ei ole. Ei eksin, mõni aasta tagasi oli selline pigem sõjakuritegude teemal. Inimkaubandust, kui sellist seal ei käsitletud, pigem inimõiguste rikkumine. Ma üritan mõelda sellist koolitust, kus olekski nagu inimõiguste rikkumisega kokkupuudet. Pigem sõjaõigus, kuidas kohelda sõjavange jne. Inimkaubandust, kui sellist mul ei tule ka hetkel ette, et oleks ka võib-olla pakutud. Võibolla ma pole ka tähele pannud, aga mul hetkel ei tule ette. .../ (ÜÕP-9)

Viis ühiskonnaõpetuse õpetajat **ei ole osalenud** täiendkoolitustel, milles oleks käsitletud inimkaubanduse teemavaldkonda. Õpetajad toovad seejuures välja, et nad **ei ole antud teemaga seotud koolituspakkumisi tähele pannud** ning **tihtipeale kattuvad erinevate koolituste toimumisajad** ja koolituste vahel **tuleb teha valik**.

.../ Ei ole. Tähendab ei ole lihtsalt silma hakanud ühtegi pakkumist. Võib olla ka on. Olen osalenud väga palju täiendkoolitusel, aga on olnud mingid muud prioriteedid. .../ Konkreetselt ei meenu selle teemalist pakkumist. .../ (ÜÕP-1)

.../ Spetsiaalselt sellist koolitust sellise teemaga ei ole olnud. .../ (ÜÕP-3)

.../ Ei ole. Meili peale on tulnud, aga need koolituste ajad alati kattuvad mingite teiste koolituste aegadega, kus olen juba kirjas. .../ (ÜÕP-5)

.../ Selle teemalisel ilmselt ei ole viimase 5 aasta jooksul. Võib olla, kui on räägitud äkki ainesektsioonides. Need toimuvad iga kuu. Et praegu ei meenu, et oleks. .../ (ÜÕP-6)

.../ Ei ole, .../ aga ka kõrva ei ole hakanud, et selle teemalisi täiendkoolitusi oleks. .../ (ÜÕP-7)

Inimkaubanduse teemavaldkonda käsitlevate täiendkoolituste teema tõstatamise käigus avaldasid ühiskonnaõpetuse õpetajad soovi seesugusel koolitusel osaleda, kui neile peaks jõudma vastav pakkumine. Õpetajad sooviksid sel juhul, et **koolituse sisu** omaks **praktilist suunitlust** ning et seal käsitletaks erinevate **metoodikate rakendamist** inimkaubanduse teemalises ainetunnis. **Koolitajana** soovitakse näha inimkaubanduse valdkonna alast **spetsialisti, kes ei lähene teemale ainult teoreetiliselt** ja oskaks õpetajale **pakkuda**

metoodilist tuge. Üks õpetaja leiab, et antud koolitus võiks lisaks õpetajatele toimuda ka koolis ning olla suunatud õpilastele.

/.../ Mina arvan, et võiks olla küll mõni koolitus. Sest kui näiteks mingisugust metoodikat ka seal tehakse läbi mingi konkreetsema teemaga, siis ma arvan, et see paneb mõtlema. /.../ Koolitaja võiks olla ekspert, kes oskab ka metoodilist poolt anda. Ja kindlasti seda nõu, millest rääkida ja millest mitte. Õpilased on huvitatud ekstreemsetest juhtumitest, aga mina noore õpetajana ei tea, kuskohas on see piir, mida ma võin rääkida ja mida mitte. /.../ (ÜÕP-4)

/.../ Kindlasti tahaks osaleda. Selles mõttes, et see täna-praegu aktuaalne pagulaskriisi teema, eksju. Et kindlasti võiks. Aga ma nagu eeldaks seda, et see võibolla ei oleks mingi hull teoreetiline. /.../ Natuke mingit praktilist osa seal ja siis ütleme, sellist võibolla natuke teoreetilist osa. /.../ Sellised elulised juhtumid, siis mida nagu ära lahendada. Mida võiks õpilastele ka anda. See nagu kõnetab palju rohkem, kui lihtsalt mingi teooria nämmutamine. /.../ (ÜÕP-5)

/.../ Ma arvan küll, et osaleda sooviksin, kindlasti vastu ei oleks. /.../ Võiks olla spetsialist, kes räägib sellel teemal. Mingisuguseid näpunäiteid, kuidas seda teemat noorteni viia. /.../ (ÜÕP-6)

5.6. Arutelu

Käesolevasse alapeatükki koondatakse põhitulemused ja nende alusel tehtavad järeldused ning seostatakse neid töös esitatud teoreetiliste seisukohtadega.

Sotsiaaltöö on oma olemuselt praktikapõhine elukutse ja akadeemiline distsipliin, mis edendab sotsiaalset muutust ja arengut, sotsiaalset sidusust ning inimeste võimestamist. Sotsiaaltöö keskseteks põhimõteteks on sotsiaalne õiglus, inimõigused, kollektiivne vastutus ja erinevuste respekteerimine. Tuginedes sotsiaaltöö teooriatele, sotsiaal- ja humanitaarteadustele ning pärimuslikule teadmusele kaasab sotsiaaltöö inimesi ja struktuure, et lahendada elu väljakutseid ja suurendada heaolu. (International Federation of Social Workers, 2014.)

Eesti põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade alusel antakse õpilastele sotsiaaltöö väärtusi edasi sotsiaalvaldkonna õppeainete käsitlemise raames. Sotsiaalainete õpetamise

eesmärk on kujundada õpilastes eakohane sotsiaalvaldkondlik pädevus, mis tähendab suutlikkust mõista ühiskonnas toimuvate muutuste põhjuseid ja tagajärgi. Õpilased peavad suutma tunda ning austada inimõigusi ja demokraatiat, valdama teadmisi kodanikuõigustest ja -vastutusest ning käituda nendega kooskõlas, ära tundma kultuurilist eripära ning järgima üldtunnustatud käitumisreegleid, tundma huvi ümbritseva maailma vastu, kujundama oma arvamuse ning oskama olla aktiivne ja vastutustundlik kodanik. Sotsiaalainete raames omandavad õpilased teadmisi ja oskusi sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimsuhetest, mis aitavad kaasa tõhusale toimimisele erinevates sotsiaalsetes kontekstides ja väärtustavad neid. Ühiskonnaõpetuse õppeaine eesmärk on luua eeldused kodanikuidenteedi ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks ning aktiivse kodaniku kujunemiseks, toetada dialoogivalmidust ja austust maailma erinevalt mõistvate inimeste vahel, samuti õpilase enese teadlikkust maailmavaatelistes küsimustes. (Põhikooli riiklik õppekava Lisa 5, Gümnaasiumi riiklik õppekava Lisa 5, RT I, 29.08.2014, 18.)

PCK mudeli (Shulman, 1986) järgi peavad õpetamise protsessis pedagoogiline ja õppeaine sisuline pool teineteist täiendama ning olema tasakaalus. Ühtlasi lasub mudeli järgi õpetajal teema sisulise valdamise osas määrav vastutus, kuna ta on esmane allikas, mille vahendusel hakkab õpilane enda jaoks uut teemat mõistma ja omandab ettenähtud oskused (Shulman, 1987). Käesoleva magistritöö uurimistulemustest selgub, et kuigi riiklike õppekavade järgi on inimkaubanduse temaatika käsitlemine koolides kohustuslik, siis ühiskonnaõpetuse õpetajad, kes peavad antud teemat ainetundides puudutama, hindavad üldiselt inimkaubanduse teemavaldkonnas enda teadmust madalalt (seitse õpetajat keskmise-rahuldavana, kolm õpetajat vähesena) ning enamjaolt on nad olemasolevad teadmised pidanud hankima iseseisvalt. Tegemist on olukorraga, kus ühiskonnaõpetuse õpetajad peavad oma ainetundides käsitlema teemat, mida nad suurepäraselt ei valda. PCK mudeli kohaselt ei ole seesuguses situatsioonis pedagoogiline ja õppeaine sisuline pool tasakaalus ning õpetamise protsess ei saa toimuda edukalt. Shulman (1986) toob aga enesetõhususe kontseptsiooni raames välja, et kuigi õpetamise protsessis võib tulla ette teemasid, millega õpetaja pole varem kokku puutunud, siis peab ta igal juhul oskama õpilastele teemade olulisust selgitada. Täheldada on aga võimalik õpetajate kõrgendatud enesetõhusust, kuna nad on iseseisvalt täiendanud oma teadmust. Bandura (1977a) järgi tähendab enesetõhusus uskumust organiseerida ja läbi viia vajalikku käitumist võimalike tekkivate olukordade lahendamiseks. Antud juhul on õpetajad ise näinud vajadust täiendada oma inimkaubanduse alaseid teadmisi, et ainetundides seda teemat õpilaste jaoks

edukalt käsitleda. Üldiselt leiavad ühiskonnaõpetuse õpetajad, et ühiskondlikul tasandil ei toimu inimkaubanduse alal hetkel piisavalt teavitus- ja ennetustööd, ainult kaks valimisse kuulunud õpetajat olid arvamusel, et hetkel leiab inimkaubandus meedia vahendusel rohkem kajastust, kui kunagi varem. Ühiskonnaõpetuse õpetajad tõstasid inimkaubanduse valguses ka hetkel Euroopas aktuaalse põgenike problemaatika. Selles punktis lahknesid kahe õpetaja arvamused, kellest üks leidis, et niivõrd aktuaalse probleemi kõrval teadvustavad inimesed ehk ka enam inimkaubanduse probleemi, kuid teine õpetaja leidis, et põgenike probleem varjutab kõik muud tähelepanu vajavad murekohad ühiskonnas.

PCK mudeli alusel saab ühiskonnaõpetuse õpetajaid käsitleda kui võtmeisikuid, kes rakendavad pedagoogilise sisu teadmust inimkaubanduse teemavaldkonna puudutamisel ainetundides. Magistritöö uurimistulemustest tuleb välja, et ühiskonnaõpetuse õpetajad näevad ennetustöö väljundi sihtrühmani jõudmise juures mitmeid võimalikke võtmeisikuid. Kuigi kolm valimisse kuulunud õpetajat toovad välja, et kõikvõimalik ennetamise ja teavitamise alane tegevus peaks õigupoolest algama iga õpilase kodus, siis peamise läbiva võtmeisikuna näevad uurimuses osalenud õpetajad iseennast. Sel arvamusel on üheksa õpetajat kümnest. Ometi soovivad õpetajad tuge ka riiklikult tasandilt ning erinevatelt igapäevaselt inimkaubanduse probleemiga kokku puutuvatelt mittetulundusühingutelt. Riiklikult tasandilt oodatakse enim sotsiaalkampaniaid, mittetulundusühingutelt koolides läbiviidavaid projekte ning külalisesinejaid. Hetkel Eestis kehtiva Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 (Justiitsministeerium, 2015a) järgselt on plaanis 2016. aastal ISF projekti raames ellu viia inimkaubanduse alane teavituskampania, mis võiks ja peaks vastama ühiskonnaõpetuse õpetajate poolt soovitud kampaniale. Koolikeskkonnas ellu viidava ennetustööna inimkaubanduse teemavaldkonnas näevad võimalust kuus ühiskonnaõpetuse õpetajat kümnest. Sama arv õpetajaid soovib kooli esinema kutsuda spetsialiste, kes puutuvad inimkaubanduse teemavaldkonnaga kokku igapäevaselt. Samasisulise ettepaneku on 2007. (Socio Uuringukeskus) ja 2015. (TNS Emor) aastatel teinud inimkaubanduse alastes uurimustes osalenud noored. Idee on iseenesest asjakohane ning õpetaja võib kindlasti ühe võimaliku õppemeetodina paluda õpilaste ette esinema kindla ala spetsialisti, kuid PCK mudelist lähtudes peab õpetaja siiski õpilaste jaoks huvipakkuvate meetodite kõrval paralleelselt rakendama oma enda pedagoogilist ning õppeaine sisulist teadmust. Spetsialistiga kohtumine tuleks kõrvutada teisegi õppemeetodiga.

Põhikooli III kooliastmes on hetkel ette nähtud läbida ühiskonnaõpetuse aine raames üks ainetund, mis käsitleb inimkaubanduse teemavaldkonda (Haridus- ja Teadusministeerium, 2011a, 10-11). Gümnaasiumis on hetkel ette nähtud läbida ühiskonnaõpetuse aines esimese kursuse raames viis ainetundi, mille teemade hulka kuulub ka inimkaubandus (Haridus- ja Teadusministeerium, 2011b, 11, 20-21) ning vastavalt uuenenud õppekavale ka teise kursuse raames kaks ainetundi, mille teemade hulka kuulub inimkaubandus (RT I, 29.08.2014, 18). Uurimistulemustest selgub, et suurema osa ehk seitsme uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetaja arvates on riiklikes õppekavades ette nähtud maht inimkaubanduse teemavaldkonna osas vähene ning ebapiisav. Kolm õpetajat leiavad, et ette antud mahud on siiski piisavad. Ühtlasi tuleb uurimistulemustest välja, et uurimuses osalenud õpetajate koolide õppekavad on koostatud erinevalt, kuus kooli lähtuvad ainult riiklikust õppekavast, neli kooli on oma õppekavades teinud täiendusi või muudatusi. Seejuures toovad aga kõik uurimuses osalenud õpetajad välja, et õppekava on vaid nende töö aluseks ning tegelikkuses otsustab õpetaja ise, millistele ette nähtud teemadele ta rohkem rõhku asetab ning aega pühendab. Vajadust riiklikke õppekavasid inimkaubanduse osas täiendada näeb kümnest õpetajast kuus, kuid kõik uurimuses osalenud õpetajad soovivad, et täiendataks õppekirjandust, õpetajatele mõeldud lisamaterjale ning täiendkoolitusi. Uurimistulemuste alusel on võimalik täheldada, millised õpetajad näitavad kõrgemat või madalamat enesetõhusust.

Põhikooli III kooliastmes annab uurimuses osalenud õpetajatest uurimuse läbiviimise hetkel ühiskonnaõpetust kaheksa õpetajat. Nendest üks õpetaja näitab teiste uurimuses osalenud õpetajate kõrval kõrgemat enesetõhusust, kuna käsitleb erinevate ühiskonnaõpetuse teemade sisse lõimituna inimkaubandust õppeaasta jooksul ühe klassikomplekti kohta kuues või enam ainetunnis. Kuus õpetajat käsitlevad ühe klassikomplekti kohta inimkaubandust õppeaasta jooksul kahes või kolmes ainetunnis ning näitavad seeläbi samuti keskmisest kõrgemat enesetõhusust, kuna õpetajad on otsustanud antud olulisele ning aktuaalsele teemale pühendada rohkem, kui riiklikus õppekavas ette nähtud ühe ainetunni. Üks õpetaja käsitleb inimkaubandust riiklikus õppekavas ette nähtud mahus ühe ainetunni raames ning ei too see juures välja vajadust selle enamaks käsitlemiseks. Antud õpetaja enesetõhusus inimkaubanduse käsitlemisel on keskmisest madalam, ta küll täidab ette antud normi, kuid ei anna omalt poolt panust juurde.

Gümnaasiumis annab uurimuses osalenud õpetajatest uurimuse läbiviimise hetkel ühiskonnaõpetust neli õpetajat, viies on seda teinud varem. Nendest kolm õpetajat on kahe ühiskonnaõpetuse kursuse lõikes ühe klassikomplekti kohta käsitlenud inimkaubandust viie kuni kuue ainetunni raames, mis on sisuliselt vastavuses riiklikus õppekavas ette nähtule. Antud õpetajate puhul ei ole märgata kõrgendatud enesetõhusust inimkaubanduse käsitlemisel, kuna nad on täitnud ette nähtud mahu ning ei ole tundnud vajadust omalt poolt juurde ainetundi panustada. Üks õpetaja näitab gümnaasiumis inimkaubanduse käsitlemise puhul üles suuremat enesetõhusust, kuna toob välja laiemat perspektiivi ning nimetab ka ajalooõpetuse kursused, mille raames ta on inimkaubanduse ainetundi sisse lõiminud. PCK mudeli järgselt on õpetajatel oluline omada oskust mõista õpetatavaid teemasid mitmetel tasanditel ning lõimida ühte õppeainet teistega. Seevastu on ühe õpetaja enesetõhusus inimkaubanduse käsitlemisel madal, ta on kursuste lõikes käsitlenud inimkaubandust vaid kahes ainetunnis.

Intervjuudes ühiskonnaõpetuse õpetajate poolt antud vastustes kumas läbi õpetajate tajutava suurema vajaduse järele käsitleda põhikoolis inimkaubanduse teemat. Enamus uurimuses osalenud õpetajaid ei ole piirdunud põhikoolis inimkaubanduse käsitlemisel vaid ühe ette nähtud ainetunniga ning on seda laiendanud, et teema tõhusamini õpilasteni viia. Gümnaasiumi riiklikus õppekavas on ette nähtud inimkaubandust käsitleda rohkem, kui põhikoolis ning selle alusel on võimalik järeldada, et õpetajad viivad enda initsiatiivil läbi ette nähtust rohkem inimkaubanduse alaseid ainetunde just põhikoolis.

PCK mudeli üks komponent, pedagoogiline teadmus, kujutab endast õpetamise ning õppimise meetodite ja protsesside süvateadmisi (Shulman, 1986). Shulmani (1987) järgi saab õpetaja läbi pedagoogilise tegevuse kutsuda õpilastes esile mõistmise, oskused, hoiakud ja väärtused ning seejuures on õpetaja ülesanne leida õpilaste jaoks huvipakkuvad õpimeetodeid, mis aitaksid luua õpetaja ja õpilaste vahel silla oskuste ja teadmiste edasiandmiseks. Enesetõhususe kontseptsiooni kohaselt mängib siinkohal olulist rolli ka õpetaja enda enesetõhususe tase oma õpetamise oskuste ja võimete osas (Bandura, 1994). Magistritöö uurimistulemustest selgub, et ühiskonnaõpetuse õpetajad rakendavad inimkaubanduse ainetunni läbiviimisel erinevaid meetodikaid, seejuures mõned õpetajad rohkem ning mõned vähem. Kõige enam ühiskonnaõpetuse õpetajaid valimist ehk seitse õpetajat kasutab inimkaubanduse alases ainetunnis arutelu ehk diskussiooni algatamist. Arutelu kombineerivad õpetajad ka muude välja toodud meetoditega - rühmatööga,

juhtumi või artikli analüüsiga, allikmaterjaliga töötamisega. Neli õpetajat on koos õpilastega vaadanud inimkaubanduse alaseid õppefilme või dokumentaalsauteid, mida samuti on kombineeritud aruteluga. Mõned uurimuses osalenud õpetajad on pidanud oluliseks õpilastele pidada teoreetiline inimkaubanduse alane loeng ning üks õpetaja annab õpilastele ülesande ise koostada ühiskonnaõpetuse ainetundides ettekanded olulistest sündmustest ühiskonnas. Üks õpetaja tunnistab aga, et ei ole metoodika peale mõelnud ega õpilastele inimkaubandusest ise ainetunnis rääkinud ning on kutsunud selle jaoks tundi koolivälise lektori. Seitse õpetajat kümnest on ainetunni ülesehitamisel kasutamas mitmekesiseid metoodikaid, et ainetund oleks õpilaste jaoks huvitavam. Seitsme õpetaja enesetõhususe tase on seega kõrgem, kui teistel uurimuses osalenud õpetajatel. Antud seitse õpetajat tajuvad ise, et edukaks õppetöö toimimiseks peab õpetaja ise olema piisavalt mitmekesine ning võimeline õpilasi õppima motiveerima. Nende õpetajate puhul on esindatud ka PCK mudeli pedagoogilise teadmuse komponendi olulised aspektid, mis puudutavad edukaid õpetamise ja õppimise protsesse. Ühe ühiskonnaõpetuse õpetaja puhul, kes tunnistab, et ei ole iseseisvalt tunnis rakendatavatele metoodikatele mõelnud ning on eelistanud kutsuda inimkaubandusest rääkima spetsialisti, on Bandura (1977b) järgi tegemist madala enesetõhususega õpetajaga, kes eelistab minna laskvat õpetamise stiili. Sisuliselt ei ole vale paluda endale toeks eriala spetsialist, kuid seejuures peaks õpetaja olema pikemas perspektiivis huvitatud enda jaoks võõra teema omandamisest.

Uurimistulemustest ilmneb, et kõik uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajad otsivad või koostavad omale ise inimkaubanduse teemaliste ainetundide läbi viimise jaoks materjale. Kuus õpetajat toonitab seejuures veel, et nad ei kasuta õpikuid, kuna nendes ei ole inimkaubanduse teema piisavalt kajastatud ning üleüldiselt aeguvad ühiskonnaõpetuse õpikud väga kiiresti. PCK mudeli järgi peab õpetaja leidma õpetamise protsessi edukaks toimimiseks õpilaste jaoks huvipakkuvad ja asjakohased metoodikad ning õppematerjale tuleb kindlasti pidada üheks seejuures oluliseks osaks. Shulman (1987) on öelnud, et õpetamine on just nagu ülikonna õmblemine, mis kohendatakse parajaks vastavalt kandjale ning seejuures on ülikond kui õppematerjal, mida õpetaja ette valmistab. Seega, õpetajad, kes vastavalt oma kõrgendatud enesetõhususe tasemele soovivad leida asjakohaseid inimkaubanduse alaseid materjale õppetöö läbiviimiseks, toimetavad PCK mudeli alusel korrektselt ning eeldatult. Peamiselt otsivad ühiskonnaõpetuse õpetajad inimkaubandust puudutavaid materjale nagu ajaleheartiklid, juhtumite kirjeldused, videoklipid, statistilised andmed ja aruanded. Neid otsitakse internetist mittetulundusühingute ja ministeeriumide

veebilehekülgedelt ning elektroonilisest meediast. Kaks õpetajat kasutavad lisamaterjale, mis on nendeni jõudnud läbi inimkaubanduse alaste täiendkoolituste, üks õpetaja toetub oma töös pikale töökogemusele, mis on võimaldanud tal aastate vältel materjale koguda. Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010-2014 raames koostatud metoodiliste artiklitega põhikoolile ja gümnaasiumile (vt ptk 2.1.1. lk 14) on kaudselt kursis vaid kolm uurimuses osalenud õpetajat, seitse ei olnud Eda Mölder artiklite olemasolust teadlikud. Kolm õpetajat teavad, et kõnealused artiklid on õppekava veebilehel üleval, kuid ei ole neid kunagi otseselt läbi lugenud. Seejuures mainivad mitmed õpetajad, et kuigi nad kasutavad õppekava veebi, siis ei ole nad artikleid seal teiste paljude ka märganud. Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni veidi vanema, 2005. aasta materjaliga on kursis neli õpetajat, kellest üks kasutab antud materjali igapäevaselt oma töös.

Siinkohal tekib aga ebakõla asjaolus, mis puudutab uurimistulemustes välja tulnud fakti, et ühiskonnaõpetuse õpetajad otsivad enda sõnul inimkaubanduse alaste õppematerjalide puuduses omale ise lisamaterjale ainetundide läbiviimiseks, kuid samas on riikliku arengukava raames koostatud ning 2013. aastal välja antud kaks metoodilist artiklit inimkaubanduse käsitlemiseks põhikooli ja gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse ainetundide raames. Lisaks on varasemalt ühiskonnaõpetuse õpetajatele suunitledes koostatud ka inimkaubanduse alane õppetöökäsitlus kasutatav materjal Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni poolt. Uurimistulemustest selgub, et ühiskonnaõpetuse õpetajad küll külastavad õppekava veebilehte, kuhu on 2013. a inimkaubanduse alased metoodilised artiklid üles laetud, kuid nad kas ei ole neid seal märganud või ei ole soovinud nendega tutvuda. Seega on tegemist olukorraga, kus õpetajatele suunatud inimkaubanduse alased materjalid on reaalsuses olemas, kuid õpetajad ei kasuta neid ning väidavad seejuures, et õppematerjalidest on puudus.

Tuginedes enesetõhususe kontseptsioonile (Bandura, 1994) lasub õpetajal kohustus luua läbi iseenda kõrge enesetõhususe õpilastele õpikeskkond oskuste arendamise jaoks. Enesetõhususe kognitiivse ning valikute protsesside kohaselt peab õpetaja oma eesmärgi ehk eduka õppeprotsessi toimimiseks suutma leida ja visualiseerida edukaid võimalusi läbi tehtavate valikute, mis aitavad tal oma võimete najal saavutada edu (Bandura, 1998). Antud olukorras ei ole õpetajate enesetõhusus sellel tasemel, et nad teevad piisavaid jõupingutusi eduka inimkaubanduse alase ainetunni läbiviimiseks ning selle tarbeks asjakohaste õppematerjalide leidmiseks. Meedia artiklite ning videoklippide ainetunnis

kasutamine on õpetajate silmis õpilastele ehk tõepoolest huvipakkuv ja kaasahaarav, ent kui õpetaja ei kasuta muude materjalide kõrval paralleelselt teoreetilist õpetajatele mõeldud juhendmaterjali, siis peavad nad olema suutelised inimkaubanduse problemaatikat selgitama ning sel teemal arutlema üksnes oma teadmuse põhjal. Käesoleva töö uurimistulemuse põhjal hindavad ühiskonnaõpetuse õpetajad oma teadmust aga madalaks ning seetõttu pole võimalik kinnitada, et ühiskonnaõpetuse ainetunnis meedias kajastatud inimkaubanduse juhtumite üle arutlemine on edukas õppeprotsess, mis edendab õpilaste sellealase problemaatika mõistmist. Antud valguses tõuseb esile küsimus, kas ühiskonnaõpetuse õpetajad aduvad süvitsi ning täielikult inimkaubanduse problemaatikat. Vaadeldes õpetajate selgitusi oma eriala valikule, siis on seitse uurimuses osalenud õpetajat öelnud, et nende eesmärk oli saada ajaloo õpetajaks ning ühiskonnaõpetuse õpetaja roll tuli seeläbi lihtsalt kaasa ning on nende jaoks pigem paratamatus. Bandura (1998) järgi mängib enesetõhusus kesksel rollil inimese motivatsioonitaseme reguleerimises ning enamust inimese motivatsiooni ja käitumist reguleerivad ennetavalt oodatavate või eeldatavate saavutuste tulemused. Ehk antud seitse õpetajat olid motiveeritud saama küll õpetajateks, kuid ainult ajalooõpetuses ning ühiskonnaõpetuse õpetaja roll tuli seejuures olude sunnil. Vaid kaks õpetajat seitsmest on toonud välja, et ülikooli õpingute vältel tõusis neil motivatsioon ja huvi ka ühiskonnaõpetuse vastu. Antud uurimistulemused näitavad, et ühiskonnaõpetuse ainetunde annavad õpilastele õpetajad, kes reaalsuses selleks motiveeritud ei ole. Motivatsiooni puudus ei tõsta õpetajate enesetõhusust eduka õppeprotsessi läbi viimiseks.

Uurimistulemustest tuleb välja, et ühiskonnaõpetuse õpetajate hinnangud inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemise lihtsusest või keerukusest lahknevad. Kuue õpetaja jaoks on inimkaubandust ainetunnis käsitleda keeruline ja raske, kuna tegemist on tundliku teemaga ja peab ette vaatama, et ei riivaks õpilasi isiklikult ning lisaks ei teadvusta õpilased inimkaubanduse probleemi ega usu, et see võiks nendega juhtuda. Teema käsitlemise keerukuse juures ei olnud antud õpetajate puhul aga võimalik täheldada allaandmist või käega löömist. Antud vastuste põhjal on õpetajad inimkaubanduse teema keerukusest hoolimata orienteeritud õppeprotsessis eesmärgini jõudmisest. Kahe õpetaja jaoks on inimkaubanduse käsitlemine ainetunnis aga lihtne ning nad ei näe selles suuremaid raskusi. Mainitakse seejuures, et puudus on õppematerjalidest ning teema käsitlemiseks ette nähtud ajast. Siinkohal kerkib taas ebakõla, mis väljendub asjaolus, et õpetajad ei kasuta olemasolevaid riikliku arengukava raames koostatud metoodilisi artikleid. Üks õpetaja

kahest mainib aga, et teemat on lihtne ja hea õpilastele õpetada, kuna see on nende jaoks huvitav. Siinkohal mängib eeldatavasti rolli antud õpetaja kõrge enesetõhusus, mis ajendab teda õpetatavaid teemasid käsitlema just õpilasi intrigeerival ning kaasahaaraval viisil nii, et õpetaja saab õppeprotsessi osas õpilastelt positiivse tagasiside.

Magistritöö uurimistulemustes selgusid ka võimalikud takistused, mis ühiskonnaõpetuse õpetajate silmis tulevad ette inimkaubanduse teemavaldkonda käsitledes. Toodi välja mitmeid erinevaid takistusi, kuid nende hulgast suurima kõlapinna leidis kuue õpetaja silmis õpilaste madal teadlikkus inimkaubanduse alal ja eelarvamus, et nendega seda kunagi ei juhtu. Varasemates inimkaubanduse alasele teadlikkusele keskendunud uurimustes Eestis (Pajumets, 2002; Socio Uuringukeskus, 2007; Komp, 2012; TNS Emor 2014; TNS Emor 2015) jookseb uurimuste tulemustest läbi sarnane joon, mis viitab, et inimkaubanduse teemat peetakse võõraks, ei osata näha end selle riskirühma kuuluvana ning inimkaubandusega seotud probleemid on kauged ja vaid mujal maailmas esinevad. Käesolevas uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajad kinnitasid ka omalt poolt, et õpilaste teadlikkus on madal. TNS Emori poolt 2015. aastal läbi viidud uuringus osalenud noored on aga ise välja toonud, et nad sooviksid inimkaubanduse teemat rohkem süvitsi käsitleda just ühiskonnaõpetuse ainetundides. Seega ei tohiks ühiskonnaõpetuse õpetajad õpilaste madalas teadlikkuses näha takistust õppetöö läbiviimisel, vaid saama sellest juurde innustust, et edendada ning tõsta noorte inimkaubanduse alast teadlikkust. PCK mudeli ning enesetõhususe kontseptsiooni järgi on õpetaja püsiv ega anna alla ka keeruliste ja raskete õppeainete käsitlemisel.

Muude takistustena inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemisel näevad ühiskonnaõpetuse õpetajad veel ka õpilaste kodust ja peresisest mõtteviisi, seejuures suhestumist põgenike problemaatikasse. Ühelt poolt näevad õpetajad takistusena asjaolu, kui õpilastega kodus inimkaubandusest või muudest aktuaalsetest probleemidest ei arutleta. Teisalt on õpetajate silmis koolis võimatu edendada või muuta õpilaste maailmavaadet, kui neil on kodusest mõtteviisist juurdunud arusaam, mis õigustab teatud inimrühmadega, näiteks sõjapõgenikega, kaubitsemist. Muu hulgas tunnevad õpetajad, et inimkaubanduse teemavaldkond on ülimalt isiklik ning tundlik teema, mida käsitleda ning seda tehes tuleb jälgida, et ei riivaks õpilasi mingil viisil isiklikult. Lisaks tuntakse takistusena puudust inimkaubanduse alastest õppematerjalidest ja täiendkoolitustest, mille puhul kerkib taas ebakõla, mis väljendub asjaolus, et õpetajad ei kasuta olemasolevaid riikliku arengukava

raames koostatud metoodilisi artikleid. Veel leitakse, et ajapuudus takistab efektiivselt inimkaubanduse teemavaldkonda ühiskonnaõpetuse ainetundides käsitleda. Kümnest õpetajast kaks ei näe inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemisel konkreetseid takistusi. Üks õpetaja toob välja, et see on küll ebamugav teema, kuid õpilasi ei saa sellest säästa ega selle eest hoida ning ei tohigi. Antud õpetajaga saab siinkohal nõustuda.

Magistritöö uurimistulemuste alusel tuleb välja, et kümnest uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajast on inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel osalenud ainult üks õpetaja, MTÜ Mondo poolt korraldatud koolitustel. Õpetaja hindas koolitusi väga praktilisteks ja kasulikeks ning tõi välja, et need on tema, kui õpetaja tööd lihtsustanud, kuna tal on olemas materjalid, mida kasutada ning teadmine, kuidas inimkaubanduse teemat ainetundides käsitleda. Kolm uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajat on viimase viie aasta jooksul osalenud inimõiguste alastel koolitustel, kuid nendel käsitleti inimkaubanduse teemat vaid vähesel määral või üldse mitte. Konkreetselt inimkaubanduse suunitlusega koolitusi neile ei meenu. Üks õpetaja puutub inimkaubanduse alase koolitusega kokku hetkel tema koolis käimasoleva ajalooõpetuse suunitlusega projekti raames, milles käib inimkaubandus läbi ühe osana. Viis uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajat ei ole osalenud inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel, kuna nad ei ole märganud selle teemalisi koolituspakkumisi ning tihtipeale kattuvad pakutavate koolituste toimumise ajad, mistõttu õpetajad peavad nende vahel valima. Uurimistulemustest selgub aga, et ühiskonnaõpetuse õpetajad oleksid huvitatud osalemast inimkaubanduse alasel täiendkoolitusel, kui seesugune pakkumine peaks neile tulema. Sel juhul sooviksid nad koolitusel käsitleda erinevate meetodikate rakendamist inimkaubanduse teemalises ainetunnis ning toonitatakse ka, et koolitus võiks omada pigem praktilist suunitlust. Koolitajana sooviksid õpetajad näha inimkaubanduse valdkonnaga igapäevaselt kokku puutuvat spetsialisti, kes suudaks lisaks teooriale pakkuda ka metoodilist tuge.

Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010-2014 (Justiitsministeerium, 2010a) raames oli plaanis inimkaubanduse teemavaldkonna alal koolitada ühiskonnaõpetuse õpetajaid, kuid kuna veel ei ole avaldatud arengukava lõpparuannet, siis on hetkel selgusetu, kas ja millal seesugused koolitused toimusid. Analüüsid käesoleva magistritöö raames läbi viidud uurimuse tulemusi ühiskonnaõpetuse õpetajate osalusel inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel, siis on alust arvata, et viimase viie aasta jooksul

ei ole toimunud laiemal ulatusega konkreetseid inimkaubanduse alaseid täiendkoolitusi, mis oleksid olnud suunatud ühiskonnaõpetuse õpetajatele või õpetajatele üleüldiselt. Tegelikult on õpetajatele suunatud inimkaubanduse alast koolitusvajadust rõhutatud juba aastal 2004, kui toimus Sotsiaalministeeriumi ning Põhjamaade Ministrite Nõukogu koostööprojekt „Drugs, prostitution, trafficking from gender perspective” (Narkootikumid, prostitutsioon, inimkaubandus läbi soolise perspektiivi), milles osalesid Eesti, Läti, Leedu ja Venemaa. Projekti aruandes on muude soovitude hulgas välja toodud soovitus koolitada kindlaid sihtrühmasid, kes omavad rolli inimkaubanduse alase teadlikkuse tõstmises. Ühe sihtrühmana toodi välja õpetajad. (Sotsiaalministeerium, 2004, 129). Antud soovitus pärineb tänaseks küll 12. aasta tagusest ajahetkest, kuid vajadus soovitud korrata on ilmselge. PCK mudeli kohaselt peavad õpetamise protsessis pedagoogiline ja õppeaine sisuline poolt teineteist täiendama ning tasakaalus olema. Hetkel on mudel tasakaalust väljas, kuna õpetajate inimkaubanduse alane teadmus on madal. Ühiskonnaõpetuse õpetajad teadvustavad endale ka ise, et nende inimkaubanduse alane teadmus on madal ning selle edendamiseks otsivad nad enda jaoks ja ainetundide läbiviimiseks lisamaterjale. Ometi ei kasuta nad aga olemasolevaid riikliku arengukava raames koostatud metoodilisi artikleid. Positiivne seejuures on siiski õpetajate enda tahe ning soov inimkaubandust puudutavaid materjale otsida iseseisvalt, mis toob PCK mudeli antud olukorras veidi enam tasakaalu poole tagasi. Kuid peamise tegurina on siinkohal vajalik korraldada ühiskonnaõpetuse õpetajatele vastavad täiendkoolitused, et tõsta ja täiendada nende teadmist inimkaubanduse alal. Soovituslikult tuleks koolituste raames algselt algselt ühiskonnaõpetuse õpetajatega ka diskussioon inimkaubanduse problemaatika tõsidusest, et edendada õpetajate kognitiivseid mõttemustreid ja motivatsiooni ning seeläbi tõsta nende enesetõhususe uskumust, et nad usuksid enda võimesse käsitleda inimkaubanduse teemavaldkonda ainetundides edukalt. See on põletavalt oluline murepunkt, mis vajab lahendamist.

6. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Inimkaubanduse teemavaldkonna alal on viimaste aastate jooksul tõsiseks murekohaks asjaolu, et Eesti elanike ning seal hulgas noorte teadlikkus on antud teemal madal. Ei tunnetata inimkaubandusest tulenevaid ohte ja seeläbi ei tajuta end riskirühma kuuluvana. (Pajumets, 2002; Socio Uuringukeskus, 2007; Komp, 2012; TNS Emor, 2014, 2015.) Kodusel ning ühiskondlikul tasandil ei ole võimalik eeldada, et iga õpilase ja nooreni jõuab inimkaubanduse alase probleemi arutelu peresiseselt või läbi vabaajategevuse. Ent iga laps ja noor läbib oma haridustee vältel nii põhikoolis ning hiljem ka gümnaasiumis ühiskonnaõpetuse õppeaine, mille üheks õppesisu eesmärgiks on õpilastele selgitada inimkaubanduse problemaatikat, olemust, ohtusid ning õpetada sellest hoiduma. Ühiskonnaõpetuse õpetaja omab võtmeisiku rolli, kes peab olema inimkaubanduse teemavaldkonnas pädev ning valdama sellel teemal õppeprotsessi läbiviimiseks asjakohaseid ja mõjusaid õppemeetodeid. Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada ühiskonnaõpetuse õpetajate inimkaubanduse alane teadmus ning inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlus ühiskonnaõpetuse ainetundides.

Järgnevalt on esitatud magistritöö põhitulemused vastavalt uurimisküsimustele.

Ühiskonnaõpetuse õpetajate suhestumine inimkaubanduse teemavaldkonnaga:

Magistritöös vaadeldi ühiskonnaõpetuse õpetajate suhestumist inimkaubanduse teemavaldkonda läbi nende isikliku inimkaubanduse alase teadmuse ning läbi nende nägemuse üldise inimkaubanduse alase ennetus- ja teavitustöö toimimise, ennetustöö võtmeisiku nimetamise ja koolikeskkonnas võimaliku inimkaubanduse alase ennetustöö ellu viimise osas. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajad hindavad enda inimkaubanduse alast teadmust üldiselt madalalt, kuid näevad ennast seejuures ühe võtmeisikuna, kes viib koolikeskkonnas inimkaubanduse alase ennetustöö väljundi sihtrühmani ehk õpilasteni. Seejuures toodi välja ka oluline roll perel ja kodul, riigil ja mittetulundusühingutel. Koolikeskkonnas nähakse veel võimalust inimkaubanduse alast ennetustööd ellu viia kutsudes kooli esinema spetsialistid, kes antud teemavaldkonnaga igapäevaselt kokku puutuvad. Üldisemal ning ühiskondlikul tasandil hindavad ühiskonnaõpetuse õpetajad inimkaubanduse alast ennetustööd pigem väheseks ning ebapiisavaks, kuid näevad vajadust selle tõhustamiseks.

Ühiskonnaõpetuse õpetajate hinnangud inimkaubandust puudutavatele mahtudele riiklikes õppekavades ning nende enda poolt ainetundides käsitletavat mahud teema osas:

Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajatest enamus leiab, et riiklikes õppekavades ette nähtud mahud inimkaubanduse osas ei ole piisavad. Väikesem osa õpetajaid leiab, et inimkaubandust käsitletakse riiklikes õppekavades seevastu piisavalt. Kõik ühiskonnaõpetuse õpetajad tõid aga välja asjaolu, et õppekavad on nende töös vaid aluseks ning tegelikkuses otsustab iga õpetaja ise, millisele teemale ta suuremat tähelepanu pöörab ja aega pühendab ning millised teemad tahaplaanile jätab. Põhikooli III kooliastmes käsitletakse inimkaubandust uurimuses osalenud õpetajate poolt keskmiselt kahes-kolmes ainetunnis, mis varieerub vastavalt õpetaja suhestumisele teema olulisuse suhtes. Siiski on arv suurem, kui põhikooli riiklikus õppekavas ette nähtud üks ainetund. Gümnaasiumis käsitletakse inimkaubandust uurimuses osalenud õpetajate poolt keskmiselt viies-kuues ainetunnis, mis samuti varieerub vastavalt õpetaja suhestumisele teema olulisuse suhtes. Antud arv vastab sisuliselt gümnaasiumi riiklikus õppekavas ette nähtule. Uurimuses osales õpetajaid, kes peavad oluliseks pühendada inimkaubanduse temaatikale rohkem aega, kuid osales ka õpetajaid, kes seda oluliseks ei pea. Samuti leiab enamus uurimuses osalenud õpetajaid, et riiklikke õppekavasid tuleks inimkaubanduse teemavaldkonna osas täiendada. Soovitakse seejuures ka, et täiendataks inimkaubanduse alast õppekirjandust.

Metoodika ja materjalid, millest ühiskonnaõpetuse õpetaja inimkaubanduse alase ainetunni läbiviimise juhindub:

Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajad kasutavad inimkaubanduse alaste ainetundide läbiviimisel erinevaid metoodikaid, mida omavahel kombineeritakse. Kõige enam rakendatakse arutelu, mida kombineeritakse muude metoodikatega nagu rühmatöö, juhtumi või artikli analüüs, allikmaterjaliga töötamine, õppefilmide ja dokumentaalsaadete vaatamine. Väikesem osa õpetajatest peavad vajalikuks ka teoreetilise loengutunni läbi viimist. Üldjoontes rakendavad enamus uurimuses osalenud õpetajaid inimkaubanduse alases ainetunnis mitmekesiseid metoodikaid, et teema oleks õpilastele huvitav ning kaasaarav. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajad tõid kõik välja, et otsivad inimkaubanduse ainetunni läbiviimiseks ise materjale, kuna olemasolevates õpikutes ei ole sellest teemast piisavalt asjakohast informatsiooni. Uurimistulemuste põhjal tekib aga ebakõla asjaolus, et õpetajad mainivad inimkaubanduse alase õppematerjali puudust, kuid samas on riikliku arengukava raames 2013. a koostatud õpetajate toetamiseks metoodilised

artiklid inimkaubandusest nii põhikoolile kui gümnaasiumile, lisaks on varasemalt koostatud juhendmaterjal IOM-i poolt. Inimkaubanduse teema käsitlemist ainetunnis näeb enamus uurimuses osalenud õpetajaid pigem keerulisena, kuna tegemist on tundliku teemaga ning takistuseks on ka õpilaste madal teadlikkus inimkaubanduse osas. Õpetajad toovad raskusena välja veel aja puuduse ning õpilaste koduse suhtumise ja mõtteviisi, mis pärsib tundlike teemade nagu inimkaubanduse käsitlemist ainetunnis.

Ühiskonnaõpetuse õpetajaid toetanud täiendkoolitused:

Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajate hulgast on konkreetselt inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel osalenud üks õpetaja. Teised uurimuses osalenud õpetajad ei ole konkreetselt inimkaubanduse alastel koolitustel osalenud, kuid oleksid seesugustest koolitustest huvitatud. Nad annavad koolitustele ka omapoolse sisendi, soovides koolituselt praktilist suunitlust ning koolitajana näha spetsialisti, kes suudab lisaks teooriale pakkuda ka meetodilist tuge.

Kokkuvõtvalt võib käesoleva magistritöö tulemuste põhjal öelda, et ühiskonnaõpetuse õpetajad käsitlevad oma ainetundides inimkaubanduse temavaldkonda vastavalt riiklikes õppekavades ette nähtule ning lähtuvalt õpetaja enda initsiatiivist antakse ainetundidesse omapoolne sisend ning lisapanus. Õpetaja poolset lisapanust on uurimistulemuste alusel võimalik täheldada suuremas osas põhikooli III kooliastme ühiskonnaõpetuse ainetundide raames, mille puhul õpetajad tunnevad vajadust pühendada inimkaubandusele rohkem aega, kui vaid ühe ette nähtud ainetunni. Ühiskonnaõpetuse õpetajad rakendavad inimkaubanduse alastes ainetundides erinevaid meetodikaid, kuid näevad vajadust õppekirjanduse täiendamise järele. Uurimistulemuste põhjal tekib aga ebakõla, kuna õpetajad mainivad inimkaubanduse alase õppematerjali puudust, kuid samas on riikliku arengukava raames koostatud meetodilised artiklid inimkaubandusest nii põhikoolile kui gümnaasiumile ning varasemalt ka ühiskonnaõpetuse õpetajatele suunitletud inimkaubanduse alane juhendmaterjal. Uurimistulemuste järgi ei ole õpetajad materjalidega kursis või pole neid läbi lugenud. Uurimistulemustest ilmneb, et ühiskonnaõpetuse õpetajate teadmus inimkaubanduse alal on pigem madal ning olemasolevad teadmised on nad hankinud iseseisvalt. Tegemist on situatsiooniga, kus ühiskonnaõpetuse õpetajad käsitlevad ainetundides teemat, mida nad suurepäraselt ei valda. Uurimuses osalenud ühiskonnaõpetuse õpetajatest enamus ei ole osalenud inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel, kuid oleksid sellest huvitatud sobiva ja

asjakohase koolituspakkumise saamisel. Lähtudes käesoleva töö uurimistulemustest, tõuseb esile vajadus koolitada ühiskonnaõpetuse õpetajaid inimkaubanduse teemavaldkonna alal, et tõsta nende sellealast teadmust. Vastasel juhul ei toimi õpetamise-õppimise protsess õpetajate ega õpilaste jaoks edukalt.

Vastavalt uurimistulemustele põhinevad soovitusel Haridus- ja Teadusministeeriumile, Sotsiaalministeeriumile, Justiitsministeeriumile:

- Viia läbi ühiskonnaõpetuse õpetajatele suunitletud täiendkoolitused inimkaubanduse teemavaldkonnas rõhuga edendada õpetajate teadmust ning võttes arvesse käesoleva töö uurimistulemustes õpetajate poolt koolituse jaoks antud sisend.
- Tõhustada ning seejuures rohkem esile tuua aja- ja asjakohase inimkaubanduse alase õppekirjanduse ja õppematerjalide täiendamist ühiskonnaõpetuse õppeaine raames.
- Viia läbi laiemale avalikkusele suunatud inimkaubanduse alane teavituskampaania.

Edasises perspektiivis on võimalik antud uurimust laiendada, kaasates valimisse ühiskonnaõpetuse õpetajad üle Eesti.

KASUTATUD KIRJANDUS

Avaldatud allikad

- Ahven, A., Leps, A., Tammiste, B., Salla, J., Tamm, K., Kraas, K., Tüllinen, K., Kaldur, K.K., Kruusmaa, K-C., Lindsalu, P., Rohtla, R., Solodov, S., & Kõiv, T. (2015). *Kuritegevus Eestis 2015*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 5.03.2016
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/kuritegevus_eestis_2015.pdf
- Bandura, A. (1977a). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman.
- Bandura, A. (1977b). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215. Alla laaditud 27.04.2016
<https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1977PR.pdf>
- Bandura, A.(1994). Self-Efficacy. In V.S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of Human Behavior* (pp. 71-81). New York: Academic Press. Alla laaditud 4.04.2016
<https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1994EHB.pdf>
- Bandura, A. (1998). Personal and collective efficacy in human adaption and change. In J.G. Adair, D. Belanger, & K.L. Dion (Eds.), *Advances in psychological science: Personal, social and cultural aspects* (pp. 51-71). Hove, UK: Psychology Press. Alla laaditud 27.04.2016
<https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1998Change.pdf>
- Berg, B. L. (2001). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences. 4th edition*. Needham Heights: Allyn & Bacon. Alla laaditud 28.04.2016
https://mthoyibi.files.wordpress.com/2011/05/qualitative-research-methods-for-the-social-sciences__bruce-l-berg-2001.pdf
- Council of Europe. (2005). *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. Varssav: Council of Europe. Alla laaditud 17.03.2016
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008371d>
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed method approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc. Alla laaditud: 29.04.2016
http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1334586.files/2003_Creswell_A%20Framework%20for%20Design.pdf

- Eespere, K. (2007). *Prostitutsiooni varjatud pool: räägivad seksi ostjad*. Tallinn: Kirjastuskeskus OÜ.
- Eesti territooriumi haldusjaotuse seadus. (1995). *Riigi Teataja I* 1995, 29, 356.
- Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine. (1995). *Riigi Teataja I* 1995, 40, 567.
- Erelt, T., Leemets, T., Mäearu, S., & Raadik, M. (2013). *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS*. Tallinn: AS Pakett
- Goroshit, M., & Hen, M. (2014). Does Emotional Self-efficacy Predict Teachers' Self-efficacy and Empathy? *Journal of Education and Training Studies*, 2(3), 26-32. ERIC andmebaasist: Journal Articles, Reports – Research (27.04.2016)
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. (2014). *Riigi Teataja I*, 29.08.2014, 21.
- Haridus- ja Teadusministeerium. (2011a). *Põhikooli III kooliastme ühiskonnaõpetuse ainekava õppeprotsessi kirjeldus*. Alla laaditud 20.03.2016 http://www.oppekava.ee/images/c/c0/Pk_yhiskond_protsess_III_kooliaste.pdf
- Haridus- ja Teadusministeerium. (2011b). *Gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse ainekava õppeprotsessi kirjeldus*. Alla laaditud 20.03.2016 http://www.oppekava.ee/images/9/9d/%C3%95ppeprotsess_%C3%BC%9Chisk.%C3%B5p.pdf
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Inimkaubandusvastase Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seadus. (2014). *Riigi Teataja II*, 23.12.2014, 1.
- International Federation of Social Workers. (2014). *Global Definition of Social Work*. Alla laaditud 27.04.2016 <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>
- Justiitsministeerium. (2006). *Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava 2006-2009*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 19.03.2016 http://www.ungift.org/doc/knowledgehub/resource-centre/Governments/Estonia_Development_Plan_for_Combating_Trafficking_in_Human_Beings_et_2006_2009.pdf
- Justiitsministeerium. (2010a). *Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010 – 2014*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 20.02.2016 http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vagivalla_vahendamise_arengukava_aastateks_2010-2014_0.pdf
- Justiitsministeerium. (2010b). *VVA rakendusplaan 2010-2014*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 20.03.2016

- http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/arengukava_rakendusplaan_2010-2014.pdf
- Justiitsministeerium. (2011). *VVA rakendusplaan 2011-2014*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 20.03.2016 http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/arengukava_rakendusplaan_2011-2014.pdf
- Justiitsministeerium. (2012a). *VVA rakendusplaan 2012-2014*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 20.03.2016 http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/arengukava_rakendusplaan_2012-2014.pdf
- Justiitsministeerium. (2012b). *Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010-2014: 2012. aasta täitmise aruanne*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 20.03.2016 http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vagivalla_vahendamise_arengukava_2012._aasta_taitmise_aruanne.pdf
- Justiitsministeerium. (2015a). *Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020*. Tallinn: OÜ Baltic Printing Agency.
- Justiitsministeerium. (2015b). *VES rakendusplaan aastateks 2015-2018*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 1.04.2016 <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/rakendusplaan-aastateks-2015-2018>
- Karistusseadustiku muutmise seadus. (2012). *Riigi Teataja I*, 04.04.2012, 1.
- Kask, M., & Markina, A. (2011). *Sunniviisilise töö ja tööjõu ärakasutamise eesmärgil viljeletav inimkaubandus Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Laherand, M.-L. (2012). *Kvalitatiivne uurimisviis. E-raamat*. Tallinn: OÜ Sulesepp.
- Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veski, L., Viks, Ü., & Voll, P. (2009a). *Eesti keele seletav sõnaraamat. 5 köide, S-T*. Tallinn: AS Pakett
- Langemets, M., Tiits, M., Valdre, T., Veski, L., Viks, Ü., & Voll, P. (2009b). *Eesti keele seletav sõnaraamat. 6 köide, U-Y*. Tallinn: AS Pakett
- Matthews, B., & Ross, L. (2010). *Research Methods: A Practical Guide for the Social Sciences*. Pennsylvania: Trans-Atlantic Publications Inc.
- McCusker, K., & Gunaydin, S. (2015). Research using qualitative, quantitative or mixed methods and choice based on the research. *Perfusion*, 30(7), 537-543. EBSCOhost andmebaasist: Academic Search Complete (30.04.2016)

- Mishra, P., & Koehler, M. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework For Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
 Alla laaditud 16.03.2016
http://punya.educ.msu.edu/publications/journal_articles/mishra-koehler-tcr2006.pdf
- MTÜ Living For Tomorrow.(2000). *Inimkaubanduse alased projektid*. Alla laaditud 29.04.2016
<http://www.lft.ee/inimkaubitsemine/projektid-2-1>
- Mölder, E. (2013a). *Inimkaubandus. Metoodiline artikkel põhikoolile*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 24.03.2016
http://www.oppekava.ee/images/9/90/Inimkaubandus_p%C3%B5hikoolile_2013.pdf
- Mölder, E. (2013b). *Inimkaubandus. Metoodiline artikkel gümnaasiumile*. Tallinn: Justiitsministeerium. Alla laaditud 24.03.2016
http://www.oppekava.ee/images/f/f4/Inimkaubandusest_g%C3%BCmnaasiumile_2013.pdf
- Pajumets, M. (2002). *Keskkooli lõpetavate neidude kui tulevaste töötajate teadlikkus inimkaubitsemisest. Raport*. Tallinn: Eesti Humanitaarinstituut.
 Alla laaditud 17.03.2016
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sooline_vordoiguslikkus/Inimkaubandus_ja_prostitusioon/keskkooli_lopetavate_neidude_kui_tulevaste_tootsijate_teadlikkus_inimkaubitsemisest.pdf
- Pajumets, M. (2004). *Prostitutsioon – kas ühiskondlik probleem?* Tallinn: Multiprint.
- Pajumets, M., & Laan, T. (2005). *Inimkaubanduse ennetamine: metodoloogia tööks noortega*. Tallinn: Rahvusvaheline Migratsioonorganisatsioon.
- Põhikooli riiklik õppekava. (2014). *Riigi Teataja I*, 29.08.2014, 20.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. (2010). *Riigi Teataja I*, 31.12.2015, 15.
- Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni ratifitseerimise seadus. (2002). *Riigi Teataja II*, 2003, 1, 1.
- Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendavate protokollide ratifitseerimise seadus. (2004). *Riigi Teataja II*, 2004, 7, 23.
- Saar, J., Markina, A., Strömpl, J., & Annist, A. (2005). *Seksuaalne ekspluateerimine ja inimkaubandus Eestis. Situatsiooni analüüs*. Helsingi: Rahvusvaheline Migratsioonorganisatsioon.

- Shulman, L. (1986). Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14. JSTOR andmebaasist: American Educational Research Association (16.03.2016)
- Shulman, L. (1987). Knowledge And Teaching: Foundations Of The New Reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1-23. Alla laaditud 16.03.2016 <http://people.ucsc.edu/~ktellez/shulman.pdf>
- Socio Uuringukeskus. (2007). *Inimkaubandus ja prostitutsioon – kutse- ja keskkooliõpilaste perspektiiv. Uurimisaruanne*. Tallinn: Socio Uuringukeskus.
- Soo, K., & Markina, A. (2014). *Tööjõumigratsiooni varjatud pool: Eesti inimeste tööalase ärakasutamise kogemused välismaal*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sotsiaalministeerium. (2004). *Project „Drugs, prostitution, trafficking from gender perspective” Conference report*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- TNS Emor. (2014). *Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalda ja inimkaubanduse valdkonnas*. Tallinn: TNS Emor. Alla laaditud 7.03.2016 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Norra_toetused/Koduse_ja_soopohise_vagivalda_vahendamise_programm/elanike_hoiakud_soopohise_vagivalda_ja_inimkaubanduse_valdkonnas2014_aruanne_tns_emor_loplik.pdf
- TNS Emor. (2015). *17-20 aastaste noorte hoiakud ja teadmised inimkaubandusest, prostitutsioonist ja välismaale tööle- või õppimaminekust. Kvalitatiivuuringu aruanne*. Tallinn: TNS Emor. Alla laaditud 7.03.2016 <http://lft.ee/admin/upload/files/Noorteurimus%202015.pdf>
- U.S. Department of State. (2000). *Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000*. Washington: U.S. Department of State. Alla laaditud 17.03.2016 <http://www.state.gov/j/tip/laws/61124.htm>
- U.S. Department of State. (2011). *Trafficking In Persons Report June 2011*. Washington: U.S. Department of State. Alla laaditud 5.03.2016 <http://www.state.gov/documents/organization/164454.pdf>
- U.S. Department of State. (2015). *Trafficking In Persons Report July 2015*. Washington: U.S. Department of State. Alla laaditud 5.03.2016 <http://www.state.gov/documents/organization/245365.pdf>
- United Nations. (2000). *United Nations Convention Against Transnational Organized Crime And The Protocols Thereto*. New York: United Nations. Alla laaditud 5.03.2016

<http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>

Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määruse nr 1 „Põhikooli riiklik õppekava“ ja Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määruse nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ muutmine. (2011). *Riigi Teataja I*, 29.08.2014, 18.

Põhikooli riiklik õppekava Lisa 5. (2011). *Riigi Teataja I*, 29.08.2014, 18.

Gümnaasiumi riiklik õppekava Lisa 5. (2011). *Riigi Teataja I*, 29.08.2014, 18.

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu:

Tartu Ülikool. Alla laaditud 11.04.2016

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Avaldamata allikad

Alev, A. (2014). *Õpetajate tööle pühendumine Järvamaa koolide näitel*. [Seminaritöö].

Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.

Juurmann, E. (2015). *Õpetajate hinnangud täiendusõppe korraldusele Eesti*

üldhariduskoolides. [Magistritöö]. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.

Komp, G. (2012). *Inimkaubanduse teadlikkusest tänapäeva Eesti noorte seas*.

[Diplomitöö]. Käsikiri. Tallinn: Tallinna Pedagoogiline Seminar.

Laane, H. (2015). *Tegevõpetajate hinnangud oma tehnoloogia-, pedagoogika-, ja*

aineteadmistele. [Magistritöö]. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.

Mugu, Ü. (2011). *Tartu linna õpetajate läbipõlemise, enesetõhususe ja taustategurite*

seosed. [Magistritöö]. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.

Mõttus, K. (2015). *Õpetajate hinnangud nende tööga seotud motivatsiooniteguritele*.

[Magistritöö]. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.

Pääsukene, J. (2013). *Ühiskonnaõpetuse õpetajate erialane ettevalmistus ja läbitavad*

täienduskoolitused Lõuna-Eestis. [Bakalaureusetöö]. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.

Surva, L. (2012). *Sunniviisilise töö ja tööjõu ärakasutamise eesmärgil viljeletava*

inimkaubanduse juhtumite tuvastamise võimalikkus Eestis. Töölase

inimkaubanduse ametkondlik kontroll. [Magistritöö] Tartu: Tartu Ülikool.

LISA 1. Ekspertintervjuu küsimused

Üldandmed ja valimi kirjeldus

- 1) Millise eriala olete omandanud?
- 2) Kui pikk on Teie tööstaaž ühiskonnaõpetuse õpetajana?
- 3) Mis ajendas Teid ühiskonnaõpetuse õpetajaks saama?

Suhetumine inimkaubanduse teemavaldkonnaga

- 4) Kuidas Te hindate enda teadmust inimkaubanduse teemavaldkonnas? *Teadmuse all mõistetakse akadeemilist, abstraktset, praktilist ja oskustega seotud teadmist.*
- 5) Kuidas Te näete Eestis inimkaubanduse alase teavitus- ja ennetustöö toimimist käesoleval ajahetkel?
- 6) Kes võiks olla võtmeisik ennetustöö väljundi jõudmises sihtrühmani?
- 7) Kuidas on Teie hinnangul võimalik inimkaubanduse alast ennetustööd ellu viia koolikeskkonnas?

Inimkaubanduse teemavaldkond riiklikes ning koolide õppekavades

- 8) Kas Teie arvates on põhikooli ja gümnaasiumi riiklikes õppekavades inimkaubanduse teemavaldkonda puudutav maht piisav? Palun põhjendage oma arvamust.
- 9) Kuidas on Teie arvates vajalik riiklikke õppekavasid inimkaubanduse teemavaldkonnas muuta või täiendada?
- 10) Missugusel kujul ja mahus on inimkaubanduse teemavaldkond kajastatud Teie kooli õppekava(de)s?

Inimkaubanduse alaste ainetundide läbi viimine ja teema käsitlemine

- 11) Mitmes ainetunnis Te käsitlete inimkaubanduse teemavaldkonda põhikooli III kooliastmes ühe klassikomplekti kohta õppeaasta lõikes?
- 12) Mitmes ainetunnis Te käsitlete inimkaubanduse teemavaldkonda gümnaasiumis ühe klassikomplekti kohta kursuste lõikes?
- 13) Mis meetodikat Te inimkaubanduse alastes ainetundides kasutate ning kuidas on tund ülesehitatud?
- 14) Missuguseid materjale Te inimkaubanduse alastes ainetundides kasutate?
- 15) Kas olete iseseisvalt lisamaterjale või vahendeid juurde otsinud? Kui jah, siis missuguseid?

- 16) Kas olete kursis Eda Mölderi 2013. aastal koostatud inimkaubanduse alaste materjalidega „Inimkaubandus – Metoodiline artikkel põhikoolile” ja „Inimkaubandus - Metoodiline artikkel gümnaasiumile”? (*Kättesaadavad õppekava kodulehel www.oppkava.ee*)
- 17) Kas olete kursis Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni poolt 2005. aastal avaldatud materjaliga "Inimkaubanduse ennetamine: metodoloogia tööks noortega", mida on õpetamisel lisa- ja juhendmaterjalina soovitanud kasutada Üleriigiline Ühiskonnaõpetuse ainenõukogu?
- 18) Kas Teie hinnangul on ainetundides inimkaubanduse alast teemavaldkonda käsitleda lihtne või keeruline? Palun põhjendage oma arvamust.
- 19) Mis on takistused inimkaubanduse teemavaldkonna käsitlemisel ainetundides? Kui takistusi ei tajuta, siis mis võiksid need olla?

Osalemine inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel

- 20) Kas Te olete viimase 5-6 aasta jooksul osalenud inimkaubanduse alastel täiendkoolitustel? Kui ei, siis mis põhjusel?
- 21) Kui jah, siis mis asutuse korraldatud need koolitused olid, missugust väljundit need koolitused omasid ja kuidas need on Teid toetanud Teie töös?

LISA 2. Nõusoleku vormi näidis

Tallinna Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituudi magistriõppe üliõpilane **Grete Perlbach** uurib oma magistritöö raames, kuidas ühiskonnaõpetuse õpetajad käsitlevad ainetundides inimkaubanduse teemavaldkonda. Magistritöö pealkiri on „**Inimkaubanduse teemavaldkonna käsitus ühiskonnaõpetuse ainetundides: Harjumaa koolide ühiskonnaõpetuse õpetajate näitel.**” Kvalitatiivse uurimuse raames intervjuueeritakse ühiskonnaõpetuse õpetajaid, intervjuu keskuseks on orienteeruvalt 30-40 minutit ning need viiakse läbi respondentile sobival ajal ja kohas. Intervjuu läbiviijaks on Grete Perlbach. Intervjuu läbiviimisel kasutatakse diktofoni ning vestlus salvestatakse helifailina. Uurimuses osalenud respondentile tagatakse konfidentsiaalsus, tema antud vastused transkribeeritakse ning tema tsitaate esitatakse uurimuses viisil, mille kohaselt ei ole võimalik tuvastada intervjuueeritud isikut. Respondent on teadlik, et uurimuses osalemine on vabatahtlik, et tal on võimalus keelduda intervjuu küsimusele vastamisest ning et tal on võimalus katkestada intervjuu omal soovil.

Käesolev nõusoleku vorm koostatakse kahes võrdses eksemplaris, millest üks jääb respondentile ning teine intervjuueerijale.

Intervjuueerija

Grete Perlbach

(intervjuueerija eesnimi ja nimi)

.....

(allkiri)

Kuupäev.....

Respondent nr

.....

(respondendi eesnimi ja nimi)

.....

(allkiri)

Kuupäev.....